

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินชุมชนมุสลิม ตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์
จังหวัดฉะเชิงเทรา

นางสาวอัสรีน่า แก้วดำ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2554
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

SETTLEMENT AND LAND USE PATTERN OF MUSLIM COMMUNITIES,TAMBON
KORAI ,BAN PHO DISTRICT ,CHACHOENGSAO PROVINCE

Miss Asreenar Kaewdam

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Urban and Regional Planning Program in Urban and Regional Planning
Department of Urban and Regional Planning
Faculty of Architecture
Chulalongkorn University
Academic Year 2011
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินชุมชนมุสลิม
ตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

โดย

นางสาวอัสรีน่า แก้วดำ

สาขาวิชา

การวางแผนภาคและเมือง

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริวรรณ ศิลาพัชรนันท์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารสถาปัตยกรรมศาสตร์

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต จุลาสัย)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพนันท์ ตาปนานนท์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริวรรณ ศิลาพัชรนันท์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุวัฒนา ธาดานิติ)

อัสรีน่า แก้วดำ : รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินชุมชนมุสลิม ตำบลเกาะไร่ อำเภอ
บ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา (SETTLEMENT AND LAND USE PATTERN OF MUSLIM
COMMUNITIES, TAMBON KO RAI ,BAN PHO DISTRICT ,CHACHOENGSAO
PROVINCE) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รศ.ดร.ศิริวรรณ ศิลาพัชรนันท์, 152 หน้า

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่
อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีวัตถุประสงค์คือ 1)ศึกษาความเป็นมา รูปแบบ ของการตั้งถิ่น
ฐาน ของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา และการปฏิสัมพันธ์กับชุมชน
ใกล้เคียง 2) ศึกษาปัจจัยการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ 3)วิเคราะห์แนวโน้ม
การเปลี่ยนแปลงของการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ ในอนาคต ซึ่งคำถาม
งานวิจัยคือรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ มีความสอดคล้องกับ
รูปแบบชุมชนอิสลามหรือไม่ มีการปรับตัวตามบริบทแวดล้อมของพื้นที่อย่างไร และมีแนวโน้มอย่างไรใน
อนาคต มีวิธีการศึกษาวิจัยโดย 1) การสำรวจ 2) การวิเคราะห์แผนที่โดยการซ้อนทับ 3) การสังเกตการณ์
แบบมีส่วนร่วม 4) การสัมภาษณ์ และ 5) การบันทึกข้อมูลจากการสำรวจภาคสนามเกี่ยวกับสถานที่ และ
กิจกรรมในชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่

ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ มี 2
ลักษณะ กล่าวคือ 1) รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่สอดคล้องกับชุมชนอิสลามทั่วไป คือการตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม
บริเวณชุมชนเกาะไร่ เนื่องจากพื้นที่มีภูมิประเทศเป็นโคกเนิน มีมัสยิดอยู่กลางชุมชน โครงข่ายการสัญจร
ที่วกวนที่เกิดจากการตั้งอาคารบ้านเรือนที่ไม่เป็นระเบียบ และมีการแยกพื้นที่ใช้สอยที่พิกอาศัยกับแหล่ง
งานชัดเจน และ 2) รูปแบบที่ไม่สอดคล้องกับชุมชนอิสลามทั่วไป คือ การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว บริเวณ
เหนือคลองประเวศน์บุรีรัมย์ มีการปรับตัวตามลักษณะภูมิประเทศ คือ มีโครงข่ายการสัญจรแบบแนวยาว
เลียบริมคลอง บ้านเรือนที่ประยุกต์ให้เข้ากับวิถีชีวิตริมน้ำ มัสยิดมักตั้งอยู่กึ่งกลางริมคลอง ทั้งนี้เพราะ
ประชาชนมีการประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่มีสยิดเป็นประจำทุกวัน การตั้งถิ่นฐานจึงมักเลือกตั้ง
ในตำแหน่งที่ใกล้กับมัสยิด การตั้งถิ่นฐานมีการเปลี่ยนแปลงน้อย ในอนาคตคาดว่ารูปแบบการตั้งถิ่นฐาน
จะยังคงสภาพเดิมมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย มีการปรับตัวที่ละเล็กละน้อยอย่างมีรากฐาน จึงกล่าวโดย
สรุปได้ว่าภูมิประเทศและวัฒนธรรมอิสลามเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน
มุสลิมในพื้นที่ศึกษา

ภาควิชา การวางแผนภาคและเมือง.....ลายมือชื่อนิสิต .....

สาขาวิชา การวางแผนภาคและเมือง.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

ปีการศึกษา 2554.....

##5274164025: MAJOR URBAN AND REGIONAL PLANNING

KEYWORDS: PATTERNS OF SETTLEMENT AND LAND USE / MUSLIM COMMUNITIES

ASREENAR KAEWDAM: SETTLEMENT AND LAND USE PATTERN OF MUSLIM
COMMUNITIES, TAMBON KORAI , BAN PHO DISTRICT , CHACHOENGSAO
PROVINCE. ADVISOR : ASSOC.PROF.SIRIWAN SILAPATCHARANUN, Ph.D., 152 PP.

The objectives of this study were to 1) investigate the background and the patterns of the Muslim communities in Tambon Ko Rai, Ban Pho District, Chachoengsao Province and their interaction with the neighboring communities, 2) examine the factors influencing their settlement and land use patterns and 3) predict changes in their settlement and land use patterns. The research questions were whether the settlement and land use patterns of the Muslim communities in Tambon Ko Rai were similar to those of other Muslim communities in general, how the residents adapted themselves to the environment and what the trends towards the settlement and land use patterns would be. The study was conducted by means of 1) survey, 2) analysis of maps surmounted by other maps, 3) participatory observation, 4) interview and 5) record of field data on sites and the residents' daily activities.

It is found that the patterns of settlement and land use in these communities can be categorized into 2 types: 1) the settlement patterns which share the same characteristics with other Muslim communities and 2) the settlement patterns which differ from those of other Muslim communities. As for the first type, the houses are located in a cluster since Ko Rai's topography is hilly. The mosque is in the center of the community. Winding routes result from the unsystematic layout of houses and other buildings. The residential zone and the functional zone are clearly marked. As for the second type, the settlement is stretched along the Phravejburirong Canal. To acclimatize themselves to the environment, the residents have to commute along the canal and their houses are adapted to water-based lifestyle. The mosque is situated on the canal bank and in the central part of the community. Since the residents have to perform their daily religious activities there, they choose to live near the mosque. Few changes in the settlement are observed. It can be predicted that the settlement will be more or less of the same patterns. Changes will take place gradually and steadily. It can be concluded that landscape plays an important role in the settlement and land use patterns in the case-study communities.

Department : Urban and Regional Planning Student's Signature .....

Field of Study : Urban and Regional Planning Advisor's Signature.....

Academic Year : 2011.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้รับทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์สำหรับนิสิตจากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.ศิริวรรณ ศิลาพัชรนันท์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์ ที่ให้ความกรุณาเอาใจใส่ แนะนำ และผลักดันเป็นอย่างดีตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จึงขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์เป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

กราบขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพพันธ์ ตาป นานนท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ และรองศาสตราจารย์ ดร.สุวัฒนา ธาดานิติ ที่ กรุณาสละเวลาอ่านเล่มวิทยานิพนธ์ และร่วมรับฟังการสอบวิทยานิพนธ์ ตลอดจนคำแนะนำที่มีค่า เป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชศรี ภัคดีสุขเจริญ และอาจารย์คณาจารย์ทุก ท่านที่ช่วยประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ทางด้านกรวางแผนภาคและเมืองตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา

กราบขอบพระคุณนางรัชณี บุศย์น้ำเพชร ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 ตำบลเกาะไร่ ที่ให้ความ ช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการลงพื้นที่ภาคสนามเป็นอย่างดี

ขอขอบคุณแหล่งข้อมูลทั้งจากสื่อสิ่งพิมพ์ เอกสารและเว็บไซต์ต่างๆที่ให้ข้อมูลแก่ผู้ทำ วิทยานิพนธ์

สุดท้ายขอกราบขอบพระคุณพ่อ คุณแม่ และน้องสาว ที่ให้กำลังใจและคอยสนับสนุนในทุก ด้าน ที่ทำให้การทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฌ
สารบัญภาพ.....	ญ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฎ
สารบัญแผนที่.....	ฏ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 สมมติฐานของการวิจัย.....	4
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
1.4 ขอบเขตการศึกษา.....	5
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....	6
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
1.7 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	8
บทที่ 2 ทฤษฎี แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
2.1 แนวความคิดการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดิน.....	10
2.2 แนวความคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินชุมชนอิสลาม.....	23
2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมอิสลามและวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม.....	29
2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	34
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	39
3.1 การกำหนดปัญหาการวิจัย.....	39
3.2 ขั้นตอนการศึกษา.....	39
3.3 ตัวแปรในการศึกษา.....	43
บทที่ 4 สภาพทั่วไปเชิงพื้นที่ศึกษา.....	45

	หน้า
4.1 ประวัติความเป็นมา.....	45
4.2 สภาพทางกายภาพ.....	50
4.3 สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม.....	62
บทที่ 5 ผลการวิจัย.....	70
5.1 รูปแบบ และองค์ประกอบชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่.....	70
5.2 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินทางด้านกายภาพ.....	96
5.3 การปฏิสัมพันธ์ของประชาชนในพื้นที่ศึกษา.....	123
5.4 วิเคราะห์แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงในอนาคต.....	127
บทที่ 6 สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ.....	130
6.1 สรุปผลการวิจัย.....	130
6.2 ข้อเสนอแนะ.....	138
รายการอ้างอิง.....	140
ภาคผนวก.....	142
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	152

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1 ข้อมูลที่ดินในด้านของการใช้งานพื้นที่.....	22
3.1 แสดงกลุ่มตัวอย่างการสัมภาษณ์.....	42
4.1 แสดงจำนวนประชากรตำบลเกาะไร่ ปี พ.ศ. 2553.....	63
4.2 แสดงมัสยิดในพื้นที่ศึกษา.....	67
5.1 แสดงกิจกรรม พื้นที่ และผู้เข้าร่วมกิจกรรมในรอบปีของพื้นที่ศึกษา.....	124
6.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่.....	136
6.2 สรุปรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่.....	137

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว (linear settlement).....	13
2.2	การตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว (clustered settlement).....	14
2.3	การตั้งถิ่นฐานแบบเป็นระเบียบ (uniformed settlement).....	15
2.4	การตั้งถิ่นฐานแบบกระจายตัว (scattered settlement).....	15
2.5	แสดงผังการใช้สอยพื้นที่ชั้นล่างของบ้านในเมือง Karachi.....	16
2.6	รูปแบบโครงข่ายการสัญจรประเภทต่างๆ.....	17
2.7	ภาพและพื้นที่ของพื้นที่เมือง Goteborg.....	19
2.8	Urban Songlines ของพระสงฆ์วัดปทุมวนาราม.....	20
2.9	ตัวอย่างการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนเมืองอาหรับ.....	26
2.10	ตัวอย่างผังบริเวณเมือง แบกแดด.....	26
2.11	แสดงหลักการสูงสุดของการวางผังเมืองตามหลักการของอัลอิสลาม.....	27
2.12	แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษา.....	38
3.1	แสดงขั้นตอนการศึกษาวิจัย.....	44
4.1	แสดงวิถีชีวิตและอาชีพหลักของประชากรในพื้นที่ศึกษา.....	62
4.2	แสดงมัสยิดยัมอียะตุลอิสลามเกาะไร์ในอดีตก่อนปรับปรุงใหม่.....	64
4.3	แสดงมัสยิดในพื้นที่ศึกษาในปัจจุบัน.....	65
4.4	แสดงประเพณี วัฒนธรรมอิสลามของไทยมุสลิมในพื้นที่ศึกษา.....	68
4.5	แสดงกิจกรรมทางสังคมภายในพื้นที่ศึกษา.....	69
5.1	แสดงการกำหนดลำดับคําศัพท์(hierarchy)ของบุคคลลําคัญพื้นที่ศึกษา.....	79
5.2	แสดงภาพและพื้นที่ ชุมชนเกาะไร์.....	98
5.3	แสดงภาพและพื้นที่ ชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด.....	99
5.4	ลักษณะทางเดินเท้าภายในชุมชนเกาะไร์.....	105
5.5	ลักษณะทางเดินเท้าภายในชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด.....	106
5.6	ลักษณะโครงข่ายคมนาคมระบบถุงเป้ง (cul-de-sac)บริเวณชุมชนเกาะไร์..	107
5.7	ลักษณะโครงข่ายคมนาคมแนวยาวริมคลองบริเวณชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด..	108
5.8	ลักษณะโครงข่ายคมนาคมแนวยาวริมคลองบริเวณชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด..	109
5.9	ลักษณะองค์ประกอบผังพื้นที่บ้านเรือนในพื้นที่ศึกษา.....	111
5.10	แสดงลักษณะอาคารบ้านเรือนและการใช้พื้นที่ในชุมชนเกาะไร์.....	113
5.11	แสดงลักษณะอาคารบ้านเรือนและการใช้พื้นที่ในชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด...	116

สารบัญแนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
5.1 แสดงอัตราส่วนความถี่การใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมประจำวัน ของประชากรเป้าหมายที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม.....	82
5.2 แสดงอัตราส่วนความถี่การใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมประจำวัน ของประชากรเป้าหมายที่ประกอบอาชีพค้าขาย.....	85
5.3 แสดงอัตราส่วนความถี่การใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมประจำวัน ของประชากรเป้าหมายที่ประกอบอาชีพรับจ้าง และพนักงานของรัฐ.....	88
5.4 แสดงอัตราส่วนความถี่การใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมประจำวัน ของประชากรเป้าหมายที่เป็นนักเรียน นักศึกษา.....	91
5.5 แสดงอัตราส่วนความถี่การใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมประจำวัน ของประชากรเป้าหมายในพื้นที่ศึกษา.....	95

สารบัญแนบที่

แนบที่		หน้า
1.1	แสดงขอบเขตและที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา.....	9
4.1	แสดงภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2495.....	47
4.2	แสดงภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2530.....	48
4.3	แสดงภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2553.....	49
4.4	แสดงขอบเขตและที่ตั้งพื้นที่ศึกษา.....	51
4.5	แสดงเขตพื้นที่หมู่บ้าน.....	52
4.6	แสดงโครงข่ายคมนาคมในพื้นที่ศึกษา.....	54
4.7	แสดงระบบบริการขั้นพื้นฐาน.....	59
4.8	แสดงการใช้ที่ดิน.....	60
4.9	แสดงการถือครองที่ดินในพื้นที่ศึกษา.....	61
4.10	แสดงตำแหน่งที่ตั้งมัสยิดในพื้นที่ศึกษา.....	66
5.1	แสดงแผนที่พื้นที่ศึกษาปี พ.ศ. 2495.....	74
5.2	แสดงแผนที่พื้นที่ศึกษาปี พ.ศ. 2530.....	75
5.3	แสดงแผนที่พื้นที่ศึกษาปี พ.ศ. 2553.....	76
5.4	แสดงผังองค์ประกอบชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่.....	78
5.5	แสดงเส้น urban songlinesของกลุ่มตัวอย่างประกอบอาชีพเกษตรกรรม	81
5.6	แสดงเส้น urban songlinesของกลุ่มตัวอย่างประกอบอาชีพค้าขาย.....	84
5.7	แสดงเส้น urban songlinesของกลุ่มตัวอย่างประกอบอาชีพรับจ้างและ พนักงานรัฐ.....	87
5.8	แสดงเส้น urban songlinesของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียน.....	90
5.9	แสดงเส้น urban songlinesของกลุ่มตัวอย่าง.....	93
5.10	แสดงการเข้าถึงพื้นที่ทางน้ำในพื้นที่ศึกษา.....	102
5.11	แสดงลักษณะเส้นทางคมนาคมในพื้นที่ศึกษา.....	103
5.12	แสดงประเภทการเข้าถึงพื้นที่ในพื้นที่ศึกษา.....	110
5.13	แสดงการใช้ที่ดินปี พ.ศ. 2495 2530 และ 2553.....	121
5.14	แสดงตำแหน่งที่ตั้งร้านค้าในพื้นที่ศึกษา.....	122
5.15	แสดงพื้นที่ทำกิจกรรมของกลุ่มคนในพื้นที่.....	126

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทย เป็นประเทศที่มีผู้คนหลากหลายเชื้อชาติต่างศาสนาอาศัยอยู่ร่วมกันมาอย่างยาวนาน ไม่ว่าจะเป็นชาวจีน ลาว เขมร ฝรั่งเศส ฯลฯ ก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนเกิดเป็นชุมชนต่างๆมากมาย แต่ละชุมชนต่างมีอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนของตนเอง โดยเฉพาะชุมชนมุสลิม พื้นที่ในกรุงเทพฯและชานเมือง ก็มีชุมชนมุสลิมตั้งถิ่นฐานรวมตัวกันอาศัยในชุมชนเฉพาะของตนเอง ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตแบบเดียวกัน ทั้งในด้านเชื้อสาย ความเชื่อ และองค์ประกอบด้านวัฒนธรรมอื่นๆ โดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางของการประกอบพิธีทางศาสนา เป็นศูนย์รวมจิตใจของสังคมไทยมุสลิมในชุมชนนั้น ๆ การอาศัยอยู่ในละแวกบ้านเดียวกัน มีวิถีชีวิตแบบเดียวกัน (สมาน ธีระวัฒน์, 2530) การดำรงชีวิตของไทยมุสลิมถูกเชื่อมโยงไว้กับหลักการทางศาสนาอิสลามไว้ทั้งสิ้น ศาสนาอิสลามไม่เพียงแต่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชนเท่านั้น กล่าวคือมุสลิมจะต้องดำเนินชีวิตตามหลักการศาสนาอย่างเคร่งครัดตามธรรมนูญชีวิตนั่นคือ พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน แต่ยังมีอิทธิพลต่อสิ่งแวดล้อมอันเกี่ยวกับเมืองอีกด้วย นั่นคือการประกอบกิจกรรมประจำวันที่เกี่ยวข้องกับศาสนาของชาวมุสลิมก่อให้เกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินที่สอดคล้องกันกับวิถีชีวิต (Stanley D. Brunn and Jack F. Williams, 1983) จึงทำให้ชุมชนมุสลิมมีแบบแผนที่เป็นเอกลักษณ์ของศาสนา

จากการศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และชุมชนเมืองอิสลามในตะวันออกกลาง ซึ่งถือได้ว่าเป็นภูมิภาคสำคัญที่มีผู้นับถือศาสนาอิสลามจำนวนมาก พบว่ารูปแบบชุมชนเมืองมักสะท้อนอิทธิพลของศาสนา ด้วยกิจกรรมประจำวันของคนมุสลิมถูกผูกติดกับศาสนาอย่างแยกไม่ออก รูปแบบการตั้งถิ่นฐานจึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน และจากการศึกษางานวิจัยโครงการคุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น กรณีศึกษาเปรียบเทียบเรือนพื้นถิ่นไทยมุสลิมพื้นที่4จังหวัดชายแดนภาคใต้ประเทศไทย และเรือนพื้นถิ่นไทยมุสลิมในรัฐเปรักและปีนัง ประเทศมาเลเซีย พบว่ามีลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมุสลิมส่วนใหญ่มีรูปแบบเป็นกลุ่มก้อน (Clustered Settlement) เนื่องจากมีรากฐานมาจากการรวมกลุ่มของชนชาติเดียวกัน กลุ่มวัฒนธรรมและศาสนาเดียวกัน ซึ่งมีองค์ประกอบของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนประกอบด้วย 1) ลักษณะสถาปัตยกรรม โดยที่บ้านพักอาศัยจะมีลักษณะปกปิดมิดชิด จะต้องสร้างที่กำบังสำหรับผู้หญิง ทางเข้าบ้านจะเป็นรูปตัวแอล (L shaped) ผนังบ้านที่หันออกสู่ตรอกซอยมักไม่มีหน้าต่าง ทั้งนี้เพราะความสะดวกในการประกอบพิธีกรรมศาสนาและการใช้ชีวิตของสตรีมุสลิมตามหลักศาสนาซึ่งจะต้องมีความรัดกุมและมิดชิด โดยมีมัสยิดเป็นศาสน

สถานมักจะมีอยู่ศูนย์กลางชุมชน เพราะมัธยมเป็นจุดรวมของกิจกรรมต่างๆของคนในชุมชนทั้งทางศาสนา และการใช้ชีวิตประจำวัน 2) โครงข่ายการสัญจร จากที่ศาสนาอิสลาม ไม่ได้คำนึงสภาพความแตกต่าง ประชาชนทุกคนมีสิทธิเสมอภาคในทางกฎหมาย ดังนั้นจึงทำให้การปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นไปตามความต้องการของประชาชน จึงเกิดรูปแบบตรอก ซอย ที่วกวน และตรอกซอยตัน (Cul -de-sac) การเข้าถึงชุมชนโดยทางเท้า และตรอกซอยคับแคบยังจะมีความร่วมเงาให้แก่ผู้สัญจรไปมา 3) ความหนาแน่นของมวลสิ่งปลูกสร้างต่อพื้นที่ว่าง มีความหนาแน่นของมวลอาคารที่หนาแน่นมาก การใช้สอยพื้นที่จะใช้สอยครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่โดยมีพื้นที่ว่างน้อย เพราะไม่ต้องการให้ที่ว่างเสียไป และด้วยเหตุผลในการต้องการความสะดวกและรวดเร็วในการเดินทางไปประกอบศาสนกิจที่มัธยมในแต่ละวัน สิ่งปลูกสร้างโดยเฉพาะที่พักอาศัยจะอยู่ในระยะประมาณไม่เกิน 500 เมตร จากศาสนสถาน 4) การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร โดยที่การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพักอาศัยจะเกาะติดบริเวณใกล้กับศาสนสถาน และการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมจะอยู่ห่างไกลออกไป ส่วนการใช้อาคารลักษณะของการใช้อาคารประเภทเดียว มีส่วนน้อยที่ใช้อาคารแบบผสม แต่มักจะมีส่วนที่กำบังแยกชัดเจน สิ่งเหล่านี้ล้วนมีความนัยของศาสนาและลักษณะสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นที่ส่วนใหญ่เป็นชุมชนในที่ราบ การศึกษาถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนไทยมุสลิมจึงเป็นจุดที่น่าสนใจที่ภายใต้บริบทของศาสนาแต่มีที่ตั้งของชุมชนตามภูมิประเทศที่ต่างกัน การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิมจะมีการตั้งถิ่นฐานในรูปแบบเดียวกันหรือไม่ และนอกเหนือจากปัจจัยทางศาสนายังมีปัจจัยอื่นที่มีอิทธิพลในการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมอย่างไร และมีการปรับตัวอย่างไร

คลองประเวศบุรีรมย์ เป็นคลองประวัติศาสตร์ ชุมชนมุสลิมดังกล่าวมีความน่าสนใจในแง่ด้านที่เป็นชุมชนมุสลิมที่อยู่ริมน้ำ ซึ่งเป็นชุมชนที่ตั้งรกรากมาตั้งแต่ประวัติศาสตร์ การขุดคลอง เป็นคลองที่ขุดขึ้นครั้งแรกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) โดยเริ่มจากคลองพระโขนงที่เป็นคลองสาขาของแม่น้ำเจ้าพระยา แต่ยังไม่แล้วเสร็จในรัชสมัยของพระองค์ ซึ่งต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ขุดคลองต่อจนสำเร็จ รวมระยะทาง 46 กิโลเมตร เชื่อมกับแม่น้ำบางปะกง คลองสายนี้เป็นเส้นทางคมนาคม และการค้าที่สำคัญระหว่างจังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดสมุทรปราการและเข้ามาจนถึงซานเมืองกรุงเทพฯ

บริเวณคลองประเวศบุรีรมย์ อ.บ้านโพธิ์ จ.ฉะเชิงเทรา มีกลุ่มชุมชนมุสลิมซึ่งประกอบด้วยชุมชนเกาะไร่ และชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด เป็นชุมชนมุสลิมกลุ่มใหญ่ที่มีความเคร่งครัดทางศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงประวัติศาสตร์การขุดคลองประเวศบุรีรมย์ ซึ่งรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการออกค่าใช้จ่ายในการขุดคลองแล้วให้สามารถจับจองพื้นที่เพื่อการตั้งถิ่นฐานและการทำมาหากินตามอัตราที่ร่วมจ่าย ทำให้มีชาวไทยมุสลิมได้เข้ามาตั้ง

รกรากและทำการเพาะปลูกมาเป็นเวลายาวนานจนถึงปัจจุบัน ชุมชนดังกล่าวตั้งอยู่บริเวณที่เป็นลักษณะจุดตัดการคมนาคม ทางน้ำได้แก่ คลองประเวศบุรีรมย์ คลองแขวงกลั่นบน และ คลองพระยานาคราช มีชุมชนมุสลิมกระจุกตัวอยู่ริมคลองและบริเวณเกาะไร่มี่มีดินเป็นสีแดงลูกรังมีลักษณะเป็นเกาะซึ่งเป็นที่ตั้งของบ้านพักอาศัย มัสยิด และกุโบร์ของชาวไทยมุสลิม มีมัสยิดที่เก่าแก่รวมอยู่ในละแวกเดียวกันถึง 4 มัสยิด ได้แก่ มัสยิดอัลวะตอเนียห์ และมัสยิดยัมอียตุลอิสลามเกาะไร่มี่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 มีอายุกว่า 100 ปี ในระยะเวลาต่อมาได้มีการสร้าง มัสยิดดารุลอาบีดีน และมัสยิดอัลฮาดิ โดยที่ชุมชนยังคงรักษาความเป็นเอกลักษณ์ในการดำรงชีวิตที่มีความสอดคล้องกับหลักการศาสนาอิสลาม และมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนรอบข้างซึ่งเป็นชุมชนไทยพุทธ และชุมชนไทยเชื้อสายจีน และชุมชนดังกล่าวนี้ยังตั้งอยู่ใกล้กับตลาดคลองสวน 100 ปี ซึ่งเป็นตลาดที่มีความสำคัญและเก่าแก่ที่เป็นศูนย์รวมการจับจ่ายใช้สอยและหล่อหลอมคนในชุมชนบริเวณข้างเคียงนี้ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมดังกล่าวนี้แสดงถึงความท้าทายของชุมชนมุสลิมที่ต้องอยู่ในกรอบของศาสนา และจะต้องอยู่รวมกันกับกลุ่มชนต่างวัฒนธรรม อีกทั้งการใช้ที่ดินที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตตามหลักการศาสนาอิสลามของชุมชนบริเวณคลองประเวศบุรีรมย์ อ.บ้านโพธิ์ จ.ฉะเชิงเทรา ชุมชนเกาะไร่มี่ และชุมชนสุเหร่าหน้าตลาดที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นจุดที่น่าสนใจในการศึกษาครั้งนี้

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดิน ในทัศนะอิสลาม พบว่า ในชุมชนเมืองอิสลามแต่ละชุมชน มีโครงสร้างซึ่งประกอบด้วย ตลาดกลาง 1 แห่ง เรียกว่า บาร์ซาร์ หรือซูก (bazaar or sug) มัสยิด สถานที่อาบน้ำสาธารณะ กำแพงเมือง ป้อม โรงแรม และตลาดเล็กๆอีกหลายแห่ง ในแต่ละเมืองจะมีสุเหร่าใหญ่ 1 แห่ง เรียกว่า Friday Mosque ซึ่งเป็นสถานที่ที่แสดงความเคารพต่อพระเจ้าที่สำคัญที่สุด (Avdul Mutalib Bin Jelani, 2002) ดังนั้นอิสลามจึงมีกฎกติกาเพื่อสามารถโน้มน้าว ให้รู้จักการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ตลอดจนสามารถใช้ชีวิตร่วมกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม และวิถีชีวิตอย่างกลมกลืนและยั่งยืน โดยการตั้งมั่นอยู่กับการจงรักภักดีกับพระผู้เป็นเจ้าคือ อัลลอฮ์ โดยการปฏิบัติตามหลักการที่ได้ประทานมายังมนุษยชาติ นั่นคือ อัลกุรอาน

ในอดีตนักวิจัยส่วนใหญ่ได้ให้ความสนใจในการศึกษาชุมชนไทยมุสลิมทั้งในกรุงเทพมหานคร และในต่างจังหวัดที่มีชุมชนมุสลิม ได้แก่ การศึกษาเรื่องการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิมในกรุงเทพมหานคร (โดย สมาน วีระวัฒน์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2531) การศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนบ้านควีนเหนือ (โดยเสาวภา พรทิพย์และดวงพร สถาบันวิจัยภาษาและพัฒนาวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล 2532)

การศึกษาการใช้พื้นที่ทำกิจกรรมในชุมชนของชาวมุสลิมในเทศบาลเมืองปัตตานี (โดยปิยวรรณ ไตรบุญ ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2546) การศึกษากระบวนการสร้างชุมชนมุสลิมในพหุสังคมอิสาน (โดยจิรศักดิ์ โส๊ะสัน ภาควิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2550) เป็นต้น ซึ่งสามารถนำเอาผลการศึกษาดังกล่าวมา เป็นความรู้พื้นฐานและสร้างความเข้าใจในการศึกษานี้

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้คือวิทยานิพนธ์เรื่อง รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวน และการใช้ที่ดินที่สัมพันธ์กับทรัพยากรน้ำ (โดยพงศกร กัลยานุกุล ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2548) ซึ่งมีพื้นที่ศึกษาคาบเกี่ยวชุมชนมุสลิมสุเหร่าหน้าตลาดซึ่งเป็นการศึกษาประเด็นพัฒนาการ บทบาท และความสำคัญของชุมชนตลาดคลองสวนที่มีต่อทรัพยากรน้ำ แต่ประเด็นการศึกษาถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินในแง่ของชุมชนมุสลิมยังไม่มีผู้ใดศึกษา การศึกษานี้จึงสามารถนำมาสู่การต่อยอดการเจาะลึกในการศึกษาชุมชนมุสลิม ดังนั้น การศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมบริเวณคลองประเวศบุรีรัมย์ บริเวณพื้นที่ชุมชนเกาะไร่ และชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด จะทำให้ทราบถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน วิถีชีวิตมุสลิม การใช้ทรัพยากรในการดำรงชีวิตตามกรอบศาสนาอิสลาม การประกอบกิจกรรมทางศาสนาที่ก่อให้เกิดลักษณะเฉพาะแห่งความมีชีวิตชีวาและความเคลื่อนไหวต่อชีวิตสาธารณะชน และการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนต่างวัฒนธรรมในบริเวณใกล้เคียง

คำถามในงานวิจัย

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ มีความสอดคล้องกับรูปแบบชุมชนอิสลามหรือไม่ มีการปรับตัวตามบริบทแวดล้อมของพื้นที่อย่างไร และมีแนวโน้มอย่างไรในอนาคต

1.2 สมมติฐานของการวิจัย

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมเกาะไร่ น่าจะมีความสอดคล้องกับรูปแบบชุมชนอิสลามโดยทั่วไป คือมีรูปแบบเป็นกลุ่ม ซึ่งประกอบด้วย 1) สถาปัตยกรรม ที่มีบ้านพักอาศัยที่มีลักษณะปกปิดมิดชิด มีมัสยิดเป็นศาสนสถานซึ่งมักตั้งอยู่ศูนย์กลางชุมชน 2) โครงข่ายการสัญจร มีรูปแบบตรอก ซอย ที่วกลง และตรอกซอยตัน (Cul - de-sac) 3) ความหนาแน่นของมวลสิ่งปลูกสร้างต่อพื้นที่ว่าง มีความหนาแน่นของมวลอาคารที่หนาแน่นมาก มีพื้นที่ว่างน้อย 4) การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร บ้านพักอาศัยมักรวมกลุ่มอยู่ใกล้กับศาสนสถาน ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมจะอยู่รอบนอก ทั้งนี้อาจมี

เหตุผลจากการประกอบศาสนกิจในชีวิตประจำวันของชาวไทยมุสลิม และอาจมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทแวดล้อมของพื้นที่ 5) แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคตคาดว่าจะมีสาเหตุจากการผสมผสานระหว่างกลุ่มต่างวัฒนธรรมหรือต่างศาสนา

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) ศึกษาความเป็นมา รูปแบบ ของการตั้งถิ่นฐาน ของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา และการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนใกล้เคียง
- 2) ศึกษาปัจจัยการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่
- 3) วิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ ในอนาคต

1.4 ขอบเขตการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นที่การศึกษาและวิเคราะห์ความเป็นมา รูปแบบ การตั้งถิ่นฐาน พลวัตรของชุมชนพร้อมกับการเชื่อมโยงของวัฒนธรรมอิสลาม โดยประยุกต์ใช้ในพื้นที่ศึกษา โดยมีแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกรอบเนื้อหาในการวิจัยดังนี้

- 1) แนวความคิดการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดิน โดยศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และการใช้ที่ดิน ซึ่งสามารถนำมาสู่การอธิบายรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่ศึกษา โดยเน้นการศึกษาด้านกายภาพ และสังคม
- 2) แนวความคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนอิสลาม โดยการศึกษาแบบเมืองอิสลาม ตลอดจนองค์ประกอบชุมชนมุสลิม นำมาสู่การวิเคราะห์รูปแบบชุมชนในพื้นที่ศึกษา
- 3) แนวความคิดเกี่ยวกับศาสนาอิสลามและวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม โดยศึกษาเกี่ยวกับนิยาม โครงสร้างของศาสนาอิสลาม วัฒนธรรมอิสลาม ขนบธรรมเนียม และวิถีชีวิตของชาวไทยมุสลิม จากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
- 4) กรณีศึกษาต่างๆที่เกี่ยวข้องในการวิจัยนี้

● ขอบเขตทางด้านพื้นที่

การศึกษานี้ เป็นการศึกษาการตั้งถิ่นฐานและการใช้ทรัพยากรที่ดินของชุมชนมุสลิม ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนเกาะไร่ และชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด ครอบคลุมพื้นที่เหนือคลองประเวศบุรีรมย์เป็นพื้นที่บางส่วนของ หมู่ 1 2 4 เทศบาลตำบลเทพราช และ พื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่ โดยมีจำนวนประชากร รวมประมาณ 3,200 คน

● ขอบเขตทางด้านเนื้อหา

การศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ ครอบคลุมเนื้อหาดังนี้ คือ ทางด้านกายภาพได้แก่ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และการใช้ที่ดิน โดยศึกษาเนื้อหาครอบคลุม 4 ประเด็นหลักคือ ลักษณะสถาปัตยกรรม โครงข่ายการสัญจร การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร และมวลอาคารสิ่งปลูกสร้างกับพื้นที่ว่าง นอกจากนี้ยังศึกษาถึงวิถีชีวิตของชุมชนสังคมและวัฒนธรรม มีเนื้อหาครอบคลุม สภาพสังคม ลักษณะประชากร กิจกรรมทางศาสนา ความสัมพันธ์ของชุมชน อาชีพและรายได้ของคนในชุมชน

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

1) ศึกษาข้อมูลเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยและแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา

2) รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยงานรัฐและเอกชนในด้านของกายภาพ สังคม และวัฒนธรรม ได้แก่

- ลักษณะทางกายภาพ เพื่อทราบรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดิน โดยใช้เครื่องมือดังนี้

- วิเคราะห์จากแผนที่ภูมิศาสตร์สารสนเทศ (GIS:Geographic Information System) เพื่อทราบลักษณะภูมิประเทศ ที่ตั้งชุมชน การถือครองที่ดิน แผนที่โครงข่ายคมนาคม นำเสนอข้อมูลในรูปของแผนที่วิเคราะห์เชิงกราฟฟิก

- แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน (Land Use map) เพื่อศึกษาถึงรูปแบบประเภท สัดส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดิน นำเสนอข้อมูลในรูปของแผนที่วิเคราะห์เชิงกราฟฟิก

- แผนที่การใช้ประโยชน์อาคาร (Building Use map) เพื่อศึกษาถึงรูปแบบประเภท สัดส่วน การใช้ประโยชน์อาคาร นำเสนอข้อมูลในรูปของแผนที่วิเคราะห์เชิงกราฟฟิก

- การวิเคราะห์ภาพและพื้น (Figure and ground analysis) เพื่ออธิบายรูปแบบและลักษณะของมวลสิ่งก่อสร้างกับพื้นที่ว่าง การกระจายตัวของมวลสิ่งปลูกสร้างและพื้นที่ว่าง การจัดวางตำแหน่งของกลุ่มอาคารทำให้เห็นพื้นที่เมืองมีลักษณะเด่นชัดขึ้น นำเสนอข้อมูลในรูปของแผนที่วิเคราะห์เชิงกราฟฟิก

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการซ้อนทับข้อมูลแผนที่ (overlay) ซึ่งจะให้รายละเอียดถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ความสัมพันธ์ของโครงข่ายคมนาคมกับชุมชนตลอดจนการเข้าถึงชุมชน

ตลอดจนการใช้ที่ดิน และอาคาร และมวลอาคารสิ่งปลูกสร้างและที่ว่าง ที่จะเห็นความสัมพันธ์ในภาพรวมของชุมชนทางด้านกายภาพ

- ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม เนื่องด้วยการตั้งถิ่นฐานไม่ได้แสดงออกเพียงลักษณะทางกายภาพ ความมีชีวิตชีวาของชุมชนที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของพื้นที่กับกิจกรรม จึงทำการศึกษาเนื้อหา ประวัติความเป็นมาของชุมชน จำนวนประชากร เศรษฐกิจในชุมชน ตลอดจนวิถีชีวิต วัฒนธรรมและประเพณี และการปฏิบัติศาสนากิจของชาวไทยมุสลิม โดยศึกษาจากเอกสาร และรูปภาพ

3) รวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากการลงภาคสนามโดยใช้

- การสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ชุมชน โดยจะทำการสำรวจสภาพความเป็นจริงในปัจจุบันประกอบการสังเกตในลักษณะกว้างๆโดยมีขอบเขต คือ ขอบเขตทางกายภาพของชุมชน เส้นทางการจราจร สาธารณูปโภค และสาธารณูปการ การใช้ประโยชน์ที่ดิน และการใช้ประโยชน์อาคาร เพื่อทราบสภาพทั่วไปในลักษณะกว้างๆของพื้นที่ศึกษา ซึ่งจะทำให้ทราบรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินโดยภาพรวมของพื้นที่ศึกษา

- สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เป็นการสังเกตการณ์ในด้านวิถีการดำเนินชีวิต การประกอบกิจกรรมที่ทำเป็นประจำวัน โดยการสังเกตในสิ่งต่างๆคือ จำนวนและประเภทกิจกรรม รายละเอียดของกิจกรรมภายในชุมชน และในแต่ละกลุ่มตามพื้นที่ย่อย และช่วงเวลาในการดำเนินกิจกรรม ซึ่งจะทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินกับวิถีชีวิต และความมีชีวิตชีวาของชุมชน ของพื้นที่ศึกษา

- การสัมภาษณ์ เป็นการเก็บข้อมูลเชิงลึก โดยใช้การสัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่และองค์กรที่มีความเกี่ยวข้อง โดยสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ(Key Informants) เช่น คณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการมัสยิด อิหม่าม กำนัน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่ เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลเทพราช เป็นต้น เพื่อทราบประเด็นประวัติความเป็นมา การเปลี่ยนแปลงสภาพปัจจุบันของชุมชน วิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรม กิจกรรม การใช้พื้นที่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมภายในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกันและภายนอกกลุ่มวัฒนธรรม ซึ่งในการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์นี้จะนำมาสู่การวิเคราะห์ ถึงความสัมพันธ์ของคนกับพื้นที่ กับพื้นที่ และคนในพื้นที่ใกล้เคียง โดยสร้างแผนที่ทางสังคม(social map)และทราบแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต โดยเกี่ยวข้องกับกระบวนการตั้งถิ่นฐานในแง่ของการระบุความเป็นมา พัฒนาการในอดีตและปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต

- การวิเคราะห์โดยเทคนิค Urban Songlines เพื่อวิเคราะห์พื้นที่ที่มีความสำคัญ (Public Domains) ในพื้นที่ศึกษา เพื่อเชื่อมโยงวิถีชีวิต กิจกรรมและพื้นที่ ในพื้นที่ศึกษา

4) วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อดูความสัมพันธ์และความเชื่อมโยง ของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินทางกายภาพ กับลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม และจากผลสรุปจากการสัมภาษณ์เชิงลึก เสนอผลการศึกษาในรูปของการบรรยายเชิงพรรณนา ตาราง แผนที่และรูปภาพ ซึ่งจะสามารถระบุรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดิน องค์ประกอบทั้งทางด้านกายภาพ และสังคมวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษา

ข้อมูลและแหล่งที่มา

1) ข้อมูลขั้นปฐมภูมิ ได้มาจากการลงสำรวจภาคสนาม การสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์

2) ข้อมูลขั้นทุติยภูมิ ได้มาจากการรวบรวมข้อมูลจากหน่วยงานรัฐและเอกชนในด้านของกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และปัจจัยด้านอื่นๆของพื้นที่ศึกษา โดยข้อมูลส่วนใหญ่ได้มาจากหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ กรมพัฒนาที่ดิน กรมแผนที่ทหาร เทศบาลตำบลเทพราช องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่ สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา และที่ว่าการอำเภอบ้านโพธิ์

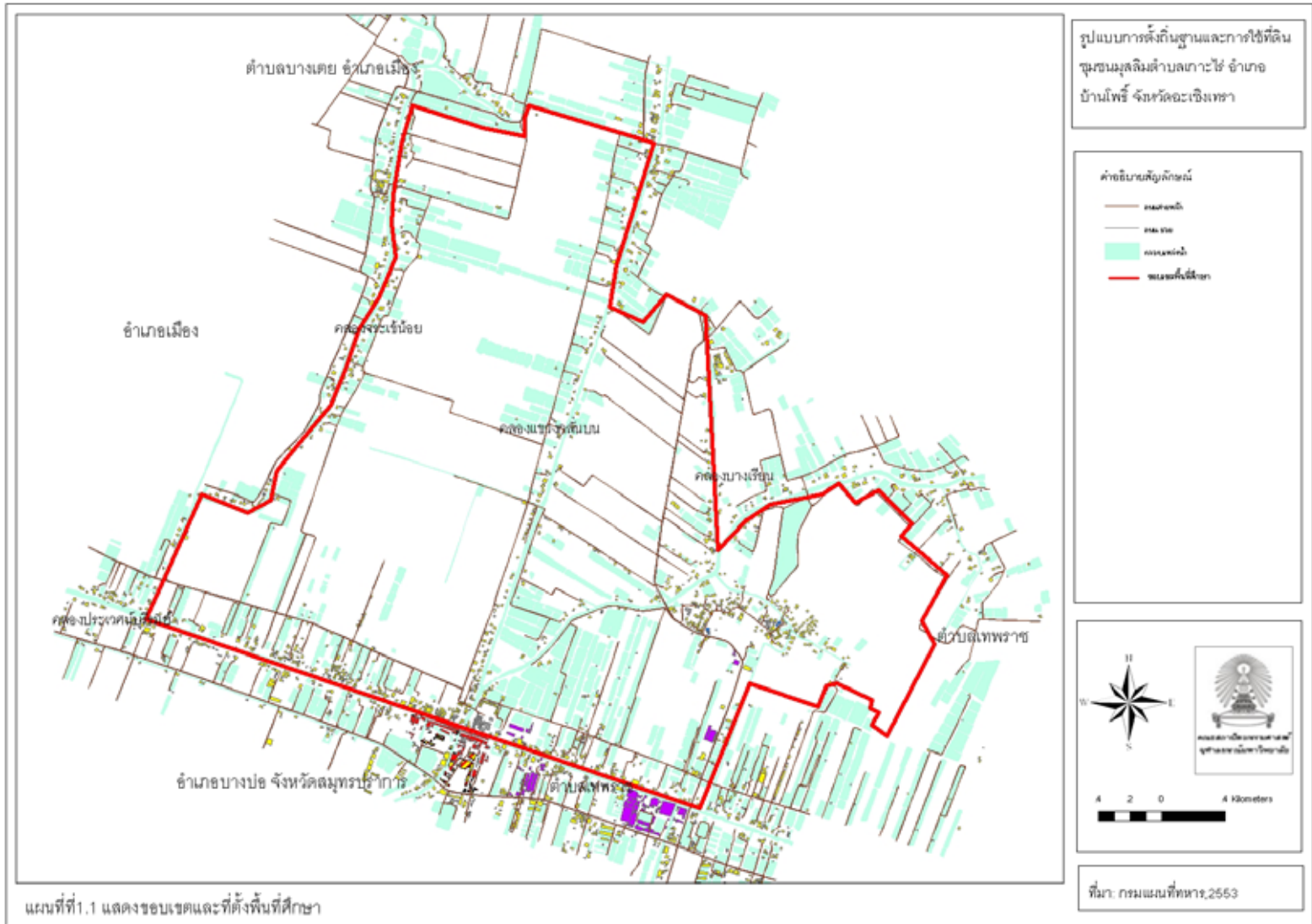
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

สามารถเข้าใจเรื่องของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมที่มีความสอดคล้องตามหลักการและแนวคิดของอิสลาม และเข้าใจถึงการปรับตัวของชุมชนไทยมุสลิมที่ตั้งในภูมิภาคที่ต่างกัน ซึ่งมีความเป็นอัตลักษณ์ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้ดำรงอยู่คู่คลองประวัติศาสตร์สายนี้ ซึ่งสามารถเป็นข้อมูลในการวางแผนการพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวในอนาคต

1.8 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ชาวไทยมุสลิม หมายถึง ชาวไทยผู้นับถือศาสนาอิสลาม

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินอิสลาม หมายถึง รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีความนิยมในหมู่ชุมชนอิสลามทั่วไป

บทที่ 2

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์จังหวัดฉะเชิงเทรา” จำเป็นต้องอาศัยทฤษฎี และแนวคิดต่างๆที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในสภาพพื้นที่จริง รวมทั้งการทบทวนวรรณกรรมในงานวิจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ รูปแบบ และวิธีการศึกษา ซึ่งทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

2.1 แนวความคิดการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดิน

1. ความหมายของการตั้งถิ่นฐาน

องค์การสหประชาชาติ (1972) (อ้างถึงใน พงศกร กัลยานุกูล, 2548) ให้ความหมายของการตั้งถิ่นฐานว่า หมายถึง องค์การซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นจำนวนมากที่ทำหน้าที่อันซับซ้อนภายใต้สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ทั้งองค์ประกอบที่มนุษย์สร้างขึ้นและองค์ประกอบธรรมชาติรวมกันเป็นถิ่นที่อาศัยซึ่งมนุษย์ใช้เป็นแหล่งดำเนินชีวิต เลี้ยงดูครอบครัว และประกอบอาชีพ ตลอดจนแสวงหาการอยู่ดีกินดีทางด้านกายภาพ จิตใจ และสติปัญญา

องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (อ้างถึงใน พงศกร กัลยานุกูล, 2548) ได้ให้ความหมายของการตั้งถิ่นฐานไว้ว่า

- การตั้งถิ่นฐานทุกรูปแบบ ปรากฏจากข้อจำกัดด้านจำนวนประชากร หรือหน้าที่ของแหล่งที่ตั้งถิ่นฐาน และมีคุณสมบัติทางด้านวัฒนธรรม หรืออื่นๆ

- การตั้งถิ่นฐานมนุษย์คือ ระบบนิเวศและระบบวัฒนธรรมรวมกัน แต่องค์ประกอบทางด้านวัฒนธรรม เป็นรูปแบบหลักและสำคัญยิ่งของระบบแหล่งตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ โดยเฉพาะโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมของประชากร ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องเน้นเนื่องจากเป็นตัวจัดการองค์ประกอบอื่นๆในระบบ เช่นองค์ประกอบด้านสุขภาพอนามัย และแลกเปลี่ยนข่าวสาร

- เป็นระบบที่เกิดจากความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานจำนวนหนึ่งในลักษณะที่เป็นพลวัต (dynamic) และเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ทั้งเป็นระบบที่ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันทำหน้าที่เป็นแหล่งสร้างสรรค์ ส่งผ่าน เปลี่ยนแปลง และสะท้อนความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมเป็นส่วนรวม

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2521) ได้ให้ความหมายของการตั้งถิ่นฐานว่า คือ การแสดงออกซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมในเชิงประสาน

เกี่ยวเนื่องกัน การตั้งถิ่นฐานถือเป็นสิ่งสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ในฐานะที่เป็นจุดกำเนิดของระบบสังคม การปกครอง และวัฒนธรรม

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร (2536) กล่าวถึงความหมายของการตั้งถิ่นฐานไว้ว่า การตั้งถิ่นฐานหมายถึง การบุกเบิกเข้าอยู่อาศัย ครอบครองพื้นที่ส่วนหนึ่งส่วนใดของโลกที่ยังไม่มีผู้ใดอาศัยอยู่ก่อน รูปแบบและขนาดการตั้งถิ่นฐานมีความซับซ้อนแตกต่างกันไป ตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานเพียงครอบครัวเดียวอย่างโดดเดี่ยว จนกลายเป็นหมู่บ้านน้อยใหญ่ เป็นชุมชน ทั้งชุมชนชนบทและชุมชนเมือง การตั้งถิ่นฐานเป็นการแสดงออกถึงการจัดการพื้นที่ของมนุษย์ในรูปแบบของอาคาร บ้านเรือน ถนนหนทาง การใช้ที่ดิน รวมถึงผลกระทบต่างๆต่อสิ่งแวดล้อม

สรุปได้ว่า การตั้งถิ่นฐาน คือ กิจกรรมที่แสดงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ในการพยายามดัดแปลงสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบๆให้มีความเหมาะสมเอื้ออำนวยให้มนุษย์ดำรงชีพอยู่ได้ ซึ่งส่วนประกอบที่สำคัญของการตั้งถิ่นฐานคือ คนและพื้นที่

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกตั้งถิ่นฐาน

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร (2536) ได้กล่าวว่า การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ได้รับการดัดแปลงปรับปรุงอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้เข้ากับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ระบบเศรษฐกิจสังคม และสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ปัจจัยที่ส่งผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่ปรากฏแบ่งออกเป็นปัจจัยทางธรรมชาติ และปัจจัยทางวัฒนธรรม

1) ปัจจัยทางธรรมชาติ (Natural Factors)

ปัจจัยทางธรรมชาติได้แก่ สภาพภูมิประเทศ ทรัพยากรธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ มีผลงานของชาวยุโรปที่แสดงให้เห็นว่าการตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย เพิ่มขึ้นเป็นสัดส่วนโดยตรงกับความขรุขระของพื้นผิว ในทำนองเดียวกัน นาที่มีโรงเรือนที่ตั้งอยู่โดดๆมักจะอยู่บนพื้นที่ที่เป็นเขา ในขณะที่หมู่บ้านจะรวมตัวกันอย่างหนาแน่นบนที่ราบ พื้นที่ที่มีดินเหมาะแก่การเพาะปลูกและมีน้ำจะเป็นที่อยู่อาศัย นอกจากนี้ยังพบความสัมพันธ์ของพื้นที่ดินไม่เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานที่มีลักษณะกระจายในประเทศเยอรมันและฟินแลนด์

2) ปัจจัยทางวัฒนธรรม (cultural Factors)

การเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์และเศรษฐกิจมีผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในโลก ในยุโรปจะพบการตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย และวิถีชีวิตบนท้องทุ่งได้ทั่วไป บนที่สูงของประเทศออสเตรเลียและนอร์เวย์จะพบคนเลี้ยงสัตว์มาตั้งกระท่อมบนภูเขาตามฤดูกาล ในช่วงที่ชาวนาดต้องป้องกันตนจากศัตรูก็จะมาอยู่รวมกันในหมู่บ้านเพื่อความปลอดภัยของชีวิต

เหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ บทบาทของแหล่งตั้งถิ่นฐานจะเห็นชัดเจนขึ้นในยามที่เกิดวิกฤต หรืออยู่ในช่วงเวลาขาดแคลน แหล่งตั้งถิ่นฐานยังมีที่สำหรับเก็บอาหารเพื่อใช้ในยามขาดส่น มนุษย์เริ่มเรียนรู้ว่าเมล็ดพันธุ์บางอย่างก็ใช้เพาะปลูกได้ จากศูนย์กลางการเก็บอาหารนำไปสู่ศูนย์กลางการทำเกษตร และต่อมาเมื่อมนุษย์เริ่มชำนาญกับการใช้เครื่องมือต่างๆมากขึ้น สามารถผลิตสิ่งต่างๆ สะสมและขายเป็นสินค้า แหล่งตั้งถิ่นฐานจึงมีหน้าที่เป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรม และเนื่องจากแหล่งตั้งถิ่นฐานต่างๆ มีวัตถุประสงค์และความชำนาญต่างกันแหล่งตั้งถิ่นฐานจึงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการค้าขายสิ่งของเหล่านั้นกับบุคคลภายนอก

3) ปัจจัยการทำให้ทันสมัย (Modernization)

นักมานุษยวิทยาในยุคของการล่าอาณานิคมได้สังเกตและบันทึกลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม พิธีกรรม ความเชื่อ ระบบการเมือง เศรษฐกิจ ของชาวบ้านพื้นเมือง และอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมด้วยมโนทัศน์บางประการ เช่น 1) การค้นพบและการคิดค้น เครื่องมือเครื่องใช้หรือเทคโนโลยีใหม่ๆ 2) การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เช่นการหยิบยืมความคิด ความเชื่อหรือเทคโนโลยีการผลิตจากสังคมและวัฒนธรรมอื่นใกล้เคียง และ3) การครอบงำทางวัฒนธรรมซึ่งหมายถึง การปะทะสังสรรค์ระหว่างวัฒนธรรม 2 วัฒนธรรม ซึ่งแตกต่างกันทั้งในด้านของอำนาจทางการเมืองและความเจริญทางเทคโนโลยี ในภาวะเช่นนี้การเรียนรู้วัฒนธรรมระหว่างกันมักเป็นไปในทิศทางเดียว นั่นคือวัฒนธรรมที่มีสถานะและอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองด้อยกว่าจะเป็นฝ่ายถูกรอบงำและยึดเยียดแนวความคิดและแบบแผนทางวัฒนธรรมอื่นๆ

แม้ปัจจัยทั้งสามข้างต้นจะมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ แต่ความแตกต่างของแต่ละปัจจัยย่อมมีมากขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความสะดวกในการคมนาคมขนส่ง รวมทั้งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความเชื่อของแต่ละชุมชน เหตุนี้เองที่ส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานมีลักษณะและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่แตกต่างกัน

Amos Rappoport (1990) กล่าวว่าความแตกต่างทางวัฒนธรรมทำให้สภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้นแต่ละที่ต่างกันและด้วยสภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้นหรือบางอย่างที่ไม่ถูกสร้างขึ้นในแต่ละที่เกิดขึ้นได้โดยผ่านการคิดมาก่อน สภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้นนั้นจึงต้องมีไว้เพื่อความเหมาะสมหรือจุดประสงค์บางอย่างจึงยังใช้กันอยู่มีกิจกรรมต่างๆเกิดขึ้น และมีการจัดระเบียบทางพื้นที่ เราสามารถเข้าใจสภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้นได้โดยศึกษากิจกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ซึ่งเป็นผลมาจากการส่งผ่านของแต่ละวัฒนธรรม

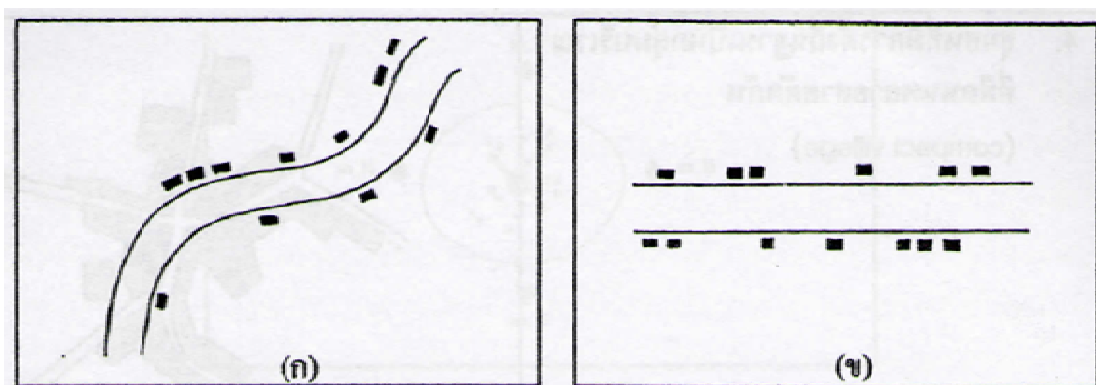
3. รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

ระหัตร์ โจรจนประดิษฐ์(2550) ได้กล่าวไว้ว่า การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์นั้นเริ่มจากการรวมตัวกันของกลุ่มชนขนาดเล็ก ต่อมาชุมชนหลายชุมชนรวมตัวกันเกิดเป็นหมู่บ้าน หลายๆหมู่บ้านรวมกันเป็นตำบล จากตำบลกลายเป็นเมือง และจากเมืองเป็นเมืองใหญ่ ซึ่งลักษณะในแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน เนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความสะดวกในการคมนาคมขนส่ง รวมทั้งความเชื่อและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ ก่อให้เกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่สามารถจำแนกได้ 4 รูปแบบหลัก ดังนี้

1) การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว (linear settlement)

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนเกิดเป็นแนวยาวโดยเกาะตัวตามแนวยาวของเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ เช่น อยู่ตามบริเวณริมฝั่งแม่น้ำ ลำคลอง หรือที่เรียกว่า “river linear settlement” .ซึ่งเป็นลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมของไทย เนื่องจากแม่น้ำมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ เพราะเป็นแหล่งน้ำจืดที่มีความสำคัญเป็นทั้งอาหาร เส้นทางคมนาคม พื้นที่สัญจรเป็นต้น ความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานริมน้ำจะมีความหนาแน่นแตกต่างกันขึ้นอยู่กับลักษณะที่ราบลุ่มและระดับของน้ำ

ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกมากขึ้น การตั้งถิ่นฐานจะปรากฏอยู่บริเวณแนวสองฝั่งถนน และทางรถไฟ โดยเฉพาะสถานีรถไฟปลายทาง การตั้งถิ่นฐานเป็นแนวยาวตามถนน(road linear settlement) เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางเนื่องจากถนนเป็นเส้นทางคมนาคมที่มีความสะดวกและรวดเร็วมากกว่าทางน้ำถนนจึงเป็นปัจจัยดึงดูดให้มีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ดังจะเห็นได้ว่าบางชุมชนมีการตั้งถิ่นฐานจนเป็นชุมชนขนาดใหญ่ นอกจากนี้จะพบว่าราคาที่ดินบริเวณที่อยู่ใกล้ถนนจะมีราคาสูงมากกว่าพื้นที่อื่นๆอีกด้วย

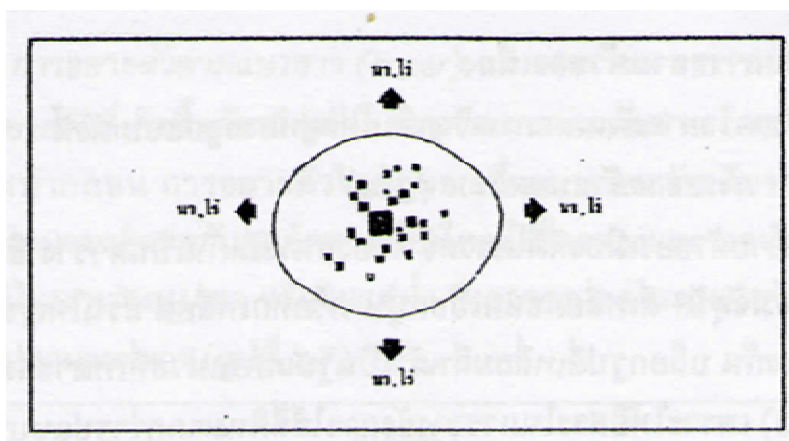
ภาพที่ 2.1 การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว (linear settlement)

ที่มา: ระหัตร์ โจรจนประดิษฐ์, 2550

2) การตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว (clustered settlement)

ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในบริเวณที่เป็นจุดตัดของเส้นทางคมนาคม เช่น บริเวณลำน้ำสองสายตัดกัน ลำน้ำกับเส้นทางถนน หรือทางแยกของเส้นทางรถยนต์ตัดกัน นอกจากนี้ยังพบว่าประชากรมักตั้งถิ่นฐานรวมกันเป็นกลุ่มอย่างหนาแน่นรอบๆวัด ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนในท้องถิ่น หรือบริเวณที่มีแหล่งแร่ธาตุอุดมสมบูรณ์ เช่น แหล่งแร่ธาตุในจังหวัดกาญจนบุรี และภาคใต้ของประเทศ เป็นต้น

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่มนี้ ถ้าพิจารณาในเชิงเศรษฐกิจแล้วจะก่อให้เกิดผลเสียทางเศรษฐกิจ เพราะพื้นที่ทางการเกษตรอยู่ห่างไกลจากบ้านเรือนของเกษตรกรทำให้เสียเวลาและไม่สะดวกในการเดินทางไปกลับระหว่างพื้นที่เกษตรกับพื้นที่พักอาศัย มีผลดีทางด้านสังคมและจิตใจเนื่องจากได้อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มทำให้ชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดอบอุ่น และสร้างความปลอดภัย

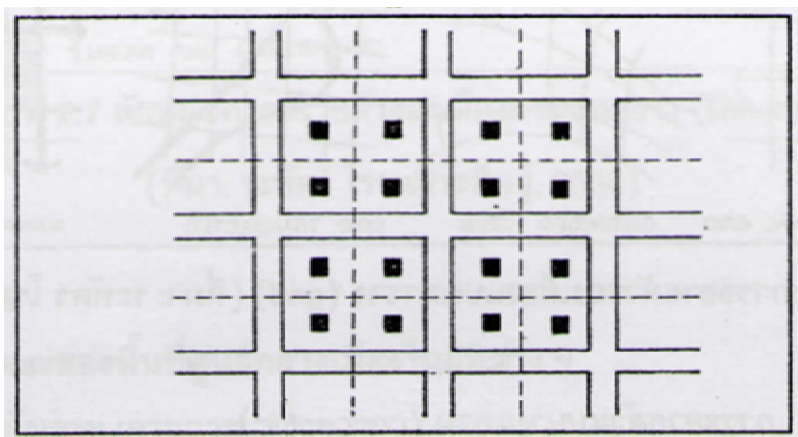

ภาพที่ 2.2 การตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว (clustered settlement)

ที่มา: ระหัตถ์ โรจนประดิษฐ์, 2550

3) การตั้งถิ่นฐานแบบเป็นระเบียบ (uniformed settlement)

มักปรากฏในพื้นที่ที่มีลักษณะภูมิประเทศที่มีการกระจายตัวของทรัพยากรธรรมชาติและความสะดวกของเส้นทางคมนาคมที่ไม่แตกต่างกันมากนัก พบได้มากในบริเวณพื้นที่ที่มีการจัดสรร มีถนนตัดผ่านเป็นตาราง หรือเป็นพื้นที่ที่ทางราชการจัดสรรขึ้น เช่น การตั้งถิ่นฐานของนิคมสร้างตนเอง เป็นต้น

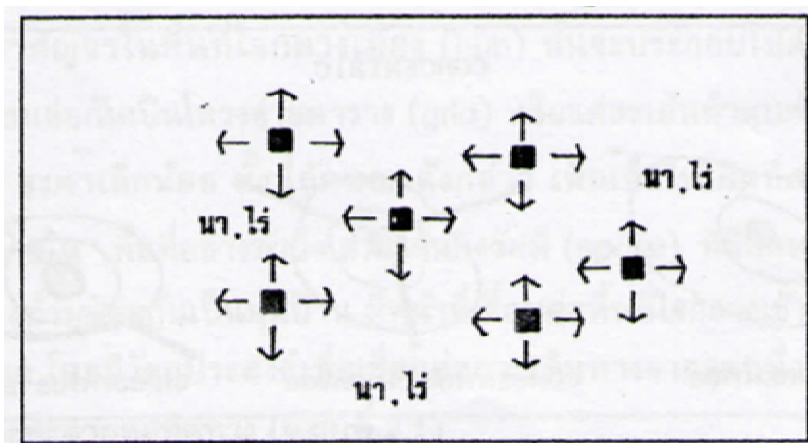

ภาพที่ 2.3 การตั้งถิ่นฐานแบบเป็นระเบียบ (uniformed settlement)

ที่มา: ระหัตถ์ โรจนประดิษฐ์, 2550

4) การตั้งถิ่นฐานแบบกระจายตัว (scattered settlement)

การตั้งถิ่นฐานในลักษณะนี้บ้านเรือนจะอยู่ห่างๆกัน เช่น ตั้งอยู่ในพื้นที่นาหรือสวนของตนเอง มียุ้งฉาง คอกสัตว์ โรงเก็บเครื่องมือต่างๆ อยู่ในพื้นที่การเกษตรของตน หรืออาจกระจายอยู่ในลักษณะโดดเดี่ยว (isolated settlement) ขึ้นอยู่กับขนาดและครอบครัว การตั้งถิ่นฐานแบบนี้จะมีศูนย์กลางร่วมกัน เช่น ศูนย์บริการชุมชน ร้านค้า วัด โรงเรียน และสถานีอนามัย เป็นต้น

ภาพที่ 2.4 การตั้งถิ่นฐานแบบกระจายตัว (scattered settlement)

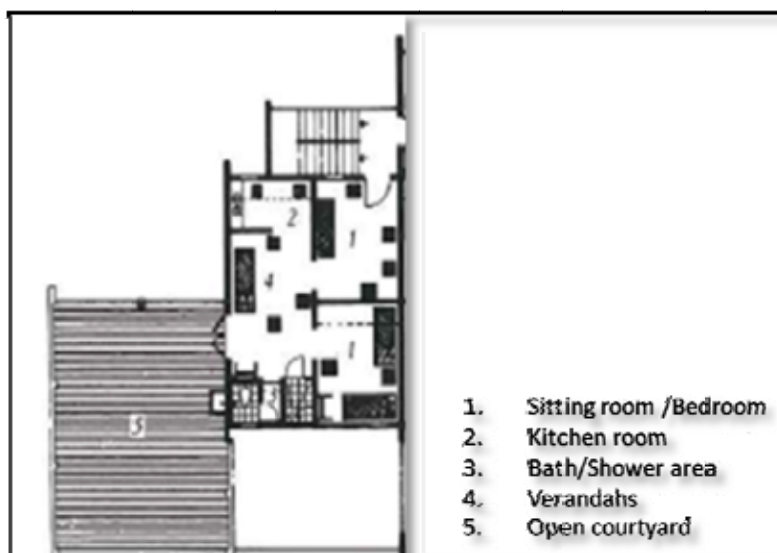
ที่มา: ระหัตถ์ โรจนประดิษฐ์, 2550

ในการศึกษาการรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน จึงต้องอาศัยการศึกษารายละเอียดองค์ประกอบทางกายภาพ ได้แก่ สถาปัตยกรรม โครงข่ายการสัญจร ความหนาแน่นมวลอาคาร และสิ่งปลูกสร้างต่อพื้นที่ว่าง และการใช้ที่ดินและอาคาร โดย

สถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมมุสลิมรับเอาศาสตร์ทางศาสนา ในการสร้างสรรค์โครงสร้างต่างๆ เป็นความเชื่อที่ได้รับการปลูกฝังมาช้านาน (S.GulZar Haider,1986) ซึ่งเมื่อในอดีตโครงสร้างอาคาร บ้านเรือน ส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นจากหิน ซึ่งโดยทั่วไปในอดีตมุสลิมมักสร้างบ้านเรือนจากวัสดุธรรมชาติ หรือวัสดุท้องถิ่น แต่มุสลิมพยายามแสวงหาการพัฒนาจนในปัจจุบันมีโครงสร้างส่วนใหญ่ใช้อิฐ สถาปัตยกรรมสามารถสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมอิสลามได้เป็นอย่างดี การแบ่งสัดส่วนบ้านที่มีลักษณะสิ่งกีดขวางซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการมองเห็นภายในตัวบ้าน

ดังตัวอย่างการศึกษาของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ในเมือง Karachi ประเทศปากีสถาน โดยพบว่าการใช้สอยพื้นที่อาคารบ้านเรือนลักษณะที่มีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยชัดเจน มีลักษณะการกำบังสายตา โดยเฉพาะห้องครัวที่การจัดสัดส่วนอย่างมิดชิด ตามลักษณะการใช้ชีวิตประจำวันและความเคร่งครัดในคำสอนของศาสนาอิสลาม

ภาพที่ 2.5 แสดงผังการใช้สอยพื้นที่ชั้นล่างของบ้านในเมือง Karachi

ที่มา: Kausar Bashir Ahmad, 1986

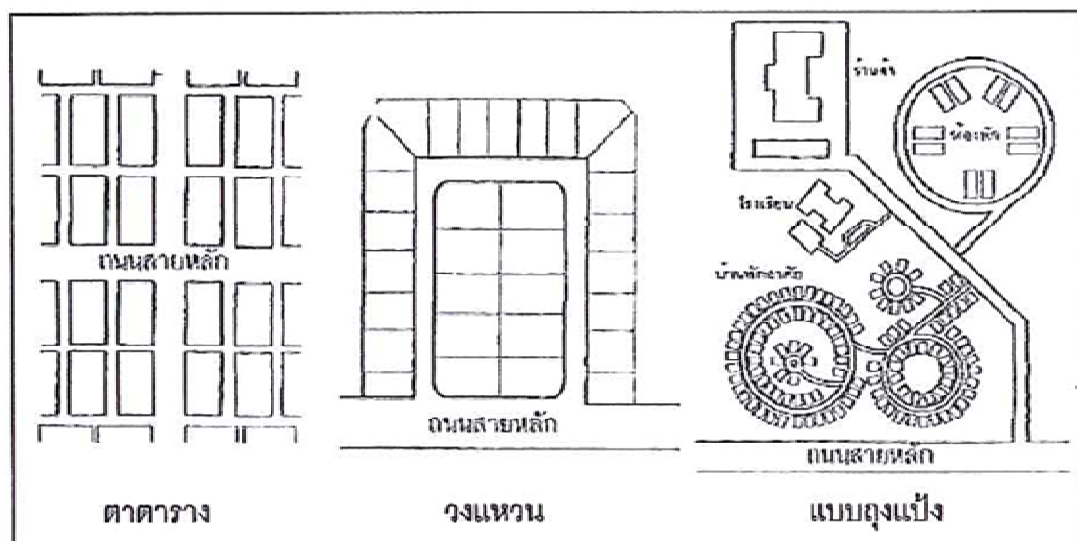
โครงข่ายการสัญจร Carmona (2003) ได้ศึกษาและแบ่งรูปแบบโครงข่ายการสัญจรของเมืองออกเป็น 3 ประเภท คือ

1) ระบบตารางกริด (grid) เป็นรูปแบบทางสัญจรที่มีลักษณะสี่เหลี่ยมทำมุมต่างๆต่อกันจนเป็นโครงข่าย การสัญจรภายในโครงข่ายประเภทนี้จะทำให้เกิดการสร้างทางเลือกที่หลากหลายของเส้นทาง เพราะทุกเส้นทางสามารถเชื่อมต่อถึงกันได้หมด

2) ระบบวงแหวน (ring/loop) เป็นทางสัญจรที่มีการเชื่อมต่อกัน 2 ทิศทางสามารถเดินทางเข้าไปในพื้นที่หนึ่งและออกมายังบริเวณหนึ่งได้ การสัญจรด้วยโครงข่ายประเภทนี้

ทำให้การสัญจรในพื้นที่ส่วนต่างๆทั้งภายในและภายนอกเมืองกับถนนสายหลักเป็นไปอย่างสะดวก

3) ระบบถุงเป้ง (cul-de-sac) เป็นรูปแบบการสัญจรที่แยกตัวออกจากทางสัญจรสายหลักในระบบเมือง มีทางเข้าออกพื้นที่เพียง 1 เส้นทาง อีกทั้งบริเวณปลายสุดของทางสัญจรจะเป็นปลายตัน ที่ไม่สามารถเชื่อมต่อไปยังพื้นที่อื่นๆได้ และต้องย้อนกลับมายังบริเวณทางสัญจรหลักก่อนเสมอ

ภาพที่ 2.6 รูปแบบโครงข่ายการสัญจรประเภทต่างๆ

ที่มา: M.R.G.Conzen, 1981

ประเภทของทางสัญจรภายในเมืองจะเป็นตัวสะท้อนกิจกรรมและรูปแบบการใช้ที่ดิน และความหนาแน่นของมวลอาคารต่อพื้นที่ว่างในเมือง เช่น รูปแบบโครงข่ายแบบตารางและแบบวงแหวนจะทำให้การสัญจรบริเวณนั้นมีความคึกคัก และพัฒนามากลายเป็นย่านพาณิชยกรรมของเมืองเพราะกิจกรรมการซื้อขายของผู้คนเหล่านั้น อีกทั้งอาคารบ้านเรือนจะหนาแน่นมากขึ้นเรื่อยๆหากจำนวนผู้สัญจรผ่านมีปริมาณมากขึ้น ขณะที่การสัญจรรูปแบบถุงเป้งนั้น พบมากในย่านพื้นที่อยู่อาศัยโดยเฉพาะโครงการบ้านจัดสรรสมัยใหม่ที่ต้องการความเป็นส่วนตัวสูง ไม่ต้องการการรบกวนจากการสัญจรในถนนขนาดใหญ่ ดังนั้นรูปแบบโครงข่ายนี้จะมีผู้สัญจรในระบบน้อย คนแปลกหน้ามักไม่ผ่านเข้ามาในระบบมากนัก

ความหนาแน่นมวลอาคารและสิ่งปลูกสร้างต่อพื้นที่ว่าง

การอธิบายความหนาแน่นมวลอาคารและสิ่งปลูกสร้างต่อพื้นที่ว่าง โดยใช้ทฤษฎีภาพและพื้น (figure and ground pattern theory) เป็นการศึกษความสัมพันธ์ระหว่างมวลสิ่งปลูกสร้างที่ปกคลุมดินที่เห็นเป็น “ภาพ” (figure) และพื้นที่ว่างระหว่างมวลสิ่งปลูกสร้างนั้น หรือ “พื้น” (ground) โดยเทคนิคการวิเคราะห์ภาพและพื้น (figure and ground analysis technique)

เป็นเครื่องมือที่สามารถอธิบายลักษณะของมวลสิ่งปลูกสร้างและพื้นที่ว่างของเมือง ความแตกต่างของการกระจายตัวของมวลสิ่งปลูกสร้างและพื้นที่ว่าง วัตถุประสงค์ของการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง “ ภาพ “ และ “ พื้นที่ ” ในลักษณะกายภาพของพื้นที่เช่นนี้ เพื่อสร้างความเข้าใจในการมองเห็นลักษณะการกระจายตัวของเมือง รูปแบบ(pattern) ระหว่างพื้นที่ว่างที่เป็นแนวของถนน พื้นที่เปิดโล่งที่เป็นสาธารณะและส่วนบุคคล การกระจุกตัวและการกระจายตัวของเมือง การจัดวางตำแหน่งของกลุ่มอาคารกับพื้นที่ว่างทำให้เกิดกลุ่มย่านของเมืองที่มีลักษณะที่เด่นชัดขึ้น ซึ่งมักเรียกว่า เนื้อเมือง(urban fabric) Roger Trancik (1986) ได้กล่าวถึงการออกแบบพื้นที่เมืองไว้สามทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีภาพและพื้น (figure and ground theory) ทฤษฎีเชื่อมโยง (linkage theory) และทฤษฎีสถานที่(place theory) ดังที่ได้ศึกษาเมือง Goteborg Sweden

Trancik (1986) ต้องการสร้างโครงสร้างของพื้นที่ว่างเมืองที่มีความเฉพาะเจาะจงเป็นโครงข่ายเชื่อมโยงต่อกันทั้งเมือง โดยที่เมือง Goteborg เป็นเมืองหลักที่มีความสำคัญ มีวิวัฒนาการที่ยาวนาน มีความหนาแน่นของผังเมืองตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง โครงสร้างของเมืองยังวางซ้อนทับอยู่บนที่ตั้งเดิมของเมืองเก่า Trancik ศึกษาประวัติศาสตร์ที่มีผลต่อวิวัฒนาการของเมืองในห้ายุคสมัย เมืองมีความเจริญเติบโตไปในทุกพื้นที่ มีการขยายตัวทางชานเมืองอย่างสูง รวมถึงการพัฒนาพื้นที่พู่ใจกลางเมือง ชุมชนใหม่ขนาดใหญ่ได้ก่อตัวขึ้นและแยกตัวออกจากพื้นที่ภายในของเมืองไปยังพื้นที่ภายนอกเมืองซึ่งเป็นพื้นที่ใหม่ที่ยังไม่มีการใช้งาน โดยเขาได้ทำการศึกษาพื้นที่เมือง Goteborg ด้วยเทคนิควิเคราะห์ภาพและพื้น พบว่า พื้นที่เมืองมีคุณลักษณะโดดเด่นแตกต่างกันชัดเจน 5 บริเวณด้วยกันคือ

บริเวณที่1 Water front ประกอบด้วยพื้นที่ริมน้ำ พื้นที่จอดรถและเส้นทางจราจร

บริเวณที่2 Inner City เป็นย่านการตั้งถิ่นฐานเดิมที่มีความหนาแน่นของมวลอาคารสูงเสียดฟ้า เป็นย่านพาณิชยกรรมและศูนย์กลางการจ้างงาน

บริเวณที่3 Nya Allen เป็นสวนสาธารณะที่มีลักษณะเป็นแนวยาว

บริเวณที่4 Stone Districts เป็นย่านที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรม

บริเวณที่5 ย่านที่พักชุมชนบนเนินเขา ส่วนใหญ่เป็นอาคารชุดที่พักอาศัยขนาดกลาง ระดับที่แตกต่างของภูมิประเทศมีผลกระทบต่อพื้นที่ทำให้รูปร่าง มวลอาคารแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ

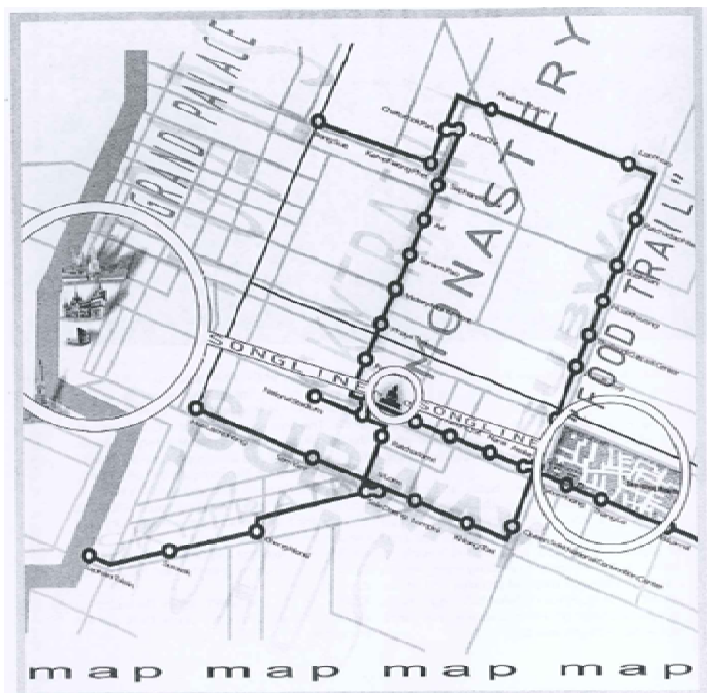
ภาพที่ 2.7 ภาพและพื้นที่ของพื้นที่เมือง Goteborg

ที่มา: Trancik. R, 1986

Urban Songlines Technique

Marling (2005) การวิเคราะห์การเชื่อมโยงการใช้สอยพื้นที่ เพื่อหาพื้นที่ซึ่งเป็นจุดเชื่อมผู้คนในเมืองนั้นๆ โดยการแสดงเส้นทางการสัญจรที่ใช้เป็นประจำในชีวิตประจำวัน ซึ่ง urban songlines สามารถเป็นตัวชี้วัดรูปแบบของบุคคลกับพื้นที่ในเมืองที่บุคคลผ่านหรือไปเป็นประจำ มีการลักษณะความสัมพันธ์มากมายผ่านพื้นที่สำคัญต่างๆที่ ซึ่งเกิดขึ้นซ้ำๆ เราสามารถเขียนเส้นทางผ่านเหล่านั้นและสามารถแปลความหมายจากภาพเขียนเหล่านั้น เพื่อหาพื้นที่ที่เป็นพื้นที่สำคัญ (Public Domains) เป็นจุดเชื่อมของพื้นที่กับชีวิตประจำวันของผู้คนในหลากหลายอาชีพได้

Marling (2005) ได้ทำการศึกษาพื้นที่สำคัญที่เป็นจุดเชื่อมผู้คนหลากหลายอาชีพในกรุงเทพฯ โดยการใช้ Urban Songlines Technique ของผู้คนในกรุงเทพฯ สาขาอาชีพต่างๆ จำนวน 15 ตัวอย่าง โดยพบว่าคนส่วนใหญ่ใช้พื้นที่สำหรับอยู่อาศัย ไปทำงานและกิจกรรมยามว่าง พื้นที่สำคัญที่เป็นจุดเชื่อมผู้คนต่างๆเป็นพื้นที่สาธารณะ

ภาพที่ 2.8 ตัวอย่าง Urban Songlines ของพระสงฆ์วัดปทุมวนาราม

ที่มา: Gitte Marling, 2005

สรุปได้ว่า การตั้งถิ่นฐานมีปัจจัยในการตั้งถิ่นฐาน คือ ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ และปัจจัยทางวัฒนธรรม ในแต่ละปัจจัยมีมากน้อยต่างกันส่งผลให้เกิดความแตกต่างๆของการตั้งถิ่นฐานของแต่ละชุมชน โดยการตั้งถิ่นฐานนั้นมี 4 รูปแบบ คือ แบบแนวยาว (linear settlement) แบบกระจุกตัว (clustered settlement) แบบเป็นระเบียบ (uniformed settlement) และแบบกระจายตัว (scattered settlement) ในการศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐาน เพื่อให้สามารถทราบความเชื่อมโยงความสมดุลระหว่างธรรมชาติ มนุษย์ โครงสร้างการอยู่อาศัย สังคม และโครงข่าย จึงต้องศึกษาองค์ประกอบคือ สถาปัตยกรรม โครงข่ายการสัญจร ความหนาแน่นมวลอาคารและสิ่งปลูกสร้างต่อพื้นที่ว่าง และการใช้ที่ดินและอาคาร

4. การใช้ที่ดิน

การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร

Conzen (1990) อธิบายรูปแบบการใช้ที่ดิน ว่าเป็นการศึกษาถึงกิจกรรมการใช้สอยของมนุษย์บนผืนดินหรืออาคารนั้นๆ ซึ่งจะชี้ให้เห็นถึงลักษณะการรวมกลุ่มหรือกระจายตัวของกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้น การเชื่อมโยงของกิจกรรมการใช้สอยที่เกี่ยวพันซึ่งกันและกัน หรืออาจเกิดความขัดแย้งกัน การวิเคราะห์เมืองผ่านการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร จะแสดงให้เห็นถึงรูปแบบ (pattern) ของกิจกรรมความเป็นย่านในแต่ละพื้นที่ เช่น ย่านพักอาศัย ย่านพาณิชยกรรม ย่านสถานที่ราชการ ย่านอุตสาหกรรม เป็นต้น

กรมโยธาธิการและผังเมือง (2549) ได้ระบุการใช้ที่ดินในการวางผังเมืองรวมในความหมาย คือ 1) ลักษณะการใช้ที่ดินที่ขออนุญาตสร้างตามกฎหมาย เช่น ที่อยู่อาศัย อุตสาหกรรม เป็นต้น 2) ลักษณะอาคารที่สร้างอยู่บนที่ดิน เช่น บ้านพักอาศัย โรงงาน เป็นต้น และ 3) การรวมกลุ่มของกิจกรรมทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ที่เกิดขึ้นบนที่ดิน เช่น ความหนาแน่นของประชากร แหล่งงาน เป็นต้น

ลักษณะการใช้ที่ดินซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เกิดขึ้นบนที่ดิน แบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

1) การใช้งานพื้นที่ดิน (functional space) คือการกล่าวถึงการใช้ที่ดินเพื่อกำหนดลักษณะของพื้นที่นั้นๆ สำหรับการสื่อสาร เช่น เจ้าของ ทำเล และลักษณะของสภาพแวดล้อม เช่น ความลาดชัน ประเภทของดิน รวมถึงการใช้เพื่อการก่อสร้างบนพื้นดินและจากที่ว่าง ประกอบด้วย 4 มิติ คือ มิติของหน่วยพื้นที่ (parcel) สิ่งแวดล้อม (environment) โครงสร้าง (structure) และการใช้ที่ว่าง (space) ซึ่งพื้นที่ดินหน่วยหนึ่งสามารถอธิบายการใช้ที่ดินได้ 24 รายการดังนี้

ตารางที่ 2.1 ข้อมูลที่ดินในด้านของการใช้งานพื้นที่

หน่วยพื้นที่ (parcel)	ลักษณะทางสิ่งแวดล้อม (environment)	สิ่งก่อสร้าง (structure)	การใช้ที่ว่าง (space)
ตำแหน่งที่ตั้งพื้นที่ เจ้าของที่ดิน มูลค่าที่ดิน เขตพื้นที่	ความลาดชัน ประเภทของดิน พืชปกคลุมดิน พื้นที่น้ำท่วมถึง ที่ราบ พื้นที่อันตราย	ประเภทของก่อสร้าง พื้นที่ก่อสร้าง พื้นที่ปกคลุมดิน ความสูง จำนวนชั้น สภาพแวดล้อม มูลค่าการพัฒนา	การใช้พื้นที่ ความหนาแน่น จำนวนหน่วย จำนวนผู้ อาศัย การวางแผนในอนาคต

ที่มา: กรมโยธาธิการและผังเมือง, 2549

2) ระบบกิจกรรมในที่ดิน (activity system) คือ ลักษณะของกิจกรรมเกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย บริษัทและสถาบัน ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่มีรูปแบบประจำทุกวัน ในพื้นที่เมืองและภูมิภาค ในขณะที่ข้อมูลด้านการใช้งานพื้นที่ดินมีลักษณะที่จับต้องได้ แต่ลักษณะข้อมูลการใช้ที่ดินในระบบกิจกรรมจะมีลักษณะที่เคลื่อนไหว เช่น การเดินทางจากชนบทเข้าสู่เมือง การเดินทางเพื่อเยี่ยมเยียน กิจกรรมในที่นี้จะรวมทั้งกิจกรรมที่มีผลกระทบกับพื้นที่เมือง และกิจกรรมที่แทรกอยู่กับพื้นที่เมืองนั้น กิจกรรมที่โดดเด่นจะเป็นกิจกรรมที่เกิดจากการเดินทางระหว่างบ้านและที่

ทำงาน การเข้าใจระบบกิจกรรมจะทำให้สามารถเข้าใจแนวทาง และปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการเลือกทำเลของที่ตั้งบ้านพักอาศัย กับที่ทำงาน และการประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวัน

กรมโยธาธิการและผังเมือง (2549) ได้จัดแบ่งกลุ่มกิจกรรมตามประเภทของการใช้ที่ดิน แบ่งประเภทได้ดังนี้

1) การใช้ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย สามารถอยู่ในภูมิประเทศได้หลายแบบ พื้นที่ควรมีระดับพอสมควร แต่ควรหลีกเลี่ยงพื้นที่สูงชัน และที่ต่ำที่ระบายน้ำไม่ได้ ความลาดชันปกติจะไม่ต่ำกว่าร้อยละ 15 พื้นที่ควรอยู่ใกล้ระบบถนนสายหลัก และการขนส่งมวลชน ซึ่งจะมีการเชื่อมโยงโดยตรง ไปสู่ที่ทำงานและที่พักผ่อนหย่อนใจ แต่ไม่ควรให้มีระบบถนนสายหลักผ่านเข้าไปในย่านพักอาศัยการสัญจรควรใช้ถนนสายรองหรือสายย่อยอยู่ในพื้นที่พักอาศัย โดยจะต้องพิจารณาถึงการระบายน้ำ แสงแดด และทัศนียภาพอันงดงามของสิ่งแวดล้อม การเลือกพื้นที่ออกแบบที่พักอาศัยควรมีความเชื่อมโยงกับร้านค้า โรงเรียน ศาสนสถาน และที่พักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งมีการบริการทางด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการในพื้นที่ เหมาะสมกับความหนาแน่นของย่านพักอาศัยในระดับต่างๆ เช่น ที่พักอาศัยหนาแน่นสูง จะต้องอยู่ในพื้นที่ว่าง และอยู่ใกล้ถนนสายหลัก และการขนส่งมวลชนมากที่สุด รวมทั้งอยู่ใกล้ศูนย์การค้าประจำชุมชน สำหรับที่พักอาศัยหนาแน่นต่ำ อาจอยู่ในบริเวณพื้นที่แคบๆระหว่างถนนสายหลัก และระบบขนส่งมวลชน การจัดแบ่งพื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยมักมีปริมาณร้อยละ 50 ของชุมชน

2) การใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรม การจัดแบ่งพื้นที่ ร้านค้าควรกระจายอยู่ในชุมชน สามารถเดินถึงได้ในระยะ 500 เมตร หรือใช้เวลาในการเดินไม่เกิน 10 นาที ส่วนย่านการค้าขนาดใหญ่ ควรอยู่ในศูนย์กลางชุมชน โดยผู้อาศัย 1,000 คน จะต้องการร้านค้าประมาณ 6 ร้าน ซึ่งโดยทั่วไปพื้นที่ประเภทนี้จะมีพื้นที่รวมประมาณ ร้อยละ 6 ของพื้นที่ชุมชน

3) การใช้ที่ดินเพื่ออุตสาหกรรม ควรอยู่ในที่ราบที่มีความลาดชันไม่เกิน ร้อยละ 5 หรือสามารถปรับระดับที่ดินโดยไม่ใช้ค่าใช้จ่ายสูง การเลือกพื้นที่อุตสาหกรรมสามารถเลือกทั้งในเมือง ชานเมือง หรือพื้นที่ห่างไกลออกไป ขึ้นอยู่กับอุตสาหกรรม

4) การใช้ที่ดินเพื่อการพักผ่อน หย่อนใจ การศึกษา และวัฒนธรรม ลักษณะพื้นที่ใช้เพื่อกิจกรรมที่มีการเคลื่อนไหว (active recreation area) จะต้องเป็นที่ราบที่มีความลาดชันไม่เกินร้อยละ 5 สามารถปรับพื้นที่โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายสูง

5) การใช้ที่ดินเพื่อสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ พื้นที่ที่ตั้งที่เหมาะสมจะต้องเพียงพอสำหรับประชาชน สาธารณูปการเป็นศูนย์รวมการให้บริการประชาชน

สรุปได้ว่า การใช้ที่ดินเป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม และกิจกรรมที่มีต่อกันในเชิงพื้นที่ มีความเกี่ยวข้องกันในลักษณะของการใช้งานพื้นที่ดิน และระบบกิจกรรมของ

การใช้ที่ดิน ซึ่งสามารถแบ่งได้ 5 กลุ่ม คือ การใช้ที่ดินเพื่อ 1) การอยู่อาศัย 2) การพาณิชย์กรรม 3) อุตสาหกรรม 4) การพักผ่อนหย่อนใจ การศึกษาและวัฒนธรรม และ 5) สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ โดยตำแหน่งของการใช้ที่ดินแต่ละประเภทมีขนาดพื้นที่ ความหนาแน่น และความต้องการสัญจรเข้าถึงแตกต่างกัน

2.2 แนวความคิดการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนอิสลาม

1. รูปแบบเมืองอิสลาม (The Islamic City Model)

S. Gulzer Haider (2002) ได้อธิบายถึงเมืองอิสลามไว้ว่า แท้จริงแล้วเมืองอิสลามแห่งแรกที่เกิดขึ้นในสมัยท่านศาสนทูตมุฮัมมัด (ช.ล.) นั่นคือ เมืองมะดีนะห์ (Madinah) นั้นมีโครงสร้างเป็นแบบประเทศที่เป็นนครรัฐ (a city state) และเป็นที่ยืนยันว่ามีลักษณะความเป็นเมืองที่ขึ้นอยู่กับลักษณะคำสอนของศาสนาอิสลาม ศาสนาอิสลามและอารยธรรมเป็นแนวคิดหลักที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ศาสนาเป็นโครงสร้างทั้งหมดที่ครอบคลุมถึง ความเชื่อ ความคิด ข้อปฏิบัติ คุณธรรมและการอยู่ร่วมกัน ในขณะที่เดียวกันนั้นเมืองอิสลามเป็นเมืองที่ประกอบด้วยสถาบันสาธารณะและที่อยู่อาศัยของเอกชน มีขอบเขตมาตรฐาน สถานที่ต่างๆ ตรอกซอย เขตถนน สวนสาธารณะและบริเวณบ้านพักที่อยู่อาศัย

ในขณะที่ Fischel (1956) และ Hassen(1972) (อ้างถึงใน Avdul Mutalib Bin Jelani ,2002) อิสลามคือศาสนาของเมือง การปฏิบัติศาสนกิจ ความเชื่อ และคุณค่าที่แท้จริงในอิสลามส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับองค์กรและผู้ปกครอง อิสลามเน้นหนักถึงเรื่องของการรวมตัวกันเป็นสังคม ไม่ส่งเสริมให้ใช้ชีวิตสันโดษและแตกแยก เมืองแห่งแรกของมุสลิม อย่างเช่น al-Fustas , Tunis ,Madinah และRayat ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเผยแผ่ศาสนาอิสลาม เมืองเหล่านี้มีบทบาทเป็นเสมือนกำแพงศาสนา ที่รองรับมุสลิมใหม่จากที่อื่น ดังเช่นเมืองมะดีนะห์ที่ต้อนรับชนเผ่ามูญาฮิรีนที่อพยพมาจากมักกะห์ เป็นต้น

ศาสนาอิสลามยอมรับสิทธิการครอบครองทั้งของรัฐ และส่วนตน แต่ทั้งสองอย่างต้องมีความสมดุล หากเกิดความขัดแย้งกันแล้วจะยึดผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ โดยมีหลักปรัชญาพื้นฐานที่ใช้ในการพิจารณาในการวางผังชุมชนของอิสลามมี 2 ประการ คือภาวะความเป็นส่วนตัว (Privacy) ประการหนึ่ง กับหลักธรรมการดำเนินชีวิตตามคำสอนของศาสนาอิสลาม ซึ่งทั้ง 2 ประการนี้ต้องอยู่ในกรอบของวัฒนธรรมอิสลาม

Avdul Mutalib Bin Jelani (2002) ได้สรุปกฎและรูปแบบของโครงสร้างเมืองมุสลิม ซึ่งมีหลายปัจจัยที่มีบทบาทสำคัญในการจัดและวางผังเมืองมุสลิม นอกเหนือจากปัจจัย

หลักทางด้านลักษณะภูมิประเทศ เมืองมุสลิมโดยทั่วไปจะสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางสังคม การเมืองและโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ดังนั้นเมืองอิสลามโดยทั่วไปจะต้องคำนึงถึงเรื่องต่อไปนี้

1) กฎของจักรวาล กฎข้อแรกที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของเมืองอิสลาม คือการปรับตัวของอาคารและผังเมืองที่สอดคล้องกับสถานการณ์ของโลกที่เกี่ยวข้องกับภูมิอากาศและภูมิประเทศ บัจฉัยนี้ถูกนำไปใช้ในเรื่องของการกำหนดย่านที่อยู่อาศัย พื้นที่เกษตรกรรม สวน ทางเดิน และสวนสาธารณะที่ออกแบบให้เหมาะสมกับอากาศร้อนที่ครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของโลกมุสลิม

2) ศาสนาและวัฒนธรรม ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนาเป็นเสมือนชีพจรชีวิตของมุสลิม ด้วยเหตุนี้มัสยิดจึงถูกสร้างขึ้นมาตรงกลางเมืองและเป็นสถาบันปกครองหลัก พื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัวจะถูกแยกออกจากกันให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้การผังเมืองจึงครอบคลุมถึงเส้นทางที่แคบและทางตันที่แบ่งแยกสถานที่สาธารณะกับสถานที่ส่วนตัวแยกออกจากกัน ในขณะที่เดียวกันการใช้ประโยชน์ที่ดินก็จะแยกใช้ประโยชน์ของผู้ชายกับผู้หญิงออกจากกัน กิจกรรมทางเศรษฐกิจก็จะอยู่ห่างจากย่านที่อยู่อาศัย แต่ไปเกาะกลุ่มในพื้นที่สาธารณะและเส้นทางสายหลักของชุมชน

3) กฎและรูปแบบที่มีรากฐานจากกฎหมายอิสลาม เมืองมุสลิมจะสะท้อนให้เห็นกฎหมายอิสลามในด้านความสัมพันธ์ทางกายภาพกับสังคม ระหว่างโลกส่วนตัวกับสาธารณะ ระหว่างเพื่อนบ้านกับกลุ่มสังคม ในเรื่องการยอมรับในสิทธิส่วนตัวนั้นได้กลายมาเป็นกฎหมายที่อนุญาตให้สร้างกำแพงรั้วสูงกว่าหลังอาานอุฐูได้ นอกจากนี้กฎหมายที่เกี่ยวข้องในเรื่องของทรัพย์สินเป็นปัจจัยหลักประการหนึ่งในการกำหนดรูปแบบของเมืองอิสลาม

4) กฎทางสังคม องค์การทางสังคมในสังคมเมืองขณะนั้นมีรากฐานมาจากกลุ่มคนทางสังคมที่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือด เชื้อชาติดั้งเดิมและโลกทัศน์ทางวัฒนธรรมที่เหมือนกัน การจัดตั้งองค์กรขึ้นมามีจุดประสงค์เพื่อสนองตอบความต้องการของสังคมที่เน้นในเรื่องความสัมพันธ์ทางเครือญาติ การป้องกันเอกราช ความสงบสุขและกิจกรรมทางศาสนา

2. องค์ประกอบชุมชนมุสลิม

Avdul Mutalib Bin Jelani (2002) ได้สรุปองค์ประกอบและโครงสร้างของเมืองมุสลิม จากการโต้เถียงในหัวข้อ เมืองมุสลิมที่แท้จริงเป็นอย่างไร หรือมีเมืองมุสลิมที่เกิดขึ้นจริงหรือยังคงมีอยู่ บางทัศนะมีความเห็นว่า ชาวมุสลิมอาหรับไม่ได้อาศัยอยู่ในเมืองใหม่แต่อาศัยอยู่ในเมืองที่มีอยู่แล้ว บางท่านบอกว่าเมืองต่างๆในยุคสมัยของอิสลาม คือเมืองที่มีอยู่แล้วแต่ได้ขยายตัวเพิ่มออกไป และบางลักษณะโครงสร้างเกิดขึ้นจากกระบวนการรวมตัวกัน อย่างเช่น

เส้นทางและอาคารในเมือง ตูนิส (Tunis) มีรูปแบบอิทธิพลของอารยธรรมโรม อย่างไรก็ตามมีทัศนคติที่เห็นว่าเมืองต่างๆของมุสลิมมีคุณลักษณะเฉพาะโดยทั่วไปดังนี้

1) มัสยิดกลาง ตั้งอยู่ตรงกลางเมืองซึ่งมีตลาด (Suq) ล้อมรอบ ดังเช่น มัสยิด Zaituna ในเมือง Tunis และ Isfahan ซึ่งเป็นสถานที่รวมตัวกันเพื่อนมาศวันศุกร์ และมีโรงเรียนสอนศาสนา (Marasah) และวิทยาศาสตร์อยู่ในบริเวณใกล้เคียง

2) ตลาด (Suq) ตั้งอยู่ห่างออกไปจากมัสยิดกลาง เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจในเมือง มีสินค้าต่างวางขายหลายประเภท เช่น เทียน ไม้หอมและน้ำหอม วางขายอยู่ใกล้กับมัสยิด เช่นเดียวกับหนังสือและเครื่องเขียน ในขณะที่สินค้าประเภทอื่นๆวางขายอยู่ห่างจากมัสยิด และบริเวณนี้ยังเป็นสถานที่เพื่อประกอบกิจกรรมทางสาธารณะ เช่น การบริการทางสังคม การบริหารการค้าขาย ศิลปวัฒนธรรม หัตถกรรม สถานที่อาบน้ำ (Hammam) และบ้านของผู้ดูแลตลาด

3) กำแพงเมืองชั้นใน เป็นอีกสถานที่หนึ่งที่รู้จักในนาม Kasbah พระราชวังที่มีข้าหลวง กำแพงนี้ล้อมรอบไปด้วยฝาผนังและมีขอบเขตสถานที่ของมัสยิด สถานที่ควบคุมรักษาความปลอดภัย สำนักงานต่างๆและที่อยู่อาศัย สถานที่เหล่านี้ปกติแล้วตั้งอยู่บริเวณที่สูงที่อยู่ใกล้เคียงกับเมือง

4) ย่านพักอาศัย พื้นฐานจากความใกล้ชิดสนิทสนม ในเรื่องความสัมพันธ์ส่วนตัว ส่วนรวมและควมมีคุณธรรมร่วมกัน ย่านพักอาศัยจะมีมัสยิดเป็นของตัวเองซึ่งเป็นสถานที่ละหมาดห้าเวลา การอ่านอัล-กรุอ่าน ร้านค้า เป็นต้น โดยมีรั้วที่ปิดหลังละหมาดอีซา และเปิดเพื่อละหมาดซุบฮิในวันรุ่งขึ้น เช่นเมือง Tunis เป็นย่านที่เป็นมุสลิมเชื้อชาติหนึ่ง และยิวเป็นอีกเชื้อชาติหนึ่งที่อยู่ใกล้เคียงกันเพื่อให้พวกเขาเหล่านี้สามารถประกอบกิจกรรมและเฉลิมฉลองวัฒนธรรมของตัวเองที่แตกต่างกัน

5) โครงข่ายคมนาคม แต่ละย่านจะเชื่อมโยงไปยังศูนย์กลางเมือง โดยโครงข่ายถนนแคบๆ เพื่อใช้ประโยชน์ส่วนตัวหรือส่วนรวม และมีซอยปลายตัน

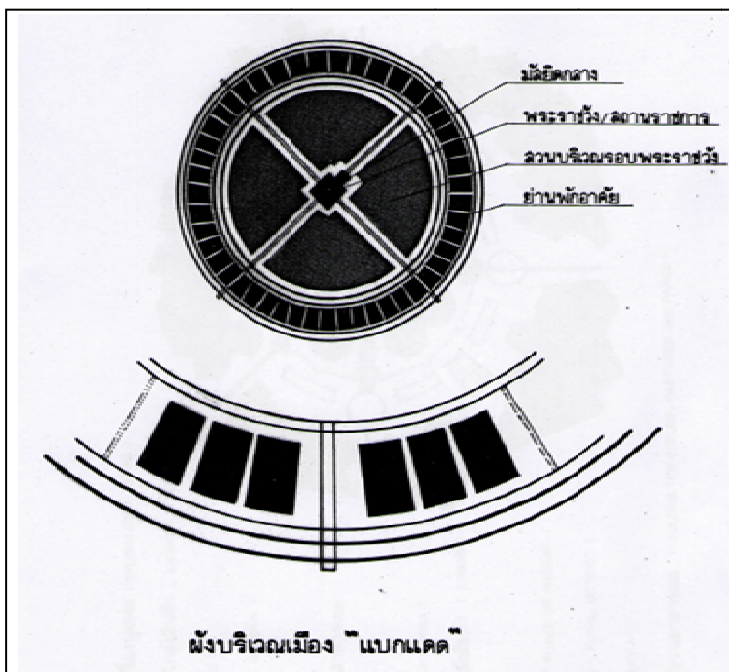
มุฮัมหมัด อิลยาส อัลดุลฆอนี (2546) กล่าวว่า เมื่อท่านรอซูลมุฮัมหมัด(ช.ล.) บูรณะนครมาดีนะ และเมกกะ พระองค์ทรงกล่าวถึงความกว้างของถนนอย่างน้อยต้องกว้าง 7 ซีราส (4.9 เมตร)

6) กำแพงเมือง มีกำแพงล้อมรอบเมืองและมีประตูทางเข้าหลายจุด

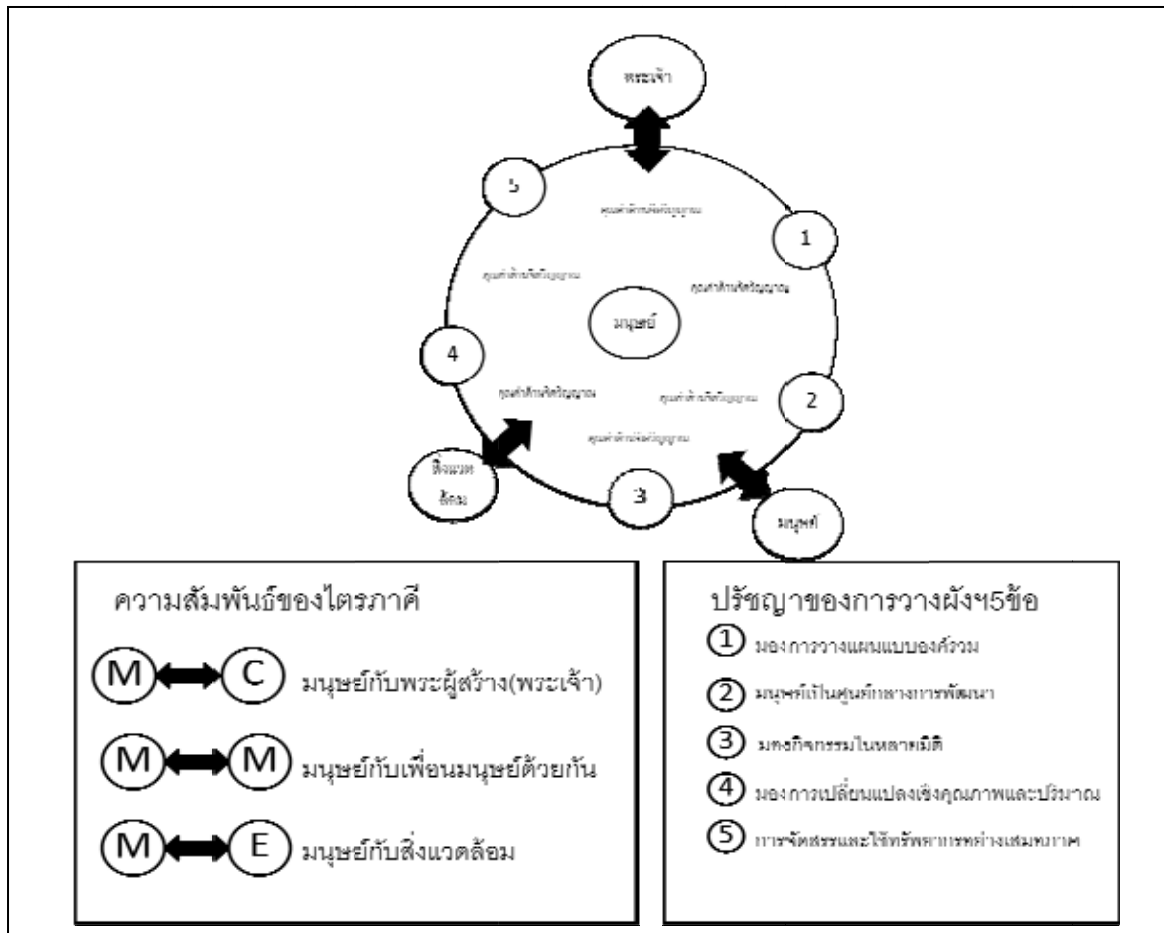
7) บริเวณนอกเมือง บริเวณนอกกำแพงเมือง จะเป็นที่ตั้งสุสานของชาวมุสลิมและชาวยิว ตลาดนัดประจำสัปดาห์ตั้งอยู่หน้าประตูทางเข้าหลักเพื่อทำการค้าขายปศุสัตว์ นอกจากนี้ยังมีสวนสาธารณะ และพื้นที่เกษตรกรรม

ภาพที่ 2.9 ตัวอย่างการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนเมืองอาหรับ
ที่มา: Avdul Mutalib Bin Jelani ,2002

ภาพที่ 2.10 ตัวอย่างผังบริเวณเมือง แบกแดด
ที่มา: Avdul Mutalib Bin Jelani ,2002

ภาพที่ 2.11 แสดงหลักการสูงสุดของการวางผังเมืองตามหลักการของอัลอิสลาม

ที่มา: Avdul Mutalib Bin Jelani ,2002

ในขณะที่เดียวกันหากพิจารณาการตั้งถิ่นฐานของมุสลิมทั่วโลก จะพบว่าประกอบด้วยส่วนที่คล้ายคลึง ซึ่งเกิดจากอิทธิพลของศาสนา และส่วนที่ต่างซึ่งเกิดจากสภาพทางภูมิศาสตร์ ดังเช่น การศึกษาของ Stanley D. Brumn and Jack F. Williams (1983) (อ้างถึงในมนตรี ศักดิ์เมือง ,2527) ซึ่งนักวิชาการทั้งสองได้ศึกษาระบบเมืองทั่วโลก และได้อธิบายรูปแบบเมืองอิสลามโดยใช้ระบบเมืองในตะวันออกกลางเป็นตัวแทน ซึ่งจะเห็นอิทธิพลของศาสนาและสภาพภูมิศาสตร์ต่อการกำหนดรูปแบบของเมืองอย่างชัดเจน ซึ่งสรุปความได้ว่า ภูมิภาคตะวันออกกลางเป็นภูมิภาคหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาอิสลาม ซึ่งกำหนดรูปแบบสังคมและวัฒนธรรมมากกว่า 13 ศตวรรษ ศาสนาอิสลามได้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตทั้งทางด้านจารีตประเพณีและศาสนาของชาวมุสลิม ในยุคที่ศาสนาอิสลามเฟื่องฟูนั้นได้มีการขยายเมืองให้มีลักษณะเป็นเมืองอิสลามอย่างแท้จริง ในครั้งแรกของศตวรรษที่ 20 มีแนวความคิดของรูปแบบเมืองดังนี้ ได้รับความเห็นชอบจากผู้ที่รอบรู้และเชี่ยวชาญ ทางด้านภาษา ศาสนาและวัฒนธรรม โดยมีทัศนะว่า ศาสนาอิสลามไม่เพียงแต่ครอบงำวิถีชีวิตของประชาชนเท่านั้น แต่ยังมีอิทธิพลต่อ

สิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับเมืองอีกด้วย ดังนั้น ชุมชนเมืองที่ปรากฏนั้นคือการแสดงออกของอิทธิพลทางศาสนา หรืออาจสรุปได้ว่าโครงสร้างและลักษณะของเมืองเป็นผลสะท้อนมาจากศาสนาอิสลามนั่นเอง โดยแนวความคิดนี้เมืองของมุสลิมจะเป็นไปโดยที่กฎหมายอิสลามไม่ได้คำนึงถึงสภาพความแตกต่างหรือลักษณะเฉพาะของนคร จึงทำให้การปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นไปตามใจของประชาชนโดยไม่ได้คำนึงถึงการวางผังเมือง โดยเหตุนี้จึงมีการพัฒนารูปแบบของตรอกซอยที่วกวน (Winding alleyways) และตรอกซอยตัน (Cul-de-sac) ปรากฏมากมาย

ในชุมชนเมืองอิสลามประชากรจะปลูกบ้านเรือนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น โดยที่อยู่อาศัยแต่ละหลังจะเป็นสัดส่วน และต้องสร้างที่กำบังมิดชิดให้กับผู้อยู่ ทางเข้าบ้านเป็นรูปตัวแอล(L shaped) ผนังบ้านที่หันออกสู่ตรอกซอยจะไม่มีหน้าต่าง ห้องรับแขกหรือลานบ้านจะแยกออกจากส่วนอื่นๆ เพื่อที่จะได้รับรองแขกได้สะดวก ประชากรมุสลิมจะมีที่พักอาศัยรวมกลุ่มอยู่ใกล้เคียงกัน (ซึ่งมีรากฐานมาจากการรวมกลุ่มของชนชาติเดียวกัน การรวมกลุ่มเพราะถือศานาเดียวกัน) โดยมีหัวหน้ากลุ่ม 1 คน

ในชุมชนเมืองอิสลามแต่ละชุมชน โครงสร้างสถาบันที่บริการชุมชน ประกอบด้วยตลาดกลาง 1 แห่ง เรียกว่า บาร์ซาร์ หรือซูก (bazaar or sug) มัสยิด สถานที่อาบน้ำสาธารณะ กำแพงเมือง บ่อน้ำ โรงแรม และตลาดเล็กๆอีกหลายแห่ง ในแต่ละเมืองจะมีสุเหร่าใหญ่ 1 แห่ง เรียกว่า Friday Mosque ซึ่งเป็นสถานที่ที่แสดงความเคารพพระเจ้าที่สำคัญที่สุด ตลาดกลางที่เรียกว่า บาร์ซาร์นี้ เป็นสัญลักษณ์เด่นอันหนึ่งของชุมชนมุสลิม ตลาดนี้จะประกอบด้วยร้านค้าเล็กๆ หรือแผงลอยอยู่ติดกัน และร้านเหล่านี้จะตั้งอยู่ในทางเข้าชอกหรือทางแยกที่เป็นรูปโค้งหรือรูปโดม

สำหรับรูปแบบเมืองอิสลาม อาจจะมีปัญหาบางประการโดยจะพบรูปแบบเมืองอิสลามนี้ได้ในเมืองที่ยังไม่ได้เป็นเมืองอุตสาหกรรม และเมื่อเปรียบเทียบกับเมืองอุตสาหกรรมในทางตะวันตก รูปแบบเมืองอิสลามนับได้ว่าเป็นการสร้างเมืองที่ถูกตามหลักเหตุผลและหลักตรรกวิทยา ตัวอย่างเช่น ตามซอยแคบๆจะมีร่มเงาให้แก่ผู้สัญจรไปมาที่จำเป็นจะต้องเดินทางอยู่ท่ามกลางอากาศที่ร้อนระอุ ทั้งยังเป็นตัวป้องกันลมและฝุ่น อีกทั้งยังไม่ทำให้ที่ว่างเสียไป ซึ่งที่ว่างนั้นยังใช้ปลูกสร้างบ้านหรือสิ่งก่อสร้างอื่นๆได้อีกด้วยในทำนองเดียวกัน เราอาจพบเมืองที่ยังไม่เป็นรูปแบบเมืองอิสลามในภูมิภาคตะวันออกนี้ด้วยเหมือนกัน นอกจากนี้ ที่อาบน้ำสาธารณะ บ่อน้ำสาธารณะ ประตูเมือง ซึ่งขึ้นอยู่กับการผสมผสานทางความคิดตามเผ่าพันธุ์ของมนุษยชาติและทางศาสนารวมกัน อาจพบได้ตามเมืองอื่นๆที่อยู่นอกภูมิภาคนี้

เขต รัตนจักรณะ (2537) (อ้างถึงใน ปิยวรรณ ไตรบุญ, 2546) อิสลามซึ่งมุสลิมส่วนใหญ่พยายามรักษาไว้ได้อย่างเคร่งครัด ซึ่งส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานของมุสลิมทั่วโลกโดยเฉพาะ

อย่างยิ่งผู้ที่ไม่ได้อยู่ในประเทศมุสลิม และจากการศึกษาวิจัยวิทยานิพนธ์ของ ปิยวรรณ ไตรบุญ (2546) ซึ่งศึกษาชุมชนแออัดในเทศบาลเมืองปัตตานี สามารถสร้างความเข้าใจในสภาพการณ์การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิมภาคใต้บางส่วน สำหรับการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมในประเทศไทย มุสลิมไทยส่วนใหญ่จะตั้งถิ่นฐานในลักษณะกระจุกตัวเป็นกลุ่มก้อน (cluster settlement) เกิดเป็นชุมชน เป็นหมู่บ้านโดยในแต่ละชุมชนจะมีมัสยิดเป็นศูนย์กลาง มีอิหม่ามเป็นผู้นำชุมชน หมู่บ้านไทยมุสลิมหลายแห่งมีอัตราการกระจุกตัวมากกว่าหมู่บ้านไทยพุทธโดยทั่วไป เสาวนีย์ จิตหมวด (2527) ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการประกอบศาสนกิจจึงพยายามเลือกที่อยู่อาศัยที่ใกล้กับศาสนสถาน ซึ่งจะเป็นลักษณะที่จะเห็นได้ในหมู่บ้านมุสลิมทั่วไป

สรุปได้ว่า รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมนั้น มักสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมอิสลามกับลักษณะการใช้พื้นที่ทางกายภาพ โดยที่วัฒนธรรมอิสลามเป็นตัวกำหนดการใช้ชีวิตประจำวันของชาวมุสลิม ก่อให้เกิดปรัชญาของชุมชนมุสลิมใน 2 ประการคือ ภาวะความเป็นส่วนตัว (Privacy) กับหลักธรรมการดำเนินชีวิตตามคำสอนของศาสนาอิสลาม ซึ่งทั้ง 2 ประการนี้ต้องอยู่ในกรอบของวัฒนธรรมอิสลาม โดยที่ชุมชนมุสลิมโดยส่วนใหญ่จะประกอบด้วย มัสยิดกลาง ตลาด กำแพงเมืองชั้นใน ย่านพักอาศัย โครงข่ายคมนาคม กำแพงเมือง บริเวณนอกเมือง ในขณะที่เดียวกันการใช้ประโยชน์ที่ดินก็จะแยกใช้ประโยชน์ของผู้ชายกับผู้หญิงออกจากกันตามหลักการของศาสนาอิสลาม

2.3 แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมอิสลามและวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม

1. ความหมายของอิสลาม

เวปไซต์วิกิพีเดีย (2554) ได้ให้ความหมายไว้ว่า อิสลาม เป็นคำภาษาอาหรับ (ภาษาอาหรับ: الإسلام) แปลว่า การสวามิภักดิ์ ซึ่งหมายถึงการสวามิภักดิ์อย่างบริบูรณ์แด่ อัลลอฮ์ พระผู้เป็นเจ้า ด้วยการปฏิบัติตามคำบัญชาของพระองค์ อิสลาม มีรากศัพท์มาจากคำว่า อัล-สลิม หมายถึง สันติ โดยนัยว่าการสวามิภักดิ์ต่อพระผู้เป็นเจ้าจะทำให้มนุษย์ได้พบกับสันติภาพทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ศาสนาอิสลามเป็นศาสนามนุษยชาติตลอดกาล ตั้งแต่แรกเริ่มของการกำเนิดของมนุษย์ คืออนบิอาดำ ผ่านศาสดาหลายท่านในแต่ละยุคสมัย จนถึงศาสดาท่านสุดท้ายคือมุฮัมมัด และส่งผ่านมายังปัจจุบันและอนาคต จนถึงวันสิ้นโลก

ความหมายของอิสลามนั้นรากศัพท์มาจากภาษาอาหรับ คำว่าอิสลาม แปลว่า สันติ การนอบน้อม การยอมจำนนโดยสิ้นเชิงเพื่อความสันติ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าอิสลาม คือสภาพอันเป็นความเจริญงอกงามซึ่งเกิดจากการนอบน้อมยอมจำนนต่ออัลลอฮ์พระองค์เดียวอย่างสิ้นเชิง เพื่อความสันติสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

2. หลักการพื้นฐานของอิสลาม

หลักการพื้นฐานอิสลาม หมายถึง ข้อปฏิบัติที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า ซึ่งมนุษย์ทุกคนจะต้องยึดถือและปฏิบัติในการดำเนินชีวิต โดยสุจริตใจ ประกอบด้วยหลักการ 2 ประการ คือ หลักศรัทธา และหลักปฏิบัติ โดย ฮิมรอน มะลูลีม (2524)

หลักศรัทธา ผู้เป็นมุสลิมจะต้องมีความเชื่อหรือศรัทธาในหลัก 6 ประการ คือ

1) ศรัทธาในเอกภาพของพระผู้เป็นเจ้า การศรัทธาดังกล่าวนี้อ้างอิงถึงการเชื่อมั่นโดยบริสุทธิ์ใจต่อพระผู้เป็นเจ้าอัลลอฮ์เพียงองค์เดียว ดังนั้นมุสลิมจะต้องไม่ตั้งผู้ใดหรือวัตถุสิ่งอื่นใดขึ้นเป็นภาคีต่อพระองค์ เช่นห้ามการกราบไหว้บุคคลหรือเคารพบูชาต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้ การศรัทธายังมีความหมายรวมถึงการยอมรับคุณลักษณะของพระองค์ เช่นพระองค์ทรงรู้ ทรงเห็น ทรงเมตตา ทรงได้ยินทุกสรรพสิ่งทั้งในที่ลับและในที่แจ้ง ตลอดจนจิตใจของมนุษย์ และทรงสร้างสรรพสิ่งทั้งมวลในโลก เป็นต้น

2) ศรัทธาในเทวทูตของพระผู้เป็นเจ้า เทวทูตในศาสนาอิสลาม เรียกว่า มลาอิกะฮ์ มีคุณสมบัติแตกต่างไปจากมนุษย์ เช่น ไม่มีตัวตน ไม่กิน ไม่ดื่ม ไม่นอน ไม่มีเพศ และไม่กระทำการใดๆ ตามอารมณ์ชอบ มลาอิกะฮ์มีจำนวนมากมาย แต่ละองค์จะมีหน้าที่แตกต่างกัน เช่น ญิบรออิล ทำหน้าที่นำโองการจากพระผู้เป็นเจ้ามาถ่ายทอดแก่ท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) หรืออิสรออิล ซึ่งทำหน้าที่ถอดวิญญาณมนุษย์ออกจากร่าง เป็นต้น ผู้ที่จะเป็นมุสลิมได้สมบูรณ์นั้น จะต้องศรัทธาว่า มลาอิกะฮ์มีจริง ซึ่งการศรัทธาดังนี้จะทำให้เขาทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว เพราะแต่ละคนจะมีมลาอิกะฮ์คอยบันทึกการทำความคิดและความชั่วอยู่ตลอดเวลา

3) ศรัทธาในบรรดาคัมภีร์ มุสลิมต้องยอมรับและเชื่อในบรรดาคัมภีร์ที่พระเจ้าประทานผ่านทางศาสดาต่างๆ ดังนั้นจึงหมายความว่าความรวมถึงคัมภีร์ต่างๆก่อนหน้าคัมภีร์อัลกุรอานด้วย 4 คัมภีร์คือ

- (1) คัมภีร์เตวารอต ประทานให้แก่ النبيมุซา (อ.)
- (2) คัมภีร์อินญีล ประทานให้แก่ النبيอิซา (อ.)
- (3) คัมภีร์ซาบูร์ ประทานให้แก่ النبيดาวิด (อ.)
- (4) คัมภีร์อัลกุรอาน ประทานให้แก่ศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.)

4) ศรัทธาต่อศาสนทูต หรือบรรดาต่างๆ ศาสนทูต คือ บุคคลที่ได้รับโองการจากพระเจ้าให้นำไปประกาศเผยแผ่แก่มนุษย์ให้ปฏิบัติตาม ดังนั้นศาสนทูตที่มุสลิมจะต้องให้การเคารพจึงไม่จำกัดแต่เพียงท่านศาสดานบีมุฮัมมัด (ซ.ล.) เท่านั้น แต่หมายความรวมถึงศาสนทูตท่านอื่นๆก่อนท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล.) อีกด้วย เช่น อาดัม โนอา อิบรอฮีม โมเสส และอิซา เป็นต้น มุสลิมจะต้องให้เกียรติยกย่องบรรดาศาสนทูตต่างๆนั้นโดยเท่าเทียมกัน

5) ศรัทธาในวันพิพากษา มุสลิมจะต้องยอมรับว่าวันอวสานของโลกมีจริง ซึ่งหมายความว่า โลกนี้ (โลกดุนยา) เป็นโลกแห่งการทดลอง ไม่จริงจะต้องมีวันแตกสลาย ซึ่งวันนั้นเรียกว่า วันกียามะฮฺ หรือวันแห่งการพิพากษา กล่าวคือ เป็นวันที่ทุกชีวิตจะบังเกิดขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อถูกชำระคดีที่ได้กระทำในระหว่างที่มีชีวิตอยู่ ผู้ที่ทำความดีก็จะได้รับการตอบแทนให้ไปสู่สวรรค์ ในขณะที่ผู้กระทำความชั่วก็จะต้องตกนรก การศรัทธานี้ ทำให้มนุษย์กระทำแต่ความดี เพราะหากเขาทำความชั่วแล้วก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงโทษที่จะได้รับในวันพิพากษาได้เลย

6) ศรัทธาต่อลัทธิของพระเจ้า เมื่อมุสลิมยอมรับในเอกภาพของพระเจ้าแล้วก็ต้องเชื่ออีกว่าพระองค์เป็นผู้ลิขิตบงการวิถีชีวิตของสัตว์โลก ทุกสิ่งทุกอย่างต้องเป็นไปตามที่อัลลอฮฺวางไว้ทั้งสิ้น การศรัทธาต่อลัทธิของพระเจ้าทำให้มุสลิมมอบความไว้วางใจแก่อัลลอฮฺ ยอมตนต่อพระองค์และพึงพาพระองค์ เพื่อขอให้ทรงประทานผลสำเร็จในการดำเนินชีวิต

หลักปฏิบัติ(รูกันอิสลาม) ประกอบด้วยข้อปฏิบัติ 5 ประการ คือ

1) การปฏิญาณตนแสดงศรัทธาในพระเจ้า คือ การกล่าวคำปฏิญาณตนต่ออัลลอฮฺว่า “ข้าพเจ้าขอปฏิญาณว่าไม่มีพระเจ้าอื่นใดนอกจากอัลลอฮฺ และแท้จริงมุฮัมมัดเป็นศาสนทูตของอัลลอฮฺ” การปฏิญาณตนนี้ถือเป็นหัวใจของการเป็นมุสลิม ดังนั้น จึงไม่ใช่การปฏิญาณแต่เพียงวาจาเท่านั้น หากแต่จะต้องออกมาจากการศรัทธาที่แท้จริง ซึ่งสิ่งที่จะใช้ตัดสินความศรัทธาดังกล่าวคือ การปฏิบัติตามโองการที่ได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อัล-กรุอ่าน และจริยวัตรของท่านศาสดาซึ่งทั้งสองประการคือ ที่มาของวัฒนธรรมอิสลามนั่นเอง

2) การทำละหมาด การละหมาดหรือ นมาซ คือ การกราบไหว้หรือนมัสการพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ อันแสดงความเคารพต่อพระเจ้าทั้งทางร่างกายและจิตใจ ตามบทบัญญัติกำหนดให้มุสลิมที่บรรลุนิติภาวะแล้วจะต้องทำการละหมาดเป็นประจำทุกวัน วันละ 5 เวลา คือ

- (1) เวลาอรุรุ่ง เรียกว่า การละหมาดซุบห์
- (2) เวลากลางวัน เรียกว่า การละหมาดดูหฺรี
- (3) เวลาเย็น เรียกว่า การละหมาดอัศรี
- (4) เวลาพลบค่ำ เรียกว่า การละหมาดมัฆริบ
- (5) เวลากลางคืน เรียกว่า การละหมาดอิซา

การทำละหมาดจึงเป็นการปฏิบัติศาสนกิจประจำวันที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมกับพระเจ้า เพราะจะเป็นเวลาที่มุสลิมอยู่ใกล้ชิดกับพระองค์มากที่สุด ดังนั้น ก่อนการทำละหมาดทุกครั้ง มุสลิมจะต้องรักษาความสะอาดทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยเฉพาะความสะอาดของกายนั้นมุสลิมจะต้องอาบน้ำชำระร่างกาย เรียกว่าการอาบน้ำละหมาด เสียก่อนทุกครั้ง เมื่ออาบน้ำละหมาดเสร็จก็จะทำละหมาดพร้อมกันทั้งชุมชน โดยคอยฟังการเชิญชวนโดย

เจ้าหน้าที่ซึ่งเรียกว่า บิล่า การเชิญให้ทำละหมาดโดยพร้อมเพรียงกันเรียกว่า การอะซาน สถานที่ทำพิธีนั้นมุสลิมจะใช้สถานที่ใดก็ได้ไม่ว่าจะเป็นที่ทำงานหรือที่บ้าน ยกเว้นแต่การทำละหมาดในวันศุกร์และวันอีดที่ต้องไปทำที่มัสยิดประจำชุมชน ในขณะที่ทำพิธีทุกชุมชนจะหันหน้าไปทางทิศทางที่ตั้งของวิหารกะบะห์ เมืองเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย การละหมาดเป็นบทบังคับสำหรับมุสลิมทั้งชายและหญิงที่บรรลุนิติภาวะ กล่าวคือ หากเป็นชายก็เริ่มเข้าสู่วัยหนุ่ม หรือหากเป็นหญิงนับตั้งแต่เริ่มมีประจำเดือนเป็นต้นมา

3) การถือศีลอด มาจากภาษาอาหรับว่า อัศ-เศาม ซึ่งมีความหมายว่า การละการงด การระงับยับยั้ง ส่วนความหมายในทางศาสนานั้น หมายถึงการอดกลั้นจากการรับประทาน การดื่ม และการร่วมประเวณีด้วยความตั้งใจในเวลากลางวัน(ตั้งแต่ดวงอาทิตย์ขึ้น จนถึงดวงอาทิตย์ตก) เป็นเวลา 1 เดือน ซึ่งตามบทบัญญัติกำหนดให้มุสลิมจะต้องถือศีลอดในเดือนรอมฎอน(นับตามจันทรคติ)หลักการถือศีลอดเป็นการฝึกฝนทั้งทางร่างกายและจิตใจให้มีความหนักแน่นอดทน ให้ทุกคนได้รู้จักกับความหิวโหย เพื่อจะได้เกิดความเห็นใจต่อคนยากจน และจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฉะนั้นการถือศีลอดจึงเป็นหลักการหนึ่งที่สำคัญที่สร้างความเสมอภาค ภราดรภาพ ทั้งเป็นการทดสอบความศรัทธา ความซื่อสัตย์ของมุสลิมที่มีต่อพระเจ้า

4) การบริจาคซะกาต หมายถึง การบริจาคทานตามศาสนบัญญัติ คำว่า ซะกาต (Zakat) เป็นภาษาอาหรับ แปลว่า การทำให้บริสุทธิ์ การทำให้หมดมลทิน และหมายถึงความเจริญงอกงาม ซะกาต จึงหมายถึงการบังคับการจ่ายทานจากผู้มีทรัพย์สินครบรอบปี เมื่อเกินจำนวนที่กำหนดไว้แก่คนที่มีสิทธิ์รับซะกาตตามอัตราที่กำหนดไว้ ดังนั้นเมื่อครบรอบหนึ่งปีมุสลิมจะต้องทำการสำรวจทรัพย์สิน และผู้ที่มีมากเกินกำหนดจะต้องบริจาคซะกาตส่วน

5) การประกอบพิธีฮัจญ์ มุสลิมที่มีความสามารถจะต้องเดินทางไปประกอบพิธีฮัจญ์ ณ เมืองเมกกะ อย่างน้อยหนึ่งครั้งในช่วงชีวิตหนึ่ง การประกอบพิธีฮัจญ์ จะทำได้ที่เมืองเมกกะแห่งเดียวเท่านั้น ดังนั้น

Avdul Mutalib Bin Jelani (2002) กล่าวว่า “จงอย่าออกไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่ไม่มีสุสานปกครอง ไม่มีแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ ไม่มีตลาด และไม่มีแม่น้ำลำคลองไหลผ่าน” หลักการพื้นฐานของศาสนาอิสลามทั้ง 2 ประการ มีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของมุสลิมเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวแตกต่างจากประชากรกลุ่มอื่นๆ ดังนั้นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของมุสลิมจึงมีลักษณะที่เกาะกลุ่ม โดยแยกออกจากประชากรกลุ่มอื่นๆอย่างเด่นชัด

3. วัฒนธรรมอิสลามและวิถีชีวิตไทยมุสลิม

เสาวนีย์ จิตต์หมวด (2524) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรมอิสลาม หมายถึง การดำเนินชีวิต หรือรูปแบบของพฤติกรรมตลอดจนสิ่งสร้างสรรค์ต่างๆ ที่นำมาจากหรืออยู่ในขอบข่ายของคัมภีร์อัล-กรุอ่าน และสุนนะห์ ของท่านศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) โดยที่ทั้งคัมภีร์อัล-กรุอ่าน และสุนนะห์ ต่างก็เป็นที่มาแห่งการดำเนินชีวิตของมุสลิม ชาวมุสลิมทั่วโลกถือว่าเป็นพี่น้องกัน ได้ยึดหลักความเชื่อและค่านิยมเดียวกัน ทั้งนี้สืบเนื่องจากชาวมุสลิมศรัทธาในพระเจ้าองค์เดียวกัน คือ องค์อัลลอฮ์ และพระคัมภีร์อัล-กรุอ่าน ซึ่งเป็นธรรมนูญของชีวิต (Code of life) ของประชาชนมุสลิมที่จะต้องยึดถือและปฏิบัติ โดยที่วัฒนธรรมอิสลามและวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม ที่เป็นองค์ประกอบของการใช้ชีวิตประจำวันของคนมุสลิม ซึ่งนำมาซึ่งแบบแผนที่ส่งผลต่อรูปแบบการใช้ชีวิตที่แตกต่างจากชนกลุ่มอื่น

ประยูรศักดิ์ ชลานยเดชะ (2539) อธิบายไว้ว่าทุกวันที่เรามีชีวิตอยู่เป็นวันสำคัญ เพราะมุสลิมมีหน้าที่บำเพ็ญวินัยปฏิบัตินับแต่ประจำวันจนกระทั่งครั้งหนึ่งในชีวิต วินัยที่ชาวไทยมุสลิมปฏิบัติดังกล่าวพอจะแยกออกตามข้อกำหนดเวลาได้ดังต่อไปนี้ คือ

1) ประจำวันทุกวัน ต้องนมาสการ(ละหมาด)ต่อพระผู้เป็นเจ้า ตามวาระที่กำหนด วันละ 5 เวลา

2) ประจำสัปดาห์ ต้องนมาสการ(ละหมาด)เฉพาะวันศุกร์ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมุสลิมที่เป็นผู้ชายทุกคนให้ไปร่วมชุมนุม ณ สถานที่ส่วนกลางของหมู่บ้านของตน และอิหม่ามหรือคอเต็บ ผู้ใดผู้หนึ่งขึ้นพูดอบรมแก่ผู้มาร่วมละหมาด ให้กระทำความดีละเว้นการกระทำชั่ว

3) ประจำปี ในเดือนที่9 ของปีจันทรคติ เรียกว่าเดือนรอมฎอน มีข้อปฏิบัติให้ถือศีลอด คือการงดเว้นการบริโภคอาหารเครื่องดื่มทุกชนิด ตลอดจนระงับความรู้สึกอารมณ์ใคร่ต่างๆ ให้สำรวมเป็นพิเศษ นับแต่เวลาที่มีรัศมีแห่งดวงอาทิตย์ปรากฏบนขอบฟ้าทิศตะวันออก จนกระทั่งดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้าในวันที่1 ของเดือนถัดไปจากเดือนรอมฎอน (เป็นเดือนที่10 ของปีจันทรคติ)ชาวมุสลิมถือเป็นวันตรุษ เรียกว่า “วันอิดิลฟิฏรี” (วันตรุษออกบวช) ก่อนที่จะไปร่วมบำเพ็ญนมาสการ ณ มัสยิด จะมีการบริจาคทานแก่คนยากคนจน วันสำคัญอีกวันหนึ่งคือ วันที่ 10 แห่งเดือนที่12 ของปีจันทรคติ เป็นวันตรุษอีกวันหนึ่ง เรียกว่า “วันอิดิลอฎฮา” (วันตรุษออกฮัจญ์) เพราะเป็นวันที่เสร็จพิธีการทำฮัจญ์ ณ เมืองเมกกะ ในชีวิตมุสลิมผู้ใดอยู่ในฐานะมีสุขภาพและปัจจัยตามเกณฑ์จะต้องไปบำเพ็ญฮัจญ์ ยังศูนย์มุสลิมทั่วโลก ณ นครเมกกะ อย่างน้อยครั้งหนึ่งในชีวิต

สรุปได้ว่า ศาสนาอิสลาม คือ ศาสนาที่สภาพอันเป็นความเจริญงอกงามซึ่งเกิดจากการนอบน้อมยอมจำนนต่ออัลลอฮ์พระองค์เดียวอย่างสิ้นเชิง เพื่อความสันติสุขทั้งในโลกนี้

และโลกหน้า โดยมีหลักการพื้นฐาน 2 ประการ คือ หลักศรัทธา 6 ประการ และหลักปฏิบัติ 5 ประการ โดยที่วัฒนธรรมอิสลาม ซึ่งหมายถึง การดำเนินชีวิต หรือรูปแบบของพฤติกรรมตลอดจน สิ่งสร้างสรรค์ต่างๆ ที่นำมาจากหรืออยู่ในขอบข่ายของคัมภีร์อัล-กุรอาน และสุนนะห์ ของท่าน ศาสดามุฮัมมัด (ช.ล.) มุสลิมไม่สามารถแยกอิสลามออกจากวิถีการดำเนินชีวิต หรือเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ดังนั้นรูปแบบแห่งพฤติกรรมของมุสลิมตั้งแต่ตั้งแต่ตื่นนอนจนหลับ ตั้งแต่เกิดจนตาย ต้อง อยู่ในครรลองของวัฒนธรรมอิสลามจึงสะท้อนรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เป็นตัวของตัวเอง

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษา เรื่องภูมิทัศน์ท้องถิ่นของหมู่บ้านชนบทในชุมชนชาวมุสลิมในประเทศไทย และประเทศมาเลเซีย โดย ศนิ ลิ้มทองสกุล และคณะ (2551) เป็นการศึกษาภูมิทัศน์พื้นถิ่นของหมู่บ้านและชุมชนชาวไทยมุสลิมในพื้นที่สี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ และภูมิทัศน์พื้นถิ่นของหมู่บ้านชนบทชาวมลายูมุสลิมในเขตพื้นที่รัฐเปรัก และปีนัง ประเทศมาเลเซีย โดยใช้ลักษณะการใช้พื้นที่ในเชิงมานุษยวิทยาเป็นหลักในการศึกษาสังเกต ประกอบด้วยรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบการจัดวางผังและการใช้ที่ดิน รูปแบบการวางผังบริเวณและการใช้ที่ดินรอบตัวเรือน และรูปแบบพื้นที่ในเชิงสังคม ผลจากการศึกษาวิจัย พบว่า พื้นที่สี่จังหวัดชายแดนภาคใต้รวมถึงคาบสมุทรมลายูทั้งหมด วัฒนธรรมอิสลามเป็นวัฒนธรรมหลักมีผลต่อวิถีชีวิตและโลกทัศน์ของชาวมุสลิมทั้งสองพื้นที่ สะท้อนออกมาในรูปของวัฒนธรรมการอยู่อาศัยที่เหมือนกัน โดยสถาปัตยกรรมในระดับบ้านพักอาศัยและศาสนสถาน ได้รับอิทธิพลของศาสนาอิสลามที่มีการแบ่งเพศชาย - หญิงเป็นไปอย่างเคร่งครัดในการประกอบกิจกรรมต่างๆรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบ่งเป็น 3 ลักษณะได้แก่ 1)หมู่บ้านริมแม่น้ำ หมู่บ้านเป็นแบบแนวยาว(linear) 2)หมู่บ้านในที่ราบเป็นแบบกลุ่ม (cluster) ตามจุดตัดของเส้นทางจราจร 3)หมู่บ้านที่สูงหรือเชิงเขา ลักษณะการวางตัวเป็นกลุ่ม (cluster) ทุกหมู่บ้านจะมีมัสยิด หรือสุเหร่าเป็นจุดศูนย์กลาง โดยมีปอเนาะ กุโบร์สถาน ที่ราชการ ตลาดและอนามัยตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ จะมีพื้นที่เปิดโล่งระหว่างกลุ่มบ้านเรือนสำหรับการประลองเสียงนกเขาชวา โดยมีเส้นทางเดินภายในชุมชนขนาดเด็กที่เป็นทั้งผิวคอนกรีตและดินธรรมดาเชื่อมต่อเป็นโครงข่าย ลัดเลาะไม่เป็นระเบียบ เชื่อมต่อกันตลอดชุมชน นอกจากนี้ลักษณะการใช้ที่ดิน ประกอบด้วย พื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่บริการชุมชน พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา พื้นที่การค้า และพื้นที่เพื่อผลิตผลทางการเกษตร พื้นที่เปิดโล่งโดยรอบบริเวณตัวเรือน หรือที่เรียกว่า ลานบ้าน การวางตัวของกลุ่มบ้านเรือนที่ไม่เป็นระบบทำให้เกิดพื้นที่เปิดโล่ง รองรับกิจกรรมนอกประสงค์ นอกจากนี้ภายในชุมชนจะมีศาลาขนาดเล็ก กระจายอยู่ทั่วไปสำหรับเป็นพื้นที่จับกลุ่มพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนข่าวสารของสมาชิก

ในชุมชน ซึ่งมักจะเป็นเฉพาะบุรุษ เนื่องจากศาสนาอิสลามเคร่งครัดต่อการปรากฏตัวของสตรีเพศ ในที่สาธารณะ และพบว่า มัสยิด ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนตามหลักศาสนาอิสลาม ล้อมรอบด้วย โรงเรียนสอนศาสนา และบ้านของอิหม่าม โต๊ะครู (ครูสอนศาสนา) ผู้มีบทบาทเป็น ผู้นำของชุมชน ดังนั้นบริเวณมัสยิดรวมถึงพื้นที่โดยรอบจึงถือเป็นพื้นที่สำคัญ ซึ่งมีความหมายในการเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยมักอยู่ในตำแหน่งที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ง่าย สังเกตง่าย สามารถใช้เป็นที่หมายตาของผู้มาเยือนได้ และใช้เพื่อการรวมตัวประกอบกิจกรรมโดยเฉพาะ กิจกรรมทางศาสนาในวาระต่างๆ

ในการศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนบ้านครัวเหนือ (บ้านแขกครัว) โดย เสาวภา พรทิพย์และดวงพร (2532) สามารถสรุปได้ดังนี้ ชุมชนบ้านครัวเหนือเป็นชุมชนไทยมุสลิมเชื้อสายแขกจามที่บรรพบุรุษได้ถูกกวาดต้อนจากกัมพูชา เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมคลองมหานาคต่อกับคลองแสนแสบด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร ตลอดระยะเวลาเกือบ 200 ปีที่ผ่านมา ชุมชนบ้านครัวเหนือได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมาก ทั้งด้านสภาพแวดล้อม กลุ่มเชื้อชาติ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรของชุมชนบนพื้นที่ดินอันจำกัดไม่สามารถขยายออกไปได้อีกเป็นสาเหตุสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและอาคารบ้านเรือน ในลักษณะของการปลูกสร้าง และการต่อเติมอาคารอย่างขาดแผนผังที่ดี ไม่มีระบบระบายน้ำเสียและระบบกำจัดขยะมูลฝอย ก่อให้เกิดปัญหาสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม แออัด ไม่ถูกสุขลักษณะ และไร้ระเบียบ แม้ว่าสภาพสังคมภายนอกชุมชนได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แต่สำหรับภายในชุมชนบ้านครัวเหนือแล้วนับว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นอยู่ในระดับที่ไม่รวดเร็วมากนัก อาจเป็นเพราะลักษณะวัฒนธรรมมุสลิมที่ใช้หลักศาสนาในการดำเนินชีวิตอย่างค่อนข้างเคร่งครัด จะเห็นได้ชัดคือความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือญาติและกลุ่มวัฒนธรรมอิสลามในชุมชนบ้านครัวเหนือ แต่ในขณะเดียวกันชาวชุมชนบ้านครัวเหนือก็พร้อมจะปรับตัวให้สามารถอยู่ร่วมกับสังคมภายนอกได้

Penchan Phoborisut (2008) ศึกษาเรื่อง Understanding The Identity of The Thailand Muslim Community of Kudi Khao In Thonburi, Bangkok . พบว่า กุฎีขาวหรือมัสยิดบางหลวงเป็นหนึ่งในชุมชนมุสลิมที่เก่าแก่ที่สุดในกรุงเทพมหานคร ซึ่งมีประวัติศาสตร์และความ เป็นมาที่ยาวนาน นับตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย ชาวไทย-มุสลิมได้อพยพมายังตอนใต้ของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา หลังจากที่มีการสถาปนากรุงธนบุรีเป็นเมืองหลวงของประเทศ ชาวไทย-มุสลิม บางกลุ่มได้ตั้งถิ่นฐานริมสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้กับเมืองหลวงกรุงธนบุรีซึ่งลูกหลานของชาว ไทย-มุสลิมยังคงอาศัยอยู่จนถึงปัจจุบัน ชุมชนไทย-มุสลิมแห่งนี้ตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชนรอบๆที่เต็มไปด้วยความหลากหลาย ซึ่งในปัจจุบันมีชื่อเรียกว่า “หนึ่งตำบล สามศาสนา” ความโดดเด่นของ

การผสมผสานวัฒนธรรมบ่งบอกถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมในประเทศไทยที่ประกอบไปด้วยคนหลากหลายเชื้อชาติ สิ่งที่มีมองเห็นเป็นรูปธรรมในชุมชนแห่งนี้คือ ภูมิชาว มัสยิดที่สร้างในลักษณะที่เป็นสถาปัตยกรรมไทยและวิถีชีวิตของชาวไทย-มุสลิมในชุมชนที่ได้ผสมผสานความเป็นไทย

Adis Idris Raksamani (2008) ศึกษาเรื่อง Multicultural Aspects of The Mosques In Bangkok การศึกษานี้ให้ความสำคัญกับ แนวคิดทางด้านวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับ มัสยิดในกรุงเทพมหานคร ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมที่หลากหลายของชุมชนมุสลิมเชื้อชาติต่างๆอันได้แก่ เปอร์เซีย อินเดีย อาหรับ จาม ชวา และมาเลเซีย โดยศึกษาปัจจัยสำคัญอันได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ วัฒนธรรมของชาวกทม. วัฒนธรรมอิสลาม ลักษณะทางสถาปัตยกรรมท้องถิ่นและอิทธิพลจากต่างชาติที่มีต่อสถาปัตยกรรม รวมถึงประวัติศาสตร์ของมุสลิมเชื้อชาติต่างๆที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพมหานครผ่านทางลักษณะสถาปัตยกรรมของมัสยิด โดยรวบรวมข้อมูลต่างๆจากมัสยิด 172 แห่งในกรุงเทพฯ จัดเป็นหมวดหมู่แล้ววิเคราะห์ควบคู่ไปกับกระบวนการพัฒนาตามช่วงเวลา ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และสำรวจชี้ให้เห็นว่าปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรมมีอิทธิพลสูงที่สุดต่อแนวคิดและลักษณะทางสถาปัตยกรรมของมัสยิดควบคู่ไปกับปัจจัยด้านต่างๆที่มีอิทธิพลรองลงมา อันได้แก่ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวกทม. นโยบายการปกครอง ปัจจัยทางด้านสังคมวัฒนธรรม เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมของกรุงเทพฯ การศึกษาแนวคิดทางด้านวัฒนธรรมที่หลากหลายของมัสยิดในกรุงเทพฯ ผ่านขั้นตอนกระบวนการพัฒนารูปแบบของมัสยิด สามารถแบ่งตามยุคสมัยเพื่อการศึกษาได้ดังนี้ 1) ยุคการสร้างมัสยิดตามรูปแบบสถาปัตยกรรมประเพณี 2) ยุคแห่งการเปลี่ยนผ่านสู่อารยธรรมสากล 3) ยุคแห่งการทบทวนอัตลักษณ์ของมุสลิม และ 4) ยุคแห่งการกลับสู่หลักการพื้นฐานเพื่อแสวงหาแนวทางใหม่

Wanni W. Anderson (2008) ได้ศึกษาเรื่อง Andaman Coast Muslim Social Circles And Friendship Networks ซึ่งเป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์แวดวงสังคมและเครือข่ายมิตรภาพของชุมชนมุสลิมบนเกาะริมฝั่งทะเลอันดามัน โดยใช้ข้อมูลชาติพันธุ์วรรณา แนวคิดทางทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ มนุษย์พัฒนาการเปรียบเทียบ วาทกรรมวิเคราะห์ศาสตร์แห่งสีหน้าท่าทาง และความซับซ้อนทางเครือข่ายสังคม ซึ่งพบว่าบนเกาะในชุมชนมุสลิมไทยริมฝั่งทะเลอันดามัน วัยเด็กเป็นวัยที่มีความสุข เด็กได้รับการเอาอกเอาใจและความรักอย่างเต็มเปี่ยม และใช้เวลาแห่งความสุขอย่างยาวนานท่ามกลางเพื่อนเล่นในหมู่บ้าน ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่มั่นคงเช่นนี้ทำให้มิตรภาพที่ยั่งยืนพัฒนาขึ้นซึ่งทำหน้าที่สำคัญมากในวัยผู้ใหญ่ต่อมา

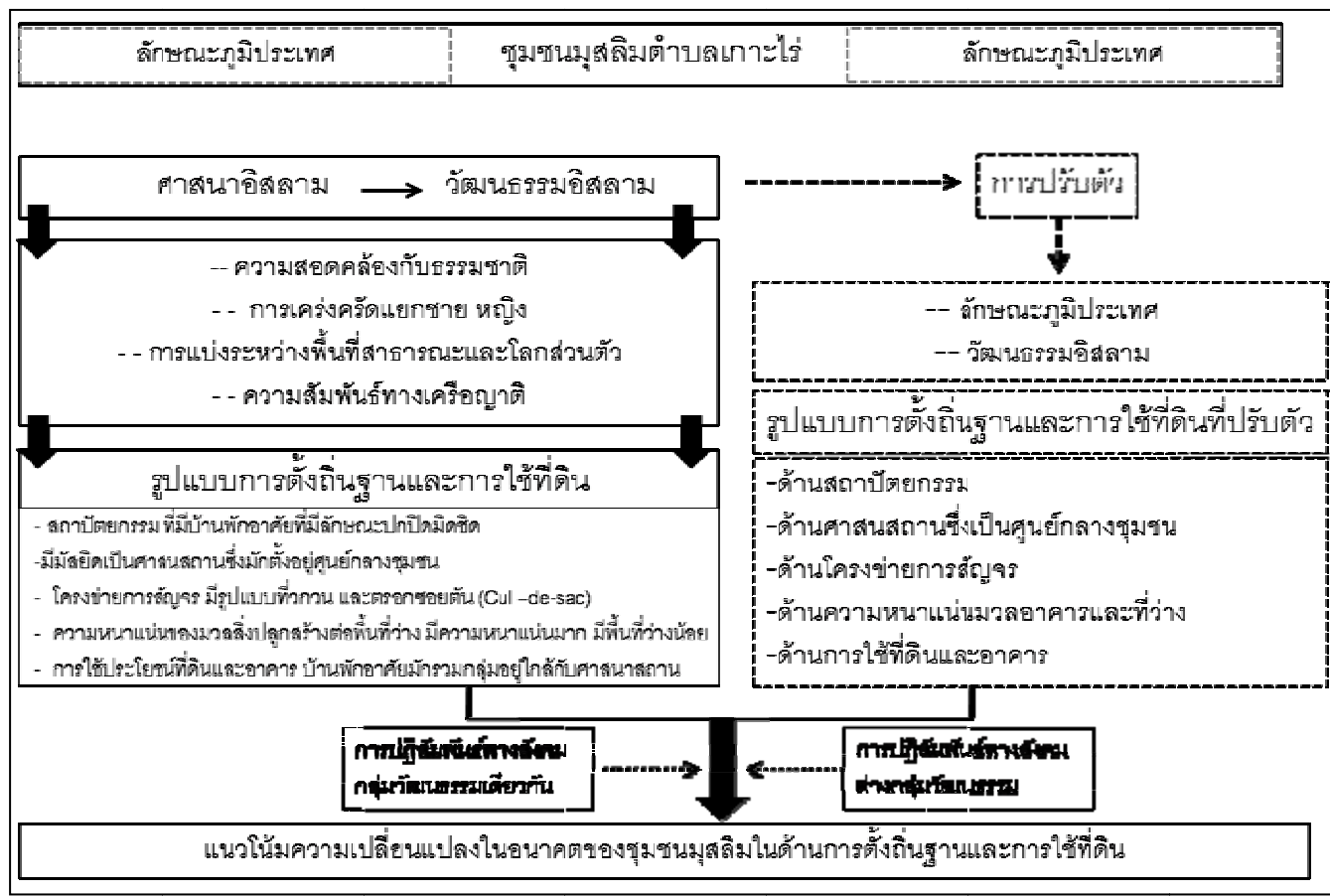

ความเป็น “เกลอ” เป็นมิตรภาพรูปแบบหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์ในชุมชนมุสลิมในภาคใต้ของประเทศไทย

กรอบแนวคิดในการศึกษา

กรอบแนวคิดนี้ประยุกต์แนวคิดของ เอมอส แรพโพพอร์ท (Amos Rappoport) ที่ว่าความแตกต่างทางวัฒนธรรมทำให้สภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้นแต่ละที่ต่างกัน และด้วยสภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้นหรือบางอย่างที่ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นในแต่ละที่เกิดขึ้นได้โดยผ่านการคิดก่อน สภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้นนั้นจึงต้องมีไว้เพื่อความเหมาะสมหรือจุดประสงค์บางอย่างสิ่งเหล่านั้นจึงยังใช้กันอยู่ มีกิจกรรมต่างๆเกิดขึ้นและมีการจัดระเบียบในพื้นที่ เราสามารถเข้าใจสภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้นได้โดยศึกษากิจกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ซึ่งเป็นผลมาจากการส่งผ่านของแต่ละวัฒนธรรม

จากการที่แหล่งการตั้งถิ่นฐานที่ศึกษานี้เป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิม จากคนที่อาศัยอยู่ที่พื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม จึงน่าจะทำให้มีวัฒนธรรมบางอย่างที่ส่งผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานด้วย จากกรอบแนวคิดด้านล่าง วัฒนธรรมอิสลามมีบางอย่างที่ส่งผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินโดยตรง และบางอย่างจะส่งผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินผ่านกิจกรรมที่ทำในพื้นที่ แต่ทั้งนี้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้นยังเป็นผลมาจากปัจจัยอื่นๆอีก ได้แก่ปัจจัยของสภาพภูมิศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันและปัจจัยทางสังคม อย่างเช่นการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ที่มีทั้งการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน และต่างกลุ่มวัฒนธรรม โดยผ่านกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ ดังนั้นในการศึกษาคั้งนี้ วัฒนธรรมอิสลามจึงเป็นตัวแปรหลักที่ส่งผลให้เกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของพื้นที่ศึกษา

ภาพที่ 2.12 แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษา

ที่มา: ผู้วิจัย, 2554

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ จากการทบทวนวรรณกรรมนำมาซึ่งการกำหนดกรอบแนวคิดตามทฤษฎีจึงนำมาสู่การกำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย โดยมีระเบียบวิธีวิจัยดังต่อไปนี้

3.1 การกำหนดปัญหาการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ ซึ่งเป็นชุมชนมุสลิมที่มีความเคร่งครัดทางศาสนาอิสลาม การดำเนินชีวิตตามวัฒนธรรมอิสลามจึงนำมาซึ่งรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีเอกลักษณ์ จึงเป็นประเด็นการศึกษาถึงรูปแบบตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของพื้นที่ศึกษา นอกจากนี้ผลการวิจัยจะทำให้ทราบถึงการปรับตัวของชุมชน และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนและข้างเคียง นำมาสู่การทราบแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในอนาคต

3.2 ขั้นตอนการศึกษา

1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี จากเอกสารและการวิจัยที่เกี่ยวข้องและสามารถนำมาใช้ในงานวิจัย ดังนี้

- แนวความคิดการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดิน
- แนวความคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินชุมชนอิสลาม
- แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมอิสลามและวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิม
- งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2) รวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยงานรัฐและเอกชน

โดยทำการศึกษาข้อมูลในด้านของกายภาพ จากแผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศและรูปภาพ ข้อมูลด้านสังคมและวัฒนธรรม และปัจจัยด้านอื่นๆ เช่น ประวัติศาสตร์ของชุมชน จากเอกสารและหนังสือที่เกี่ยวข้อง จากหน่วยงานต่อไปนี กรมพัฒนาที่ดิน กรมแผนที่ทหาร สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่ว่าการอำเภอบ้านโพธิ์ เทศบาลตำบลเทพราช และองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่

3) การคัดเลือกพื้นที่ศึกษา

การศึกษานี้ เป็นการศึกษากการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมเกาะไร่ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ศึกษา คือ ชุมชนเกาะไร่ และชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด ครอบคลุมพื้นที่เหนือคลองประเวศบุรีรัมย์เป็นพื้นที่บางส่วนของ หมู่ 1 2 4 เทศบาลตำบลเทพราช และ พื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่ เป็นชุมชนมุสลิมซึ่งพื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ตั้งของมัสยิดเก่าอายุประมาณ 100 ปี และมีมัสยิดในละแวกเดียวกันถึง 4 มัสยิด และบริเวณข้างเคียงยังแวดล้อมไปด้วยชุมชนไทยพุทธ และไทยจีนและรวมถึงตลาดคลองสวนที่มีอายุกว่า 100 ปี ซึ่งมีประชากรในพื้นที่ศึกษาประมาณ 3,200 คน หรือ 693 ครัวเรือน

4) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ คือ

- 1) แผนที่ และภาพถ่ายทางอากาศ จากกรมแผนที่ทหาร ประกอบด้วย
  - แผนที่ดิจิทัล (digital map) เพื่อทราบลักษณะภูมิประเทศ ที่ตั้งชุมชน การถือครองที่ดิน แผนที่โครงข่ายคมนาคม
  - แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน (Land Use map) เพื่อศึกษาถึงรูปแบบประเภท สัดส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดิน
  - แผนที่การใช้ประโยชน์อาคาร (Building Use map) เพื่อศึกษาถึงรูปแบบประเภท สัดส่วน การใช้ประโยชน์อาคาร
  - แผนที่ภาพและพื้น (Figure and ground analysis) เพื่ออธิบายรูปแบบ และลักษณะของมวลสิ่งก่อสร้างกับพื้นที่ว่าง การกระจายตัวของมวลสิ่งปลูกสร้างและพื้นที่ว่าง การจัดวางตำแหน่งของกลุ่มอาคารทำให้เห็นพื้นที่เมืองมีลักษณะเด่นชัดขึ้น
- 2) การสำรวจ เพื่อการเก็บข้อมูลทั่วไปของชุมชนที่สามารถมองเห็นได้ เช่น ข้อมูลทางกายภาพ ข้อมูลด้านสังคมและวัฒนธรรม- การสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ชุมชน โดยจะทำการตรวจสอบสภาพความเป็นจริงในปัจจุบันประกอบการสังเกตในลักษณะกว้างๆโดยมีขอบเขต คือ ขอบเขตทางกายภาพของชุมชน เส้นทางการจราจร สาธารณูปโภค และสาธารณูปการ การใช้ประโยชน์ที่ดิน และการใช้ประโยชน์อาคาร เพื่อทราบสภาพทั่วไปในลักษณะกว้างๆของพื้นที่ศึกษา ซึ่งจะทำให้ทราบรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินโดยภาพรวมของพื้นที่ศึกษา

3) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เป็นการสังเกตการณ์ในด้านวิถีการดำเนินชีวิต การประกอบกิจกรรมที่ทำเป็นประจำทุกวัน โดยการสังเกตในสิ่งต่างๆคือ จำนวนและประเภทกิจกรรม รายละเอียดของกิจกรรมภายในชุมชน และในแต่ละกลุ่มตามพื้นที่ย่อย และช่วงเวลาใน

การดำเนินกิจกรรม ซึ่งจะทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินกับวิถีชีวิต และควมมีชีวิตชีวาของชุมชน ของพื้นที่ศึกษา

4) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เป็นการเก็บข้อมูลเชิงลึก โดยใช้การสัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่และองค์กรที่มีความเกี่ยวข้อง โดยสัมภาษณ์บุคคลสำคัญ (Key Informants) โดยกลุ่มตัวอย่างเป้าหมายเป็นการเลือกแบบเจาะจง อันได้แก่

- คนในชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโส อีหม่าม คณะกรรมการมัสยิด และประชาชนในชุมชน

- ผู้ปฏิบัติงานหน่วยงานของรัฐ ได้แก่ นายกองค้การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่ นายกเทศมนตรีตำบลเทพราช แพทย์ประจำตำบล

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ โดยใช้แนวสัมภาษณ์ ทำการรวบรวมความคิดเห็น ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะจากประสบการณ์ตรงของผู้ให้สัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยกำหนดไว้เป็นประเด็น คือ ประวัติชุมชน องค์กรประกอบชุมชน ผังหมู่บ้าน การใช้ที่ดิน และการจัดการที่ดิน กิจกรรม ประเพณีและวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มวัฒนธรรมและต่างกลุ่มวัฒนธรรม

5) Urban Song line Technique เป็นเทคนิคการวิเคราะห์แผนที่ทางสังคม (social map) ประเภทหนึ่งมีวิธีการดังนี้คือ

- แบ่งกลุ่มตัวอย่างตามอาชีพในพื้นที่ศึกษา โดยการสุ่มตัวอย่างจากกลุ่มเป้าหมายครอบคลุมช่วงอายุ และกลุ่มอาชีพต่างๆ ประมาณ 3-5 คน

- การสัมภาษณ์โดยให้กลุ่มตัวอย่างให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมประจำวันกับสถานที่ที่ประกอบกิจกรรมในแต่ละวัน เป็นเวลา 1 สัปดาห์

- หลังจากนั้นให้นำผลการสัมภาษณ์มาเขียนแผนที่โดยการลงจุดสถานที่สำคัญที่ผู้ให้สัมภาษณ์มักไปประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวัน

- ลากเส้น Songlines แสดงเส้นทางการสัญจร และสถานที่จุดสำคัญต่างๆที่บุคคลใช้หรือไปเป็นประจำในชีวิตประจำวัน ให้ทราบถึงกิจกรรมที่ทำ สถานที่ที่ประกอบกิจกรรม รวมถึงความถี่ของกิจกรรมนั้น

- วิเคราะห์กิจกรรมทั้งหมดในพื้นที่ ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกิจกรรม และสถานที่ และทำให้ทราบสถานที่สำคัญ (Public Domains) และพื้นที่ที่คนในพื้นที่ซึ่งประกอบอาชีพต่างๆมักไปประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวัน

ตารางที่ 3.1 แสดงกลุ่มตัวอย่างการสัมภาษณ์

ประเภทการสัมภาษณ์	บทบาทอาชีพ	กลุ่มวัย	ประเด็น
Key Informants	- กำนัน - ผู้ใหญ่บ้าน - ผู้อาวุโส - อีหม่าม - คณะกรรมการมัสยิด - นายกองค้การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่ - นายกเทศมนตรีตำบลเทพราช - แพทย์ประจำตำบล	วัยทำงาน(21-55ปีขึ้นไป)	- ประวัติชุมชน - องค์ประกอบชุมชน ผังหมู่บ้าน - การใช้ที่ดิน และการจัดการที่ดิน - กิจกรรม ประเพณีและวัฒนธรรม - ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน - การปฏิสัมพันธ์คนในพื้นที่
Urban Songlines	- เกษตรกร - ค้าขาย - รับจ้าง / รับราชการ - นักเรียน / นักศึกษา	วัยเด็ก (ต่ำกว่า 20 ปี) วัยทำงาน (21-55ปี) วัยชรา (55 ปีขึ้นไป)	-กิจกรรมประจำวันและการใช้พื้นที่ -ความถี่ในการประกอบกิจกรรม

หมายเหตุ - การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยการเลือกตัวอย่าง

- Urban Songlines สัมภาษณ์ตามกลุ่มตัวอย่าง กลุ่มละ 3-5 คน โดยการสุ่มตัวอย่าง

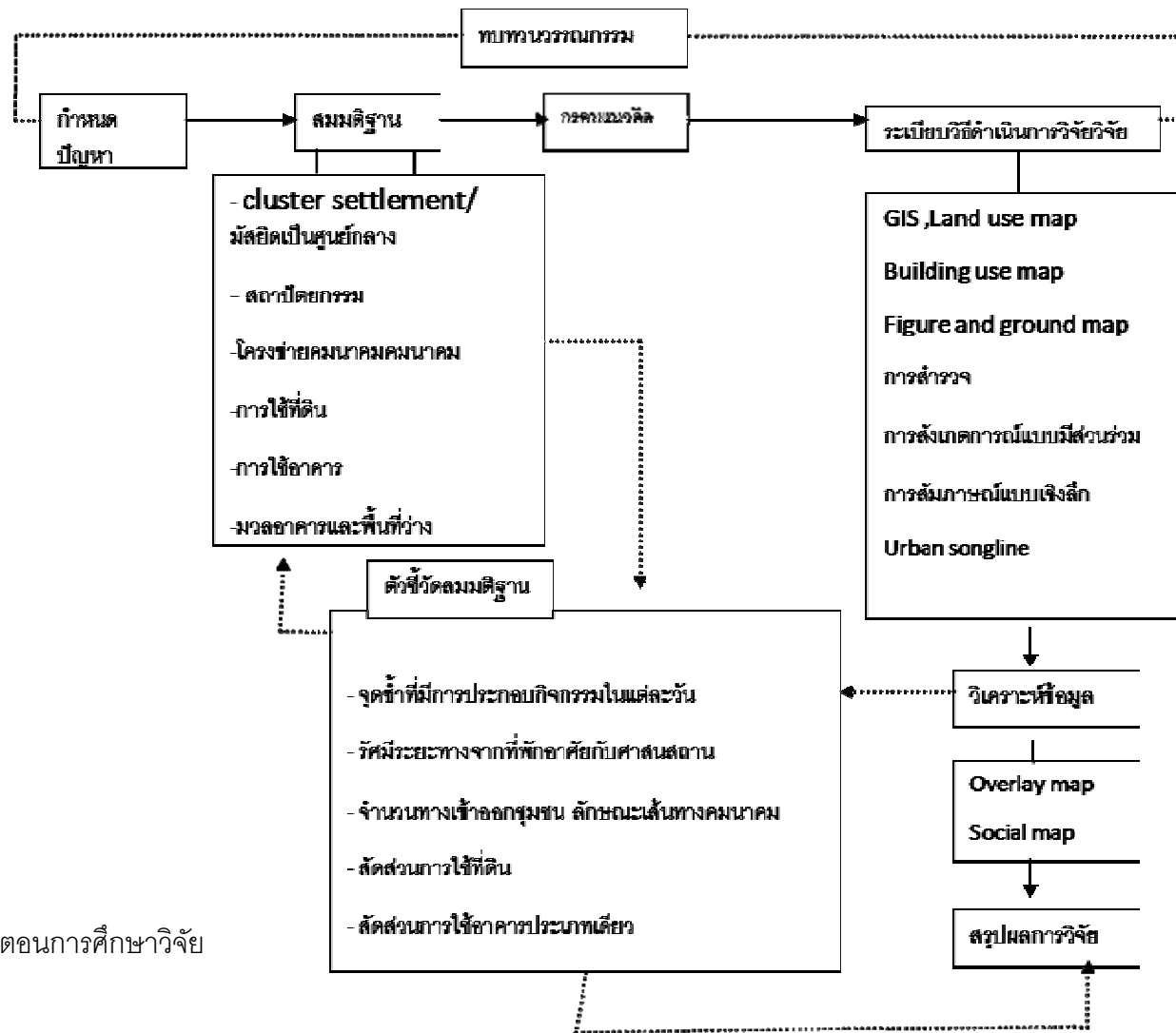
5) การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลทางกายภาพของชุมชน ใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อใช้ในการกำหนดและจัดการข้อมูลเชิงพื้นที่ โดยการซ้อนทับข้อมูล (overlay) เพื่อวิเคราะห์ผลและสามารถแสดงข้อมูลและผลการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะภาพกราฟฟิกได้ และใช้เครื่องมือทางสังคม ที่เรียกว่า social mapping และ urban songlines map ในการแสดงภาพความเชื่อมโยงและการปฏิสัมพันธ์ของชุมชนในเชิงกายภาพกับสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน หลังจากนั้นวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่จากภาพถ่ายทางอากาศและจากการสำรวจและสังเกต รวมทั้งวิเคราะห์องค์ประกอบต่างๆของการตั้งถิ่นฐานเพื่อทราบพัฒนาการของชุมชน

3.3 ตัวแปรในการศึกษา

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎี บทความ งานวิจัยและกรณีศึกษาต่างๆที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ทำให้สามารถสรุปตัวแปรได้ ดังนี้

- 1) ตัวแปรต้น คือ วัฒนธรรมอิสลาม
- 2) ตัวแปรตาม คือ องค์ประกอบกายภาพของการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดิน

ภาพที่ 3.1 แสดงขั้นตอนการศึกษาวิจัย

ที่มา: ผู้วิจัย, 2554

บทที่ 4

สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

4.1 ประวัติความเป็นมา

ชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ริมฝั่งคลองประเวศน์บุรีรัมย์ และคลองแยกสำคัญที่เชื่อมเข้าด้วยกันหลายสาย ได้แก่ คลองพระยานาคราช คลองแขวงกัลป์บน และคลองกระแซงเตย ความเป็นมาของชุมชนจึงเกิดมาพร้อมกับประวัติการขุดคลองประเวศน์บุรีรัมย์ โดยคลองประเวศน์บุรีรัมย์ เริ่มต้นโดยการเป็นคลองยุทธศาสตร์ ขุดขึ้นครั้งแรกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) เพื่อใช้เป็นเส้นทางในการลำเลียงกองกำลังไปสู่รบกับญวน ในลาวและเขมร นับว่าเป็นคลองยุทธศาสตร์ขุดขนานกับคลองแสนแสบ โดยเริ่มต้นขุดจากคลองพระโขนงที่เป็นคลองธรรมชาติที่แยกมาจากแม่น้ำเจ้าพระยา โดยให้ไปบรรจบกับแม่น้ำบางปะกง พอผ่านเข้าเขตลาดกระบังจึงเรียกว่าคลองประเวศน์ แต่ยังไม่แล้วเสร็จ รัชกาลที่ 3 เสด็จสวรรคต

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ประมาณปี พ.ศ. 2420 ได้ทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติ “ประกาศขุดคลอง พ.ศ.2420” โปรดเกล้าให้ขุดคลองจากพระโขนงเชื่อมกับแม่น้ำบางปะกง ต่อจากคลองที่ขุดค้างไว้จากรัชกาลที่ 3 ถึงจังหวัดฉะเชิงเทรา มีความยาวทั้งสิ้น 1,150 เส้นหรือ 46 กิโลเมตร โดยมีวัตถุประสงค์ในการขุดคือ เพื่อการคมนาคมระหว่างเมืองนครเขื่อนขันธ์ (จ.สมุทรปราการ) และเมืองฉะเชิงเทรา และเพื่อเปิดพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มขึ้นบริเวณสองฝั่งคลองในการขุดคลองนี้ใช้ที่มาของเงินสามแหล่ง คือพระราชทานเงินจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ 80,000 บาทเศษ เพื่อจ้างเงินขุดมีการจ่ายฝืนเป็นค่าจ้างให้แก่พวกจีน และทรงอนุญาตให้ราษฎรช่วยออกค่าใช้จ่ายในการขุดคลอง รวมเป็นเงิน 32,752 บาทโดยผู้ออกค่าใช้จ่ายจะได้จับจองที่ดินอยู่อาศัยและทำกินเป็นการตอบแทนตามอัตราที่ได้จ่ายเงินช่วยเหลือ โดยราษฎรผู้ช่วยออกเงินขุดคลองจะจับจองที่ดินในบริเวณที่กำหนดไว้ตามอัตราที่ดินเสียค่าขุดคลองในอัตราระหว่าง 2 สลึงถึง 1.50 บาท โดยอัตราสูงอยู่ตอนต้นคลอง คือปลายคลองพระโขนง อัตราดังกล่าวจะลดลงเป็นลำดับจนถึงปลายคลองเมืองฉะเชิงเทรา ซึ่งก็หมายความว่าผู้ช่วยออกเงินค่าขุดคลองในอัตราเท่าใดก็จะจับจองที่ดินตามบริเวณที่อัตรากำหนดไว้ซึ่งก็น่าจะเป็นสาเหตุทำให้เกิดชุมชนมุสลิมบริเวณนี้

รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าพระราชทานนามคลองตามชื่อนายกองคุมขุดคลองว่า คลองประเวศน์บุรีรัมย์ ชาวไทย ชาวจีน ไทยจีน ไทยมุสลิม รามัญ เขมร พากันไปจับจองที่ดินสองฝั่งคลองเป็นที่ทำกินกลายเป็นชุมชนริมคลองที่หลากหลายวัฒนธรรมที่อยู่กันกันอย่างสันติสุขจนถึงทุกวันนี้ และหนึ่งในหลายชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานภายหลังการขุดคลองเสร็จ คือ ชุมชนสุเหร่าหน้า

ตลาด และชุมชนเกาะไร่ ซึ่งเป็นชุมชนมุสลิมที่มีเชื้อสายมุสลิมปัตตานี ซึ่งในอดีตได้มีการสร้างมัสยิดที่สำคัญได้แก่ มัสยิดอัลวะตอ์นียะห์ ซึ่งสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2432 และมัสยิดยัมอียะตุลอิสลามเกาะไร่ ในปี พ.ศ. 2453 ซึ่งเป็นมัสยิดสร้างด้วยไม้ ต่อมามีการรื้อตามกาลเวลาจึงได้มีการบูรณะใหม่ด้วยคอนกรีตแต่ยังคงเค้าโครงสถาปัตยกรรมเดิม ปัจจุบันจึงเป็นศาสนสถานเก่าแก่กว่า 100 ปี ที่ยังคงวิจิตรสวยงาม

จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศเก่าที่สามารถหาได้ คือ ปี พ.ศ. 2497 พ.ศ.2530 และปีปัจจุบัน พ.ศ. 2553 นั้น พบว่าชุมชนดังกล่าวนี้มีพัฒนาการซึ่งเป็นชุมชนริมน้ำที่มีการตั้งถิ่นฐานเกาะตลิ่งตลอดแนวคลองประเวศน์บุรีรมย์ ซึ่งจากที่ลักษณะภูมิประเทศที่มีลำคลองหลายสายไหลผ่านเชื่อมต่อการตั้งถิ่นฐานจึงเป็นลักษณะชุมชนริมน้ำที่ตั้งอยู่บริเวณจุดตัดคมนาคมทางน้ำ จากการเป็นจุดคับคั่งของการเดินทางทางน้ำบริเวณริมคลองประเวศน์บุรีรมย์จุดนี้จึงเกิดตลาดซึ่งปัจจุบันเรียกว่า “ตลาดคลองสวน 100 ปี” ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าของชาวบ้านในย่านลาดกระบัง หลวงแพ้ว เปร็ง บางพลี ลาดขวาง ท่าหนามแดง และบางเตย โดยอาศัยเรือเป็นพาหนะหลัก โดยที่มีบริเวณดังกล่าวเป็นที่ตั้งทั้งชุมชนชาวไทยพุทธ ชาวไทยจีน และชาวไทยมุสลิม ซึ่งชุมชนมุสลิมดังกล่าวมีมัสยิดตั้งอยู่ตรงข้ามคนละฝั่งคลองกับตลาดคลองสวน จึงเรียกชุมชนมุสลิมนี้ว่า “ชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด” และบริเวณเนินเกาะไร่ที่มีคลองล้อมรอบมีการตั้งถิ่นฐาน ที่ตั้งอยู่บนเนินมีลักษณะเป็นเหมือนเกาะ จากการสัมภาษณ์พบว่า ด้วยลักษณะภูมิประเทศที่เป็นเนินล้อมรอบด้วยน้ำดังกล่าวทำให้ชุมชนถูกเรียกว่า “เกาะไร่” และเมื่อพิจารณาระยะเวลาต่อมาคือ พ.ศ. 2530 และ 2553 พบว่าได้ปรากฏแนวเส้นถนนสายหลักขึ้น แต่กลับพบว่าการขยายการตั้งถิ่นฐานออกมาจากแนวชายคลองเล็กน้อย และมีการกระจุกตัวมากขึ้นในบริเวณเกาะไร่ และพบว่าการตั้งถิ่นฐานบริเวณถนนมีจำนวนน้อยมาก ทำให้สภาพพื้นที่ปัจจุบันบ้านเรือนยังคงตั้งอยู่บริเวณริมคลองเป็นส่วนใหญ่

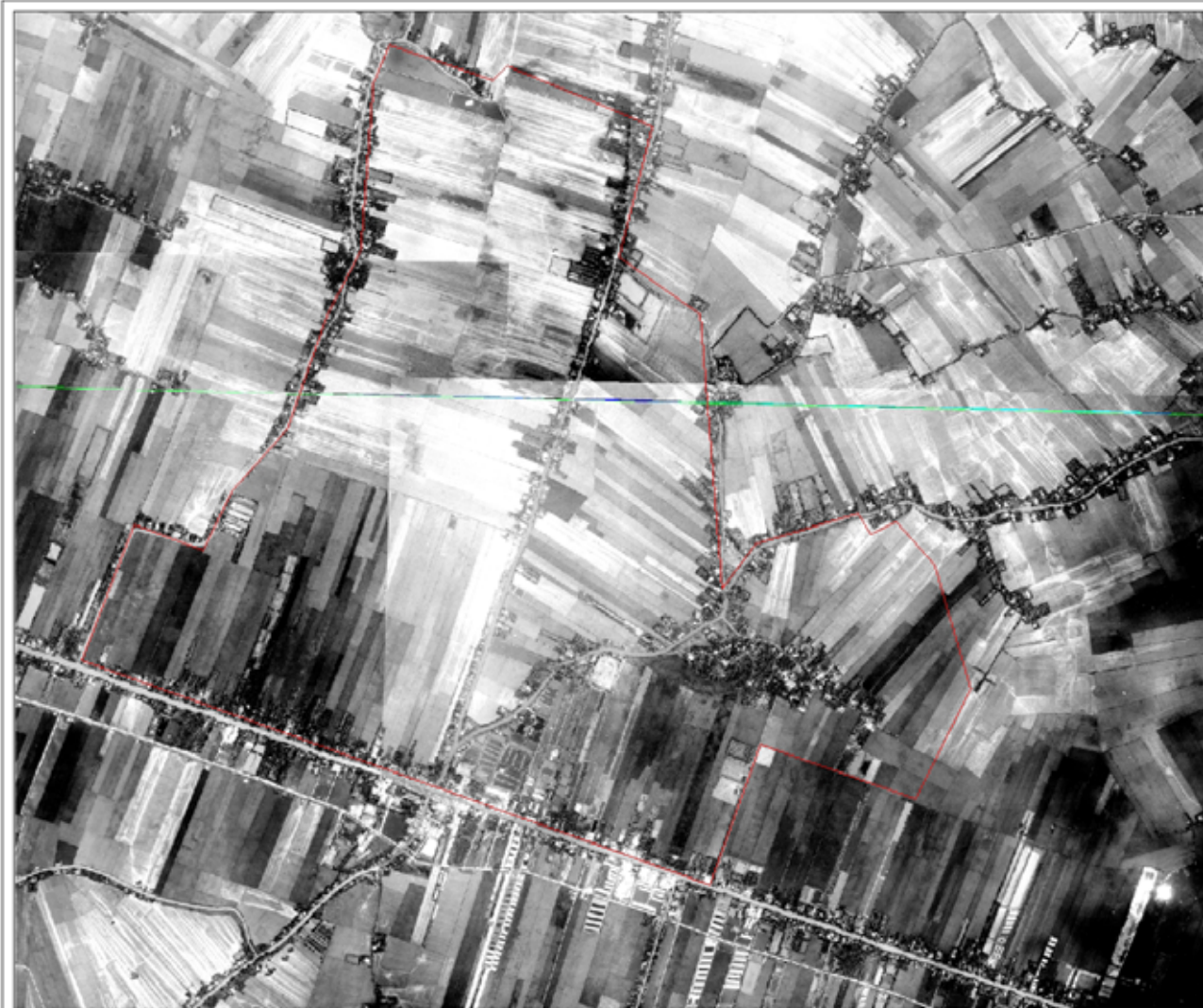
รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดิน
ชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไผ่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

คำอธิบายสัญลักษณ์
ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร, 2495

แผนที่ที่ 4.1 แสดงภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2495

แผนที่ที่ 4.2 แสดงภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2530

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดิน
ชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไผ่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

คำอธิบายสัญลักษณ์

— เขตพื้นที่ศึกษา

4 2 0 4 Kilometers

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร, 2530

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดิน
ชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไผ่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

คำอธิบายสัญลักษณ์

— ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ที่มา: Google Map, 2553

แผนที่ที่ 4.3 แสดงภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2553

4.2 สภาพทางกายภาพ

4.2.1 ที่ตั้ง

พื้นที่ศึกษาตั้งอยู่ในตำบลเกาะไร่ ทางด้านตะวันตกของอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา คือ ชุมชนเกาะไร่ และชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด โดยครอบคลุมพื้นที่เหนือคลองประเวศน์บุรีรัมย์เป็นพื้นที่บางส่วนของ หมู่ 1 2 4 เทศบาลตำบลเทพราช และ พื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ในพื้นที่ตำบลเกาะไร่ มีจำนวน 5 หมู่บ้าน

4.2.2 ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ศึกษารูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ มีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์อยู่ที่ตำบลเกาะไร่ โดยมีพื้นที่ 12.01 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 7,643 ไร่ อยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดฉะเชิงเทรา และทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอำเภอบ้านโพธิ์ ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 21 กิโลเมตร มีลักษณะทางภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มน้ำ ภายในพื้นที่ศึกษามีการตัดผ่านของทางน้ำ คือ คลองประเวศน์บุรีรัมย์ คลองแขวงกลั่นบน คลองพระยานาคราช และคลองจรเข้่น้อย ซึ่งจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ของคลองจะเป็นเส้นทางเชื่อมแหล่งน้ำ โดยที่ต้นคลองประเวศน์บุรีรัมย์เป็นทางน้ำที่เกิดจากการขุดคลองเชื่อมกับคลองพระโขนงซึ่งมีต้นน้ำคือ แม่น้ำเจ้าพระยาที่ไหลผ่านกรุงเทพมหานคร และคลองประเวศน์บุรีรัมย์นี้ไปสิ้นสุดและบรรจบกันกับแม่น้ำบางปะกงที่ไหลผ่านจังหวัดฉะเชิงเทรา แล้วไหลลงสู่อ่าวไทยในที่สุด ทำให้บริเวณพื้นที่อยู่โดยใกล้ลำคลองแห่งนี้เกิดเป็นที่ราบลุ่มน้ำ ซึ่งที่ราบลุ่มน้ำนี้เกิดจากการทับถมของตะกอนที่แม่น้ำลำคลองพัดพามา และบริเวณริมคลองเป็นเนินที่เกิดจากการทับถมดินจากการขุดคลอง

นอกจากนี้จากลักษณะทางกายภาพที่เกิดขึ้น ทำให้ภายในพื้นที่ศึกษา มีความเหมาะสมกับการทำการเกษตร โดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าว รวมทั้งการทำสวน พื้นที่แห่งนี้ในอดีตมีการทำสวนผลไม้ โดยเฉพาะสวนมะพร้าวอยู่เป็นจำนวนมาก ลักษณะขุดดินเป็นดินเหนียว ตะกอนแม่น้ำ ดินมีคุณภาพดีเหมาะแก่การทำการเกษตร เพราะว่าดินเหล่านี้มาจากดินตะกอนที่เกิดจากน้ำพัดพามาทับถมจึงมีส่วนทำให้ดินโดยรอบพื้นที่เกิดความอุดมสมบูรณ์และมีน้ำหล่อเลี้ยงตลอดปี ส่วนลักษณะการไหลของน้ำในลำคลองทั้งคลองประเวศน์บุรีรัมย์ คลองพระยานาคราช และคลองแขวงกลั่นบน มีอัตราการไหลช้า การตกตะกอนค่อนข้างมาก มีผลทำให้ท้องน้ำตื้นเขินเกิดการทับถมในปริมาณที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้จากสภาพทางธรณีวิทยาที่ดินมีการขุดน้ำได้เป็นอย่างดี จึงเกิดรูปแบบของการขุดสระน้ำเพื่อเก็บน้ำ และการมีอาชีพเลี้ยงสัตว์น้ำเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะการเลี้ยงปลาและกุ้ง ซึ่งก็คือพื้นที่ที่เคยเป็นที่ทำนาบางส่วนในอดีต

4.2.3 โครงสร้างคมนาคม

ทางถนน ถนนสายหลักมี 1 สายคือ ถนนอ่อนนุช-เทพราช ซึ่งเชื่อมถนนต่อกับ ถนนสายบางปะกง-ฉะเชิงเทรา บริเวณอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมจากกรุงเทพมหานคร ผ่านตำบลบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ตำบลเป็ริง ตำบลคลองสวน ถึงตำบลเกาะไร่ ปัจจุบันถนนมีลักษณะเป็นถนนลาดยาง นอกจากนี้ในพื้นที่ศึกษามีถนนสายรองที่เป็นเส้นทางหลักในชุมชนคือ ทางหลวงชนบท ฉช. 3020 และถนนซอยอีกหลายสาย ทั้งที่เป็นถนนลาดยาง ถนนคอนกรีต และถนนลูกรัง ได้แก่ ถนนเชื่อมหมู่ 1 และหมู่ 3 ถนนเชื่อมหมู่ 2 และเทศบาลตำบลเทพราช ถนนเทศบาลตำบลเทพราช และถนนเชื่อมหมู่ 1 และหมู่ 5 โดยมีทางแยก 11 แห่ง วงเวียนที่ไม่มีสัญญาณไฟจราจร 5 แห่ง และสะพาน 5 แห่ง

ทางน้ำ ภายในพื้นที่ศึกษาประกอบไปด้วยคลองประเวศน์บุรีรมย์ และคลองแขวงกลั่นบน และคลองขนาดเล็กอื่นๆ โดยคลองที่ไหลผ่านและมีความสำคัญอย่างมากของพื้นที่ศึกษาคือคลองประเวศน์บุรีรมย์ ซึ่งเป็นคลองหลักที่ใช้ในการอุปโภค บริโภค และสัญจรทางน้ำของชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด และเชื่อมต่อกับคลองแขวงกลั่นบน

หากย้อนกลับไปในอดีต(สัมภาษณ์ นายสมบัติ พูลสมบัติ ,อายุ 62 ปี,23 เมษายน 2554.) การเดินทางโดยเรือจะสะดวกและรวดเร็วที่สุด การเข้าถึงพื้นที่ชุมชนริมน้ำ การสัญจรทางน้ำถือได้ว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก แต่พอมีการสร้างถนนขึ้นมาก็ทำให้บทบาทในการเข้าถึงพื้นที่โดยเส้นทางน้ำลดลง การใช้เรือเพื่อการเดินทางก็ลดลงไปด้วย เนื่องจากความสะดวกสบายทางบกที่มีมากกว่า รวมทั้งการพัฒนาปรับปรุงเส้นทางคมนาคมทางบกทำถนนมีความสมบูรณ์ขึ้นเรื่อยๆ ทำให้เกิดความรวดเร็วในการเดินทางมากยิ่งขึ้น และเป็นที่ยอมรับมากขึ้น อย่างไรก็ตามแล้วแต่ในปัจจุบันก็ยังคงพบเห็นการใช้เรือในการสัญจรในระยะทางใกล้ๆบริเวณในชุมชน ซึ่งเป็นการสัญจรเพื่อการสัญจรปกติในละแวกบ้าน และการสัญจรเพื่อหาสัตว์น้ำ เป็นต้น

การเข้าถึงพื้นที่ ในปัจจุบันสามารถใช้ได้ทั้งเส้นทางสัญจรทางน้ำและทางบก โดยที่การสัญจรทางบกนั้นหากเดินทางมาจากกรุงเทพมหานคร หรือเดินทางมาจากทิศตะวันตก โดยใช้ถนนสายอ่อนนุช-เทพราช โดยรถตู้โดยสารสายกรุงเทพฯ-บางคล้า- ฉะเชิงเทรา และเมื่อมาถึงแยกเกาะไร่ก็สามารถเข้าพื้นที่โดยการเข้าทางแยกถนนทางหลวงชนบท ฉช. 302โดยการโดยสารรถประจำทางหรือใช้ยานพาหนะ

รูปแบบการกึ่งตั้งรกรากและการใช้ที่ดินชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไ้ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา

- คำอธิบายสัญลักษณ์
- ถนนสายหลัก
  - ถนน ซอย
  - คลอง, แหล่งน้ำ
  - ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ที่มา: กรมแผนที่ทหาร, 2553

แผนที่ที่ 4.6 แสดงโครงข่ายคมนาคมในพื้นที่ศึกษา

คือรถยนต์ รถจักรยานยนต์ จักรยาน และในส่วนของพื้นที่ชุมชนสามารถเข้าถึงโดยการเดินเท้า เนื่องจากภายในชุมชนเกาะไร่เป็นลักษณะถนนปลายทางตัน ซึ่งเป็นเส้นทางของถนนทางหลวงชนบท ชพ. 3020 ซึ่งเมื่อเลี้ยวขวาเข้าชุมชนเกาะไร่ ถนนเส้นดังกล่าวก็จะไปสิ้นสุดตรงบริเวณมัสยิด ยัมอียะตุลอิสลามเกาะไร่ การเข้าถึงพื้นที่ชุมชนจึงใช้การเดินเท้าเป็นหลัก นอกจากนี้เส้นทาง การสัญจรทางน้ำ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะไม่ค่อยได้รับความนิยมมากเท่ากับในอดีต แต่ก็ยังคงมีให้พบเห็นอยู่บ้าง โดยจะเป็นชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาและบริเวณใกล้เคียงที่ไม่ไกลมากนัก ซึ่งจะใช้ทางสัญจรเข้า-ออกพื้นที่คือ ถ้าเดินทางมาจากด้านตะวันตกและทิศตะวันออกจะใช้เส้นทางสัญจรคือ คลองประเวศน์บุรีรัมย์ ส่วนการเดินทางมาจากด้านเหนือจะเข้าถึงพื้นที่ศึกษาโดยใช้คลองแขวงกลั่นบน ซึ่งในการจอดเรือก็สามารถจอดได้หลายบริเวณตลอดคลองประเวศน์บุรีรัมย์ และตามบริเวณบ้านที่ยังคงมีท่าเรือ

4.2.4 ระบบบริการขั้นพื้นฐาน

ภายในพื้นที่ศึกษาประกอบไปด้วยสถาบันการศึกษาจำนวน 3 แห่ง แบ่งเป็นโรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 2 แห่ง ได้แก่โรงเรียนสุเหร่าจระเข้ข้อย ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 และโรงเรียนสุเหร่าเกาะไร่ ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ส่วนโรงเรียนมัธยมศึกษา จำนวน 1 แห่ง ได้แก่โรงเรียนวัดคลองสวน ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ซึ่งเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาของ สปอ.บ้านโพธิ์ สปจ. จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยเปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลไปจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ซึ่งนักเรียนส่วนใหญ่เมื่อจบจากสถานศึกษาในระดับประถม และมัธยมต้น แล้วส่วนใหญ่ผู้ปกครองจะส่งไปเรียนต่อในระดับที่สูงกว่าในโรงเรียนในตัวเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา ส่วนใหญ่เลือกศึกษาต่อวิทยาลัยอาชีวะ (สัมภาษณ์ นายสุรเชษ ะโกปี, กำนันตำบลเกาะไร่, อายุ 33 ปี, 15 ธันวาคม 2553) นอกจากนี้ยังมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กสุเหร่าจระเข้ข้อย ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กวัดคลองสวน และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเกาะไร่ และเนื่องจากภายในพื้นที่ศึกษาประกอบด้วยประชากรนับถือศาสนาอิสลามเป็นส่วนใหญ่ จึงมีโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามประจำอยู่ในมัสยิดแต่ละแห่งภายในชุมชน ซึ่งภายในพื้นที่ศึกษาประกอบด้วยสถาบันทางศาสนา ประกอบด้วย มัสยิด 4 แห่ง ได้แก่ มัสยิดอัลวะดอ์นียะห์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 มัสยิดดารุ้ลอาบีดีน ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 มัสยิดยัมอียะตุลอิสลามเกาะไร่ ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 และมัสยิดอัลฮาดิ์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 และวัด จำนวน 1 แห่ง คือวัดคลองสวน ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 4 และนอกจากนี้พื้นที่ศึกษามีสถานีทำการตำรวจชุมชนตำบลเกาะไร่ เป็นหน่วยงานดูแลความปลอดภัยชีวิตและทรัพย์สินของคนในพื้นที่ และมีสถานีอนามัยตำบลเกาะไร่ 1 แห่ง ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 มีหน้าที่ความรับผิดชอบเกี่ยวกับสาธารณสุขชุมชน ส่งเสริมสุขภาพและอนามัย งานป้องกันโรคติดต่อ งานสุขภาพบาลสิ่งแวดล้อม(สรุปรายงานประจำปี 2552 สถานีอนามัยตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา, 2552) สำหรับด้านการจำหน่ายซื้อสินค้าเครื่องใช้ต่างๆ ที่

มีความจำเป็นในการดำรงชีวิต ประชาชนในพื้นที่ศึกษาใช้ตลาดคลองสวน 100 ปี เป็นจุดจำหน่ายซื้อของหลัก และมีการจำหน่ายซื้อของจากห้างสรรพสินค้าในตัวเมืองบ้างเป็นบางครั้ง หากต้องการซื้อของใช้จำนวนมาก แต่ก็ยังอยู่ในกลุ่มชาวบ้านที่มีฐานะค่อนข้างดี นอกจากนี้ยังมีตลาดนัดบริเวณสนามหน้ามัสยิดยัมอียะตุลอิสลามเกาะไร่ ที่มีขึ้นทุกวันพุธเป็นจุดซื้อของสด และอาหารที่มาจากชาวบ้านด้วยตนเองนำออกมาจัดจำหน่ายภายในของชุมชนในแต่ละสัปดาห์

4.2.5 การใช้ที่ดิน

การใช้ที่ดินในพื้นที่ศึกษาสามารถแบ่งออกได้เป็น 7 ประเภท คือ

1) การใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย

การใช้ที่ดินประเภทนี้พบว่ามีมากอยู่ในบริเวณริมคลอง ซึ่งจะเกาะตลิ่งเป็นจำนวนมากบริเวณริมคลองประเวศน์บุรีรมย์ และกระจายตัวตามริมคลองแขวงก้นบน และคลองจระเข้ น้อย นอกจากนี้การใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยนี้ยังพบบริเวณริมถนนที่มีการสร้างเพิ่มขึ้นในปัจจุบัน และพบการกระจุกตัวของการใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยบริเวณเกาะไร่ ซึ่งเป็นลักษณะเป็นเนินใหญ่ที่มีคลองสายย่อยล้อมรอบ

2) การใช้ที่ดินประเภทศาสนสถาน

ในพื้นที่ศึกษานี้มีการใช้ที่ดินประเภทศาสนสถานโดยส่วนใหญ่คือพื้นที่มัสยิด ซึ่งประกอบไปด้วยมัสยิดอัลวะตอ์นียะห์ มัสยิดดารุ้ลอาบีดีน ซึ่งอยู่บริเวณริมคลองประเวศน์บุรีรมย์ และมัสยิดยัมอียะตุลอิสลามเกาะไร่ และมัสยิดอัลฮาดิ อยู่บริเวณเกาะไร่ พื้นที่การใช้ที่ดินประเภทศาสนสถานนั้นนอกจากจะเป็นที่ตั้งของมัสยิดแล้ว ที่ดินบางส่วนได้มีการจัดสรรจัดให้ชาวบ้านเช่าเพื่อการอยู่อาศัย และเพื่อการค้า โดยแบ่งเป็นห้อง ประมาณ 100 ตารางวา คิดอัตราในการเช่าที่ของมัสยิดเป็นรายปี ปีละ 400 บาท โดยในการเช่านี้ส่วนใหญ่จะจัดให้กับชาวบ้านที่เป็นชาวไทยมุสลิมเท่านั้น นอกจากนี้มีวัด 1 แห่ง คือวัดคลองสวน

3) การใช้ที่ดินประเภทสถานที่ราชการ

การใช้ที่ดินประเภทสถานที่ราชการในพื้นที่ศึกษาพบว่ามีการใช้เป็นที่ตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา และเป็นที่ตั้งของสถานีอนามัยตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งบริเวณข้างเคียงยังมีสถานทำการตำรวจชุมชนตำบลเกาะไร่

4) การใช้ที่ดินประเภทสถานศึกษา

การใช้ที่ดินประเภทสถานศึกษาในพื้นที่ศึกษานี้พบว่าเป็นที่ตั้งของโรงเรียน 3 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนสุเหร่าจระเข้ น้อย ซึ่งใกล้กับบริเวณมัสยิดดารุ้ลอาบีดีน โรงเรียนสุเหร่าเกาะไร่ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ติดกันกับมัสยิดยัมอียะตุลอิสลามเกาะไร่ และโรงเรียนวัดคลองสวน ซึ่งมีเนื้อที่

ติดต่อกับพื้นที่วัดคลองสวน การใช้ที่ดินประเภทสถานศึกษาส่วนใหญ่จะมีบริเวณติดกับพื้นที่การใช้ที่ดินประเภทศาสนสถาน และนอกจากนี้ยังมีการใช้ที่ดินประเภทสถานศึกษาที่เป็นโรงเรียนสอนศาสนาซึ่งมีพื้นที่อยู่ในการใช้ที่ดินประเภทศาสนสถาน ผู้วิจัยจึงขอนำรวมพื้นที่ดังกล่าวจัดอยู่ในพื้นที่การใช้ที่ดินประเภทศาสนสถาน เพราะการเรียนการสอนดังกล่าวถือเป็นกิจกรรมทางศาสนาอย่างหนึ่งที่ชุมชนมุสลิมจำเป็นจะต้องให้มีสยิดเป็นสถานศึกษาในด้านศาสนาแก่เยาวชน

5) การใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรม

การใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมนี้ในพื้นที่ศึกษามีไม่มากนัก เป็นที่ตั้งของโรงงานขนาดเล็กจำนวน 4 โรงงาน ซึ่งเป็นโรงงานกลึง โรงงานพลาสติก โรงงานเครื่องจักรและโรงงานเครื่องนอน ซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมถนนสายหลักภายในชุมชน

6) การใช้ที่ดินประเภทเกษตรกรรม

การใช้ที่ดินประเภทเกษตรกรรมนี้นับได้ว่ามีพื้นที่มากที่สุด ทั้งนี้จากการที่กล่าวมาแล้วข้างต้นในลักษณะภูมิประเทศที่มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มน้ำ มีดินและน้ำที่มีความเหมาะสมต่อการเกษตร ทำให้พื้นที่การศึกษาดังกล่าวมีการใช้ที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเป็นจำนวนมาก โดยเป็นพื้นที่ทำนาปลูกข้าวพื้นที่ประมาณ 7,124 ไร่ ปัจจุบันการทำนาของชาวบ้านเป็นการทำนาหว่านทั้งหมด ในอดีตมีการใช้แรงงานคนในการทำนา แต่ปัจจุบันชาวบ้านได้มีการใช้เครื่องจักรในการทำนาเพิ่มมากขึ้น จึงลดแรงงานคนในการทำนาลง นอกจากนี้เป็นพื้นที่สวนประมาณ 24 ไร่ และการเลี้ยงสัตว์น้ำประมาณ 358 ไร่ (แผนพัฒนาสามปี พ.ศ.2554-2556 องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา, 2553)

7) การใช้ที่ดินประเภทที่โล่ง ที่ว่าง

การใช้ที่ดินประเภทที่โล่งว่าง เพื่อนันทนาการนั้นในชุมชนนี้ไม่ค่อยมีมากนัก เป็นเพราะพื้นที่ในชุมชนเกาะไร่ที่พื้นที่ค่อนข้างน้อยส่วนใหญ่จะเป็นบ้านเรือนและเป็นแหล่งเกษตรกรรม ทำให้พื้นที่ว่างในชุมชนน้อย หรือถ้าประชาชนจะต้องใช้พื้นที่ในการทำกิจกรรมก็ต้องใช้กับพื้นที่ว่างของโรงเรียนและมัสยิดในชุมชน และนอกจากนี้มีการใช้สนามฟุตบอลขนาดเล็กในชุมชนไว้ให้ประชาชนได้ใช้ในการออกกำลังกาย และเป็นพื้นที่ทำกิจกรรมของเด็กและวัยรุ่น

4.2.6 การถือครองที่ดิน

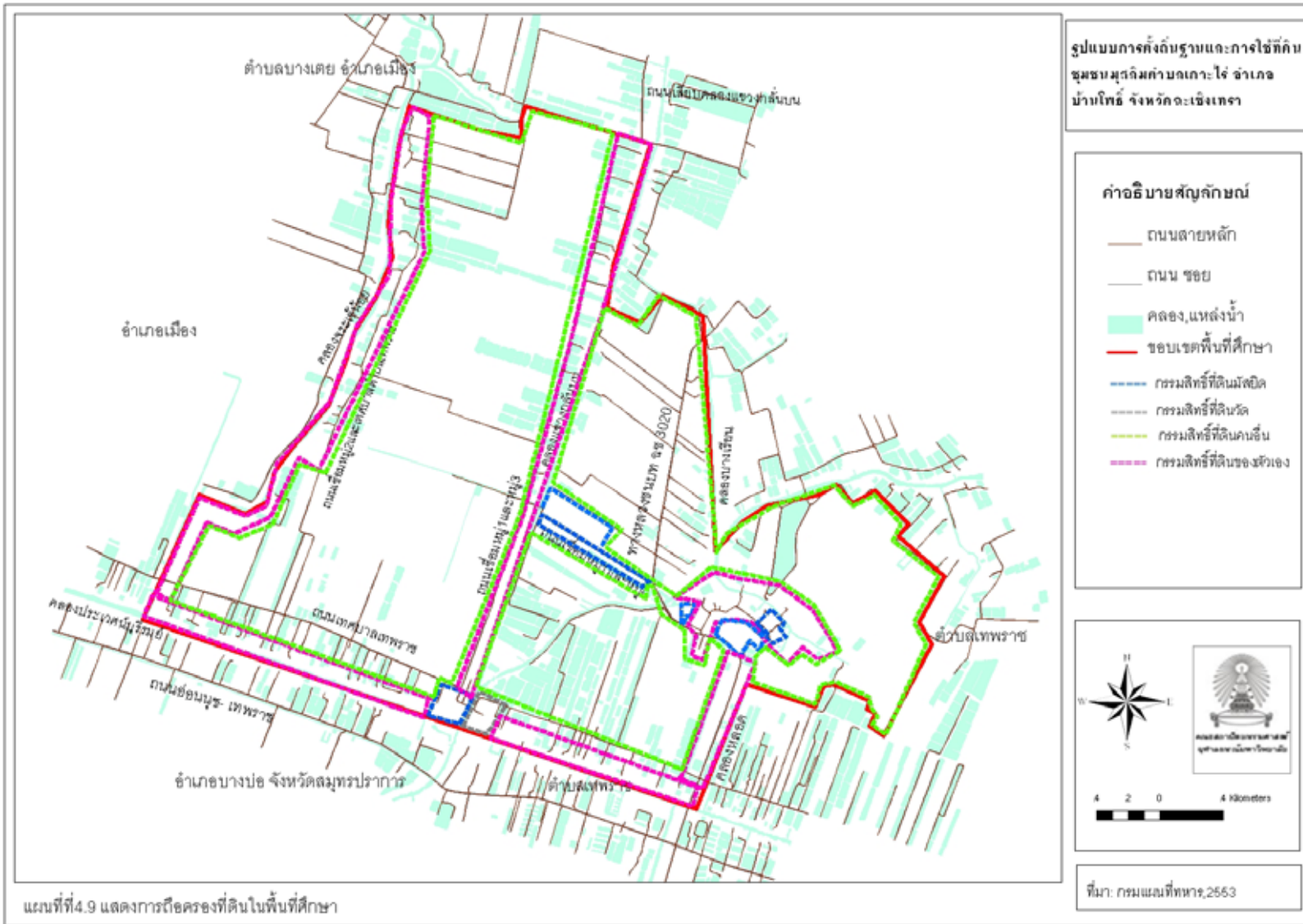
การถือครองที่ดินในพื้นที่ศึกษาประกอบด้วยที่ดินที่เป็นของตัวเอง และที่ดินที่มีเจ้าของเป็นคนนอกพื้นที่แต่ให้คนในพื้นที่เช่าทำกิน โดยที่ ที่ดินที่เป็นที่ตั้งของที่พักอาศัยส่วนใหญ่ร้อยละ 80 เป็นของตัวเอง ส่วนพื้นที่ทำกิน ซึ่งได้แก่พื้นที่นา ส่วนใหญ่มักเช่าจากเจ้าของที่ดินที่เป็นคนในกรุงเทพมหานคร และเช่าจากการแบ่งที่ดินให้เช่าของมัสยิด ซึ่งได้แก่มัสยิดยัมอียะตุลอิสลาม ซึ่งมีที่ดินแบ่งให้เช่า ประมาณ 38 ไร่ โดยคิดอัตราค่าเช่าที่ดินบ้าน 60 ตารางวา ละ 700 บาทต่อปี

และพื้นที่นา ไร่ละ 10 ไร่ และมีสยิดอัลวะตอเนียะห์ ประมาณ 15 ไร่ ได้มีการจัดสรรจัดให้ชาวบ้านเช่าเพื่อการอยู่อาศัย และเพื่อการค้า โดยแบ่งเป็นล็อก ประมาณ 100 ตารางวา คิดอัตราในการเช่าที่ของมัสยิดเป็นรายปี ปีละ 400 บาท(สัมภาษณ์นายสมเดช หะรายมะณี นายกองค้การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่, 1 สิงหาคม 2554) ซึ่งในอดีตกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของคนในพื้นที่ แต่เนื่องด้วยประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ฐานะยากจนมีการกู้หนี้ยืมสินเป็นจำนวนมาก และต่อมาได้มีการขาย หรือถูกยึดทรัพย์สินจากนายทุน และผู้มีฐานะที่เป็นเจ้าหนี้ จึงเกิดการเปลี่ยนมือผู้ถือครองที่ดิน และให้มีการเช่าที่ดินในการทำกินแทน ส่วนที่ดินที่เป็นที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่ยังคงเป็นของเจ้าของที่ดินเดิม และมีการตกทอดมรดกสู่ลูกหลาน ทำให้ที่พักอาศัยส่วนใหญ่เกาะกลุ่มบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกันในหมู่เครือญาติ

4.3 สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

4.3.1 สภาพทางเศรษฐกิจ

ประชากรในพื้นที่ศึกษาคือ ชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด และชุมชนเกาะไร่ ส่วนใหญ่เป็นนักเรียน นักศึกษา ส่วนการประกอบอาชีพหลักคือ อาชีพอิสระและรับจ้างทั่วไป และเกษตรกรรมโดยการทำนา โดยที่พื้นที่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูกข้าวและเลี้ยงสัตว์น้ำ ซึ่งมีที่ดินทำนาค่าบิลเกาะไร่ประมาณ 7,124ไร่ โดยอาศัยน้ำจากลำคลอง ซึ่งในอดีตประชากรส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรมโดยอาศัยแรงงานคน แต่เนื่องจากปัจจุบันเทคโนโลยีพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ทุนแรงการทำนา จึงทำให้ใช้แรงงานภาคเกษตรน้อยลง มีการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมทำให้แรงงานบางส่วนเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน รายได้คนในพื้นที่ครัวเรือนละประมาณ 5,000 - 6,000 บาทต่อเดือน นอกจากนี้ยังพบว่าการหารายได้ของเหล่าแม่บ้านที่ว่างเว้นจากการทำนาโดยการตั้งกลุ่มแม่บ้านปักผ้าคลุมผมของสตรีมุสลิมและการปักเสื้อของมุสลิม ซึ่งเป็นกลุ่มหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นต้น

ภาพที่ 4.1 แสดงวิถีชีวิตและอาชีพหลักของประชากรในพื้นที่ศึกษา

ที่มา: ผู้วิจัย , 2554

4.3.2 สภาพสังคมและวัฒนธรรม

ประชากรทั้งสิ้น 3,209 คน แยกเป็นชาย 1,620 คน หญิง 1,589 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 385 คน/ตารางกิโลเมตร จำนวนครัวเรือน 693 ครัวเรือน ประชากรประมาณร้อยละ 90 นับถือศาสนาอิสลาม (สัมภาษณ์ นายสุรเชษ ยะโกปี, กำนันตำบลเกาะไร่, อายุ 33 ปี, 15 ธันวาคม 2553)

ตารางที่ 4.1 แสดงจำนวนประชากรตำบลเกาะไร่ ปี พ.ศ. 2553

ประชากร	หมู่ที่1	หมู่ที่2	หมู่ที่3	หมู่ที่4	หมู่ที่5	รวม
ชาย	315	269	123	130	783	1,620
หญิง	314	264	129	95	787	1,589
รวม	629	533	252	225	1,570	3,209

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา, 2553

ด้วยประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษา นับถือศาสนาอิสลาม โดยส่วนใหญ่นับถือนิกายซุนนี และมีบางส่วนที่นับถือนิกายซุนนะห์ ซึ่งจะประกอบศาสนกิจที่มีสัจดีอัลฮาดิ ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมส่วนใหญ่โดยกิจวัตรประจำวัน ตลอดจนประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ตั้งแต่ตื่นนอน จนถึงเข้านอน และตั้งแต่เกิดจนถึงตายล้วนผูกติดกับหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม ประเพณี และวัฒนธรรม

ชาวไทยมุสลิมเริ่มกิจวัตรประจำวันด้วยการดำรงละหมาด ซึ่งในแต่ละวันจะต้องทำละหมาดจำนวน 5 เวลา เริ่มตั้งแต่เช้าตรู่ก่อนพระอาทิตย์ขึ้น เรียกว่า ละหมาดซุบฮิ เวลาต่อมาคือช่วงบ่ายเริ่มตั้งแต่พระอาทิตย์คล้อย เวลาประมาณ 12.30 – 15.30 เรียกว่าละหมาดซุฮริ เวลาต่อมาคือ ช่วงเย็น เริ่มเวลาประมาณ 15.30-18.30 เรียกว่าละหมาดอัศริ เวลาต่อมาคือตอนพลบค่ำ เวลาประมาณ 18.30- 19.30 เรียกว่าละหมาดมัฆริบ และสุดท้ายตอนกลางคืนซึ่งเป็นคือเวลาประมาณ 19.30 เป็นต้นไป เรียกว่าละหมาดอิชา การทำละหมาดนั้นควรละหมาดรวมกันที่มีสัจดี โดยเฉพาะผู้ชายทุกคน จะต้องทำพิธีละหมาดญะมะอะห์ทุกวันศุกร์ ทำให้ประชากรชายมีโอกาสใช้สัจดีมากกว่าประชากรหญิง ประชากรหญิงในพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่ประกอบพิธีละหมาดที่บ้านเรือนของตนเอง นอกจากนี้แล้วยังมีละหมาดอีด และละหมาดอิดิ้ลอัชฮา ซึ่งเป็นละหมาดเฉลิมฉลองหลังจากที่มีการถือศีลอด ซึ่งเป็นการละหมาดรวมกันที่มีสัจดีทั้งผู้ชายและผู้หญิง ถือเป็นประเพณีที่สำคัญที่สามารถสื่อสะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยมุสลิม

ภาพที่ 4.2 แสดงมัสยิดยัมอียะตุลอิสลามเกาะไร่ในอดีตก่อนปรับปรุงใหม่
ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่, 2553

มัสยิดอัลวะตอ์นียะห์ หรือมัสยิดขาว

มัสยิดยัมอียะตุลอิสลามเกาะไร่ หรือมัสยิดเกาะไร่

มัสยิดารูลอาปิติน หรือมัสยิดแดง

มัสยิดอัลฮาดิ์ หรือมัสยิดใหม่

ภาพที่ 4.3 แสดงมัสยิดในพื้นที่ศึกษาในปัจจุบัน
ที่มา: ผู้วิจัย , 2554

ตารางที่ 4.2 แสดงมัสยิดในพื้นที่ศึกษา

ชื่อมัสยิด	ปีที่สร้าง	ชื่ออิหม่าม	นิกาย
อัลวะตอ์นียะฮ์	2432	นายสมาน ยะอุทัย	ซุนนี
ยัมอียะตุลอิสลามเกาะไร่	2453	นายยูโซป บินกาสัน	ซุนนี
ดารุ้ลอาบีดีน	2454	นายสมนึก บินอิสหาก	ซุนนี
อัลฮาดิ	2530	นายสะกิด ปานตระกุล	ซุนนะห์

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่, 2553

อีกทั้งยังมีประเพณี วัฒนธรรมที่ดงามตามหลักคำสอนของศาสนาอีกหลายประการที่สะท้อนให้เห็นความเป็นเนื้อเดียวกันของการใช้ชีวิตกับหลักคำสอนของศาสนาตั้งแต่แรกเกิด การมีชีวิตอยู่ในสังคม และการเสียชีวิต อาทิเช่น ประเพณีการโกนผมไฟของเด็กทารกแรกเกิด ประเพณีการแต่งงาน ซึ่งคู่บ่าวสาวที่เข้าพิธีการแต่งงานจะต้องเป็นมุสลิม ศาสนาไม่อนุญาตให้แต่งงานกับต่างศาสนิกชน เว้นแต่จะเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามเสียก่อน โดยที่ปัจจุบันประชากรในพื้นที่ศึกษาแต่งงานกับต่างศาสนิกชนเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้และทั้งนั้นทุกคนต่างเข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม(สัมภาษณ์นายสมเดช ห่วยมะณี นายองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่, 7 มกราคม 2554) นอกจากนี้ในยามที่ประชากรในพื้นที่ศึกษาเสียชีวิต โดยมีการประกอบพิธีกรรมที่มัสยิดใกล้บ้านของแต่ละคน แต่จะนำมาฝังที่กุโบร์ที่ตั้งอยู่บริเวณชุมชนเกาะไร่ มีพื้นที่ประมาณ 15 ไร่ จากการสัมภาษณ์พบว่า กุโบร์ดังกล่าวแม้จะใช้ฝังคนในตำบลแล้วยังเป็นกุโบร์ที่สำคัญของจังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งใช้ฝังศพมุสลิมในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงด้วย(สัมภาษณ์นายยูโซป บินกาสัน อิหม่าม มัสยิดยัมอียะตุลอิสลามเกาะไร่, อายุ 78 ปี, 7 มกราคม 2554)

ในด้านความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ จากการสัมภาษณ์กำนันตำบลเกาะไร่ เล่าว่า “จากการที่สมัยก่อนชาวบ้านภายในตำบลต่างแต่งงานกันเองเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้มีการเกี่ยวดอง และเกิดความสัมพันธ์อันเครือญาติอย่างแน่นแฟ้น ทั้งตำบลส่วนใหญ่รู้จักกันแทบทั้งสิ้น โดยมีต้นตระกูลเก่าแก่ที่สำคัญของพื้นที่ คือสกุล”บูรณะศีล” สกุล “ วัง” สกุล “วงศ์สวัสดิ์” และสกุล “รูปโลก” เป็นต้น และปัจจุบันเมื่อประชากรรุ่นลูก รุ่นหลานบางส่วนได้มีโอกาสไปศึกษาต่อนอกจังหวัด เช่น กรุงเทพมหานคร ก็มีการแต่งงานกับคนนอกพื้นที่มากขึ้น แต่ถึงกระนั้นทุกคนก็ยังคงมีความสัมพันธ์อันที่เครือญาติเพราะส่วนใหญ่เมื่อแต่งงานแล้วก็กลับมาใช้ชีวิตที่ตำบลเกาะไร่แห่งนี้” (สัมภาษณ์ นายสุรเชษ ยะโกปี, กำนันตำบลเกาะไร่, อายุ 33 ปี, 15 ธันวาคม 2553)

นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมทางสังคมอื่นๆซึ่งถือเป็นความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เช่น การแข่งขันกีฬา อาสาสมัครป้องกันภัยพลเรือน มีจำนวน 25 คน กลุ่ม

กองทุน ต่างๆ จำนวน 5 กลุ่มกลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 5 กลุ่ม และกลุ่มสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จำนวน 4 กลุ่ม เป็นต้น

พิธีละหมาดซ็ิต และละหมาดวันอิดีลอัคฮา

พิธีแต่งงานตามวัฒนธรรมอิสลาม

พิธีฝังศพตามหลักศาสนาอิสลาม

ภาพที่ 4.4 แสดงประเพณี วัฒนธรรมอิสลามของไทยมุสลิมในพื้นที่ศึกษา
ที่มา: ผู้วิจัย, 2554

ภาพที่4.5 แสดงกิจกรรมทางสังคมภายในพื้นที่ศึกษา
 ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่, 2553

บทที่ 5 ผลการวิจัย

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา สามารถศึกษาวิเคราะห์ได้ดังนี้

- 5.1 รูปแบบ และองค์ประกอบชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่
- 5.2 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินทางด้านกายภาพ
  - 5.2.1 สถาปัตยกรรม
  - 5.2.2 โครงข่ายการสัญจร
  - 5.2.3 ลักษณะความหนาแน่นมวลอาคาร
  - 5.2.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร
- 5.3 การปฏิสัมพันธ์ของประชาชนในพื้นที่ศึกษา
- 5.4 วิเคราะห์แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงในอนาคต

5.1 รูปแบบ และองค์ประกอบชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่

5.1.1 ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2495

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ มี 2 รูปแบบ คือ

1) การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม (cluster settlement) บริเวณชุมชนเกาะไร่ ตั้งอยู่หมู่ที่ 5

- มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบบนโคกดอนที่มีคลองล้อมรอบ และลักษณะดินลูกรังสีแดงซึ่งล้อมรอบด้วยดินเหนียวตะกอนแม่น้ำ ทำให้พื้นที่ดังกล่าวเหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน โดยบริเวณรอบๆเป็นพื้นที่ทางการเกษตร

- การใช้ที่ดินของพื้นที่ชุมชนแยกออกจากการใช้ที่ดินพื้นที่เกษตรกรรมอย่างชัดเจน ไม่ได้อยู่กระจายไปตามที่ดินเกษตรกรรมของตัวเอง จากลักษณะทางกายภาพดังกล่าวสอดคล้องกับลักษณะการดำเนินชีวิตที่เวลาทำงานหรือประกอบอาชีพชาวบ้านจะแยกย้ายกันไปทำตามหน้าที่ของตัวเอง แต่เมื่อถึงตอนเย็นหลังเลิกงานชาวบ้านจะมาอยู่ร่วมกันที่บริเวณมัสยิด ซึ่งใช้พบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนข่าวสาร ทำกิจกรรมร่วมกันหลังประกอบศาสนกิจเสร็จ

- โครงข่ายการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก ยังไม่ปรากฏถนนในพื้นที่

- พบการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยพุทธ กระจายอยู่ริมคลองจระเข้บ่อย และคลองแขวงกลั่นบน ซึ่งเป็นการตั้งถิ่นฐานที่แยกกลุ่มวัฒนธรรมไว้อย่างชัดเจน

2) การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว (linear settlement) บริเวณริมคลองประเวศน์บุรีรัมย์

- ลักษณะภูมิประเทศตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มน้ำ มีการตัดผ่านของทางน้ำ คือ คลองประเวศน์บุรีรัมย์ คลองแขวงกลั่นบน คลองพระยานาคราช คลองจระเข้ไฉย ซึ่งเป็นเส้นทางเชื่อมแหล่งน้ำ โดยที่ต้นคลองประเวศน์บุรีรัมย์เป็นทางน้ำที่เกิดจากการขุดคลองเชื่อมกับคลองพระโขนง ซึ่งมีต้นน้ำคือ แม่น้ำเจ้าพระยาที่ไหลผ่านกรุงเทพมหานคร และคลองประเวศน์บุรีรัมย์นี้ไปสิ้นสุดและบรรจบกันกับแม่น้ำบางปะกงที่ไหลผ่านจังหวัดฉะเชิงเทรา แล้วไหลลงสู่อ่าวไทยในที่สุด ทำให้เกิดการทับถมของตะกอนที่แม่น้ำลำคลองพัดพามา และการทับถมจากดินที่เกิดจากการขุดคลอง จึงพบการเกาะตัวของบ้านเรือนริมตลิ่งคลองประเวศน์บุรีรัมย์เป็นลักษณะเส้นตรงตามลักษณะของคลอง

- การใช้ที่ดินของพื้นที่ชุมชนแยกออกจากการใช้ที่ดินพื้นที่เกษตรกรรมอย่างชัดเจน โดยบ้านเรือนจะเกาะกลุ่มรวมกันบริเวณชุมชนที่ริมตลิ่งคลอง ส่วนพื้นที่เกษตรอยู่ถัดออกไปจากตลิ่ง ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำท่วมถึง จึงไม่เหมาะสมต่อการตั้งบ้านเรือน

- โครงข่ายการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก ยังไม่ปรากฏถนนในพื้นที่

- พบการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยพุทธคลองประเวศน์บุรีรัมย์ทางด้านขวา ซึ่งเป็นการตั้งถิ่นฐานที่แยกกลุ่มวัฒนธรรมไว้อย่างชัดเจน

5.1.2 ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2530

1) การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม (cluster settlement) บริเวณชุมชนเกาะไร่

- พบการเกาะกลุ่มอาคารเพิ่มมากขึ้น โดยพื้นที่กลุ่มขนาดเท่าเดิม ทำให้เป็นรูปแบบกลุ่มมีความหนาแน่นมากขึ้น โดยมีการเพิ่มของอาคารบริเวณทางด้านตะวันตกมากขึ้น

- มีการแยกส่วนของพื้นที่ชุมชนกับพื้นที่เกษตรกรรมอย่างชัดเจนดังเช่นช่วง ปี พ.ศ.2495

- โครงข่ายการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก ยังไม่ปรากฏถนนในพื้นที่ แต่มีปรากฏบริเวณอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ มีการตัดถนนเชื่อมถนนไปยังชุมชนริมคลองประเวศน์บุรีรัมย์ฟ้าก็ได้ แต่พบการตั้งถิ่นฐานริมถนนน้อยมาก

- การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยพุทธ กระจายอยู่ริมคลองจระเข้ไฉย และคลองแขวงกลั่นบน มีการเพิ่มของอาคารเล็กน้อย บ้านเรือนยังคงตั้งกระจายริมคลอง

2) การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว (linear settlement) บริเวณริมคลองประเวศน์บุรีรัมย์

- พบจำนวนอาคารที่เพิ่มขึ้น โดยพบการปลูกสร้างอาคารเล็กซ้อนออกไปจากตลิ่งริมคลอง แต่ยังคงรักษารูปแบบการตั้งถิ่นฐานแนวเส้นตรงเดิมตามแนวคลอง

- มีการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิมเพิ่มบริเวณคลองแขวงกลั่นบน ซึ่งมีลักษณะกระจายอยู่ตามริมคลองปากตะวันตกใกล้บริเวณจุดตัดคลองประเวศน์บุรีรัมย์ กับคลองแขวงกลั่นบน
- มีการแยกส่วนของพื้นที่ชุมชนกับพื้นที่เกษตรกรรมอย่างชัดเจน ยังคงรักษาพื้นที่เกษตรกรรมไว้เท่าเดิม
- โครงการขุดลอกน้ำเป็นหลัก ยังไม่ปรากฏถนนในพื้นที่
- พบการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยพุทธคลองประเวศน์บุรีรัมย์ทางด้านขวา ซึ่งเป็นการตั้งถิ่นฐานที่แยกกลุ่มวัฒนธรรมอย่างเช่นช่วงปี พ.ศ. 2495

5.1.3 ช่วงที่ 3 พ.ศ. 2553

1) การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม (cluster settlement) บริเวณชุมชนเกาะไร่

- อาคารและชุมชนกระจุกตัว และมีความหนาแน่นเพิ่มมากขึ้นบริเวณล้อมรอบมัสยิด และกระจายกลุ่มบ้านเรือนไปยังพื้นที่ว่างเดิมจนแน่นชนิด เพิ่มขนาดกลุ่มใหญ่มากขึ้น
- การใช้ที่ดินในปัจจุบันยังคงมีความชัดเจนของพื้นที่ชุมชนที่แยกออกจากพื้นที่ทางการเกษตร เพียงแต่พบบ้านขนาดเล็กซึ่งเป็นกระท่อมสำหรับพักผ่อนของชาวนา และคนเลี้ยงเฝ้าบ่อกุ้งซึ่งมิได้เป็นที่พักอาศัยแต่อย่างใด กระจายอยู่ในบริเวณพื้นที่เกษตรกรรมบางส่วน
- พบการตัดถนนเชื่อมพื้นที่แต่ละหมู่บ้านภายในตำบล แนวถนนส่วนใหญ่เป็นเส้นทางใช้เชื่อมหมู่บ้าน และเป็นเส้นทางเชื่อมชุมชนกับแหล่งงานนั้นคือทุ่งนา โดยที่ลักษณะบ้านเรือนที่ตั้งมาก่อนหน้าแล้วแต่มีถนนตัดเข้ากลางชุมชนในภายหลัง จึงทำให้ปัจจุบันการคมนาคมทางบกเป็นหลัก ลดบทบาทการคมนาคมทางน้ำลง
- การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยพุทธ กระจายอยู่ริมคลองจะใช้น้อย และคลองแขวงกลั่นบน มีการเพิ่มของอาคารมากขึ้น แต่ยังคงกระจายอยู่ริมคลองเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะไม่หนาแน่นมาก

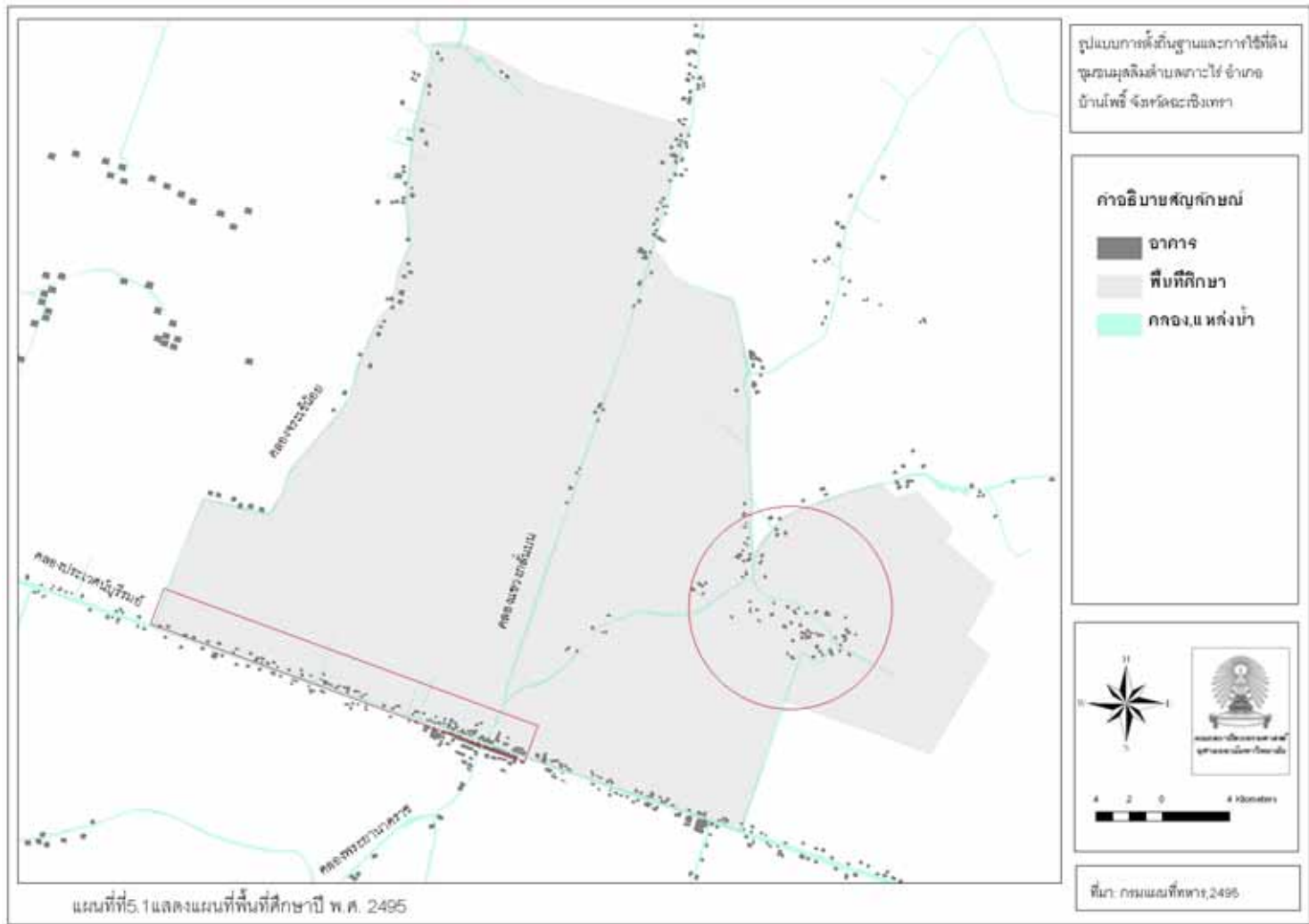
2) การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว (linear settlement) บริเวณริมคลองประเวศน์บุรีรัมย์

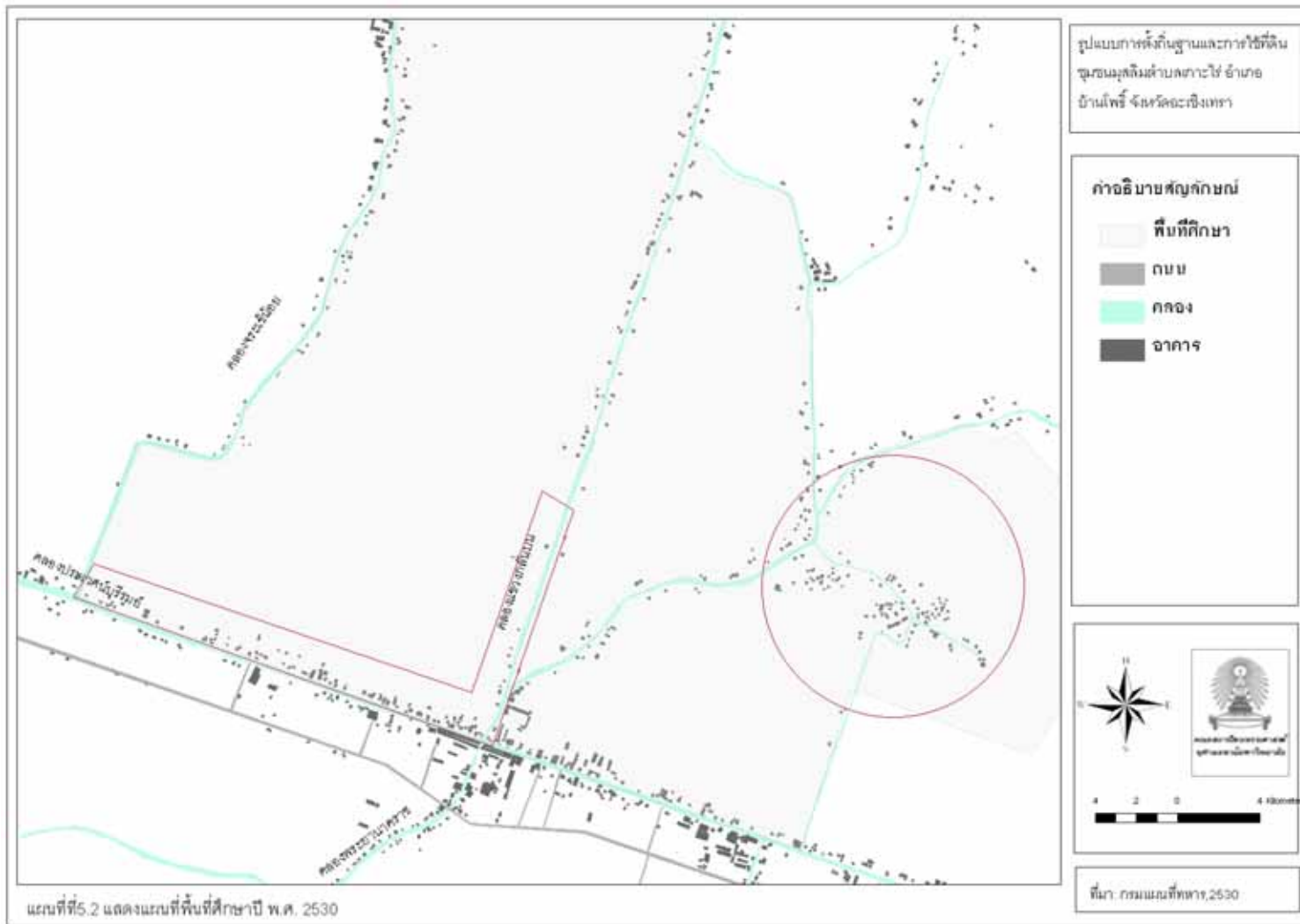
- อาคารและชุมชนขยายลึกซึ้งขึ้นไปบนตลิ่งเพิ่มมากขึ้น มีการกระจุกตัวบริเวณใกล้กับมัสยิดเกิดเป็นกลุ่ม เป็นกระจุกก่อนๆบริเวณอาคารเก่า ส่วนบริเวณริมคลองแขวงกลั่นบนนั้นพบว่าการสร้างบ้านเรือนตามริมถนน แต่ยังมีในปริมาณที่น้อยมาก และในขณะเดียวกันก็มีการสร้างบ้านเรือนริมน้ำเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน
- การใช้ที่ดินในปัจจุบันยังคงมีความชัดเจนของพื้นที่ชุมชนที่แยกออกจากพื้นที่ทางการเกษตร แม้พื้นที่ทางการเกษตรบางส่วนที่อยู่ใกล้กับแนวคลองจะมีพื้นที่บ้านเรือนเพิ่ม

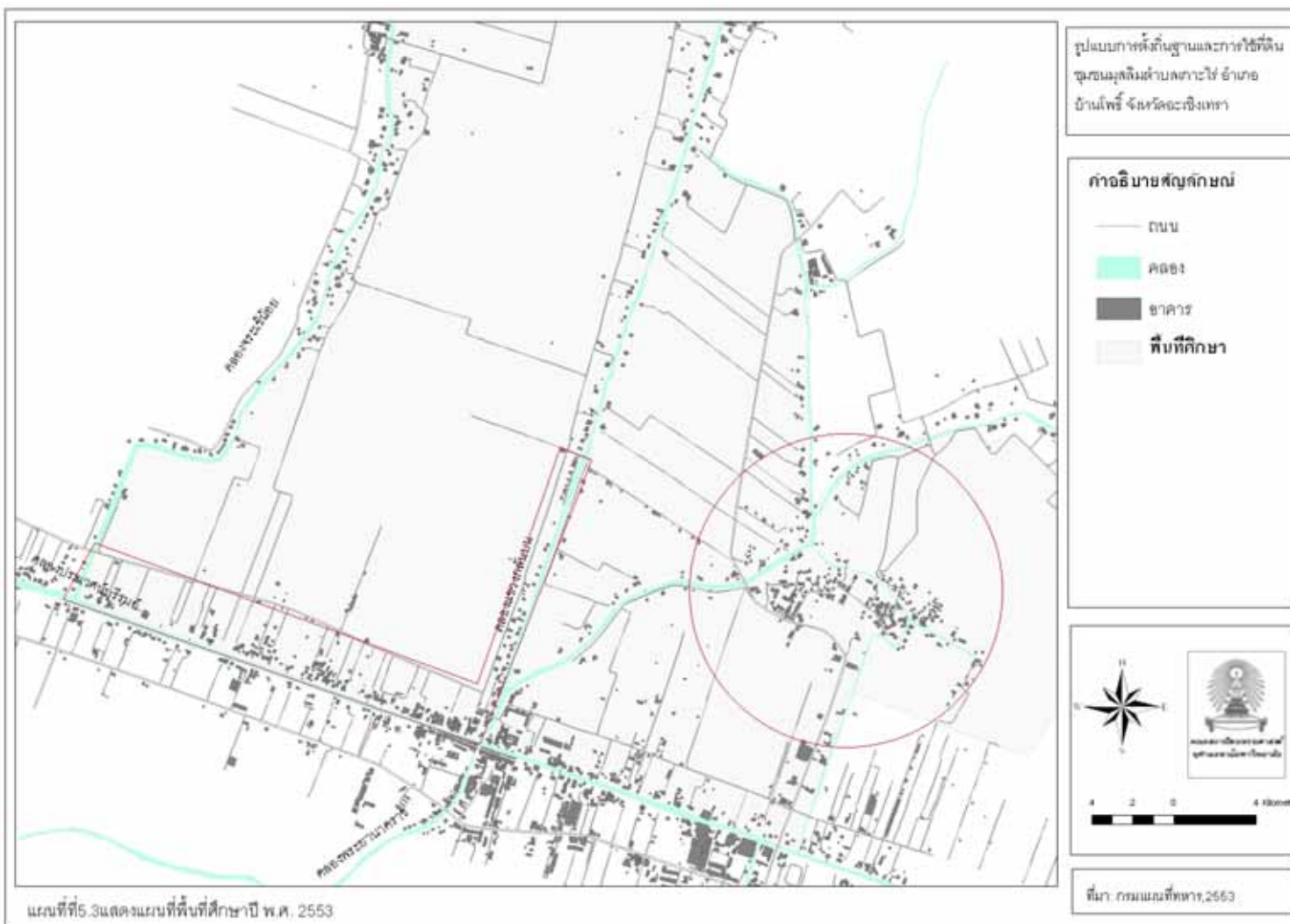
แต่เป็นพื้นที่ส่วนน้อยเท่านั้น เนื่องจากพื้นที่เป็นพื้นที่ลาดต้ำน้ำท่วมถึง จึงไม่เหมาะสมแก่การตั้งบ้านเรือน

- พบการตัดถนนเชื่อมพื้นที่แต่ละหมู่บ้าน แนวถนนส่วนใหญ่เป็นเส้นทางใช้เชื่อมหมู่บ้าน และเป็นเส้นทางเชื่อมชุมชนกับแหล่งงานนั้นคือทุ่งนา การคมนาคมส่วนใหญ่ใช้การคมนาคมทางบก งดบทบาทการคมนาคมทางน้ำลง

- พบการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยพุทธคลองประเวศน์บุรีรัมย์ทางด้านขวามีปริมาณที่เพิ่มมากขึ้น แต่มีลักษณะกระจายมากกว่าการเกาะกลุ่มกันเป็นกระจุกอย่างเช่นชุมชนมุสลิม ซึ่งเป็นการตั้งถิ่นฐานที่แยกกลุ่มวัฒนธรรมอย่างเช่นช่วงปี พ.ศ. 2495

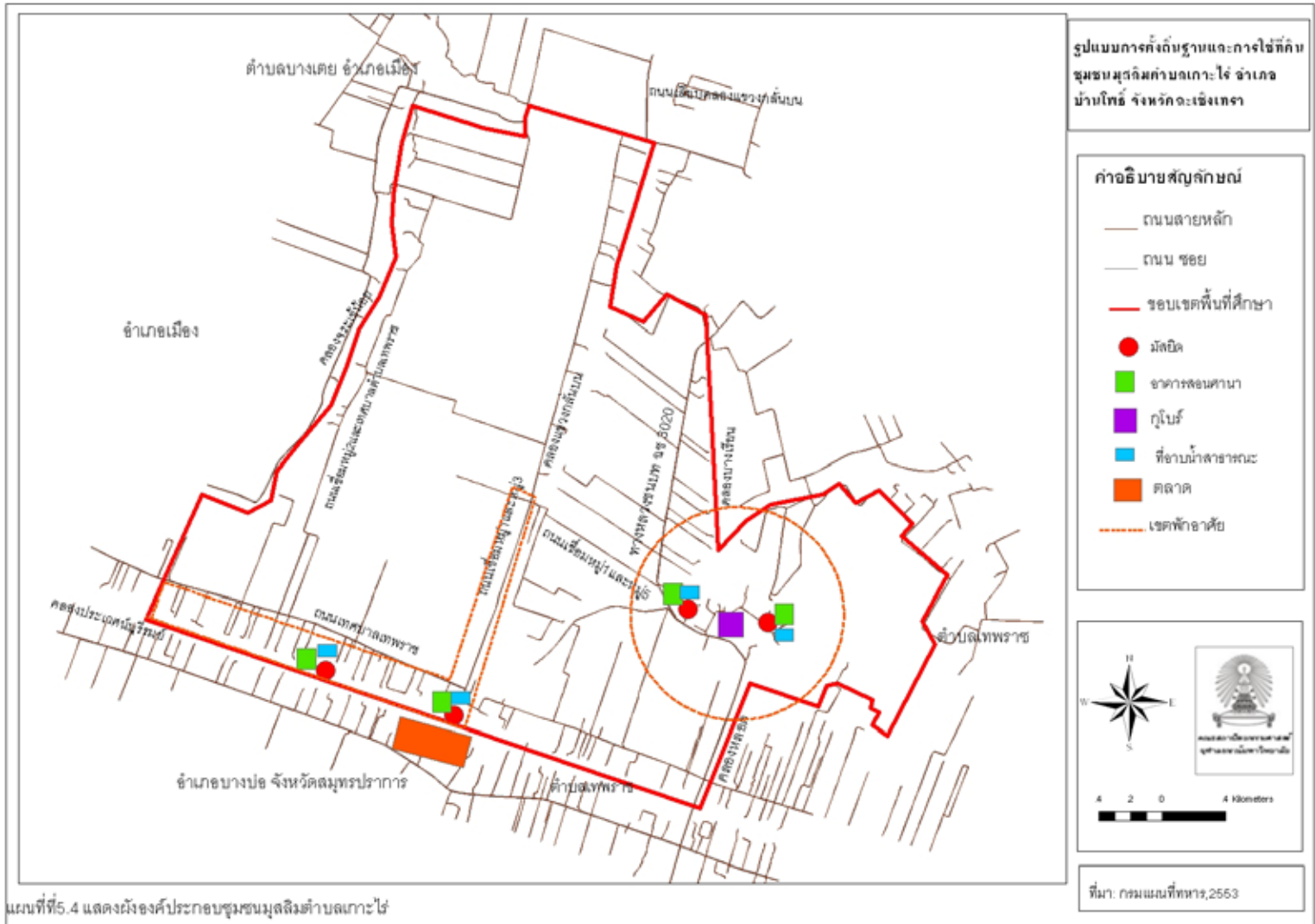
จากการที่ชุมชนในพื้นที่ศึกษาดังกล่าวเป็นชุมชนมุสลิม เมื่อพิจารณาองค์ประกอบภูมิศาสตร์แล้ว นำมาสู่การพิจารณาองค์ประกอบชุมชนมุสลิม จากการทบทวนวรรณกรรมและเอกสารเกี่ยวกับองค์ประกอบชุมชนมุสลิม สามารถสรุปองค์ประกอบชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ได้ดังนี้

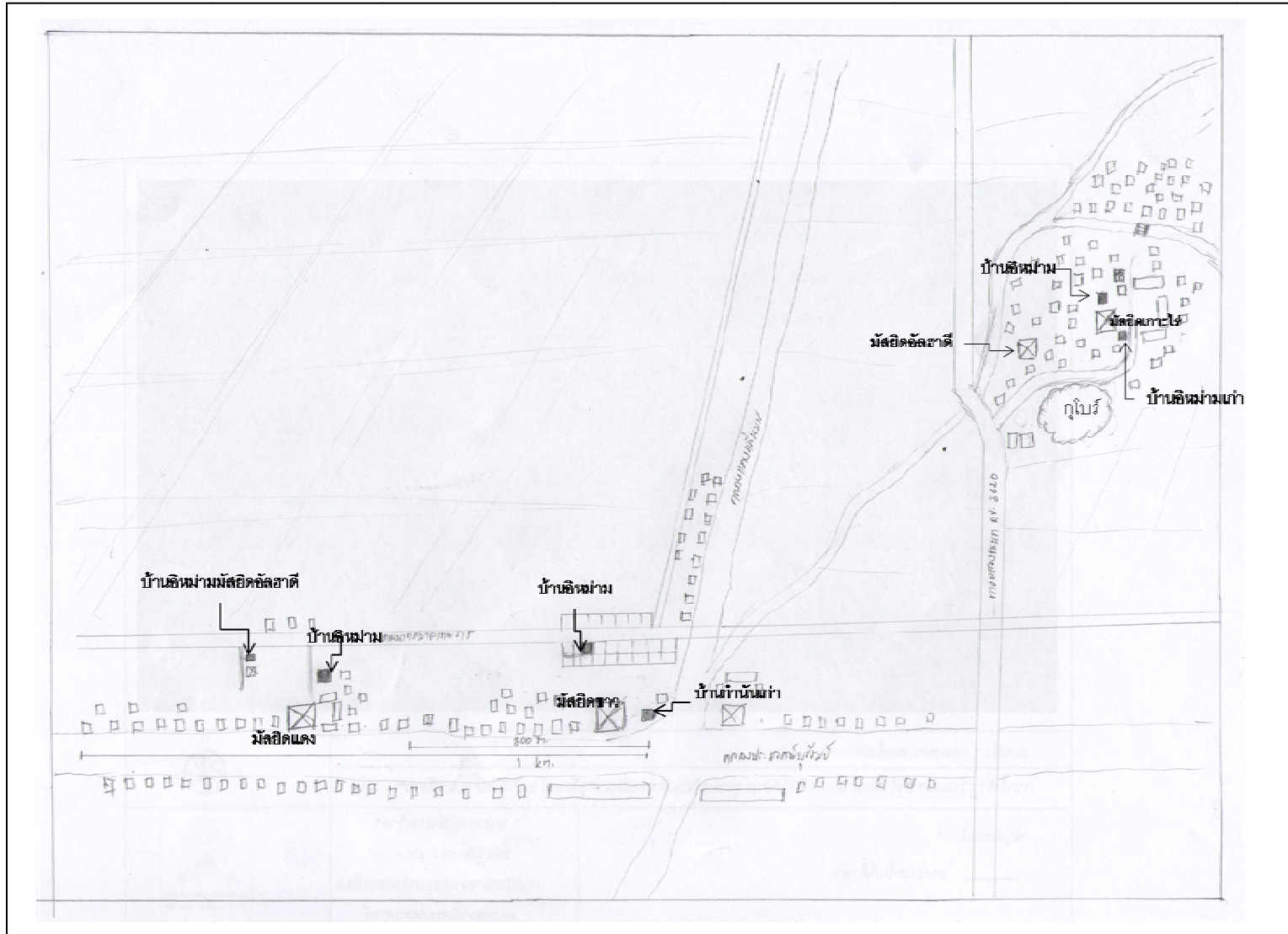
ผังองค์ประกอบชุมชนมุสลิมโดยพื้นฐานแล้วการปลูกสร้างบ้านเรือนจะกระจายอยู่ล้อมรอบหมู่บ้านโดยมีศูนย์กลางคืออาคารทางศาสนา นั่นคือ มัสยิด ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางชุมชนรูปแบบของศาสนสถานที่เหมาะสมจะประกอบด้วย อาคารมัสยิด อาคารเรียนศาสนา(Marasah) และกุโบร์สำหรับฝังศพ ตลาดกลาง (Suq) ที่อาบน้ำสาธารณะ (Hammam) จากการสำรวจภาคสนามพบว่า พื้นที่ศึกษามีองค์ประกอบผังชุมชนมุสลิม คือ

1) ชุมชนมุสลิมบริเวณเกาะไร่ มีลักษณะสอดคล้องกับชุมชนมุสลิมทั่วไป กล่าวคือ ผังชุมชนจะเป็นลักษณะกลุ่มบ้านเรือนที่กระจายอยู่รอบๆอาคารศาสนสถาน นั่นคือ มัสยิดยังมีอะตุลอิสลามเกาะไร่ ซึ่งภายในบริเวณมัสยิดประกอบด้วย อาคารมัสยิด อาคารเรียนศาสนา และอาคารสำหรับประกอบกิจกรรม นอกจากนี้ยังพบบริเวณสำหรับการอาบน้ำละหมาดหรือการอาบน้ำเพื่อชำระร่างกายก่อนการละหมาด ส่วนกุโบร์สำหรับฝังศพนั้นตั้งอยู่ไม่ไกลจากมัสยิดมากนัก ทั้งนี้ชุมชนมุสลิมมีผู้นำ คือ อิหม่าม เป็นหัวหน้าในการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา กิจกรรมต่างๆ และดูแลชุมชนซึ่งสอดคล้องกับหลักการและคำสอนทางศาสนาอิสลาม จากการสำรวจพื้นที่ศึกษาพบว่าที่ตั้งบ้านของอิหม่ามอยู่ติดกับศาสนสถาน และจากการศึกษาข้อมูลประวัติอิหม่ามทั้งหมดของมัสยิดยังมีอะตุลอิสลามเกาะไร่ พบว่ามีบ้านเรือนตั้งอยู่ใกล้กับมัสยิดเช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นว่ามีการกำหนดลำดับศักดิ์ (hierarchy) ของบุคคลสำคัญหรือผู้นำทางศาสนาให้มีที่อยู่อาศัยใกล้เคียงกับมัสยิด

2) ชุมชนมุสลิมบริเวณคลองประเวศน์ พบว่า มีการประยุกต์ผังชุมชนให้มีความเหมาะสมตามลักษณะภูมิประเทศที่เป็นลำคลอง โดยการตั้งบ้านเรือนตามแนวยาวของลำคลอง มีมัสยิดอยู่ตรงกลาง แต่ละด้านของมัสยิดมีบ้านเรือนตั้งอยู่ไม่ไกลจากมัสยิด ซึ่งประกอบด้วยมัสยิดอัลวะดอ์นียะห์ และมัสยิดดาอู์ลอาบีดีน ซึ่งมีระยะห่างกันรัศมีประมาณ 1 กิโลเมตร พบว่าภายในบริเวณมัสยิดนั้นประกอบด้วยอาคารมัสยิด อาคารเรียนศาสนา ส่วนกุโบร์สำหรับฝังศพใช้ร่วมกันกับชุมชนเกาะไร่ และยังพบว่าบ้านของอิหม่ามของทั้งสองมัสยิดนั้นตั้งอยู่ใกล้กับมัสยิดเช่นเดียวกัน ซึ่งสะท้อนลักษณะการกำหนดลำดับศักดิ์ (hierarchy) ของผู้นำทางศาสนาดังเช่นชุมชนมุสลิมทั่วไป

ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนมุสลิมดังกล่าวตั้งอยู่บริเวณใกล้กับตลาดคลองสวน ซึ่งเป็นกลางใหญ่ ชุมชนมุสลิมดังกล่าวจึงไม่มีตลาดเป็นของตัวเอง มีการประยุกต์ตามความเหมาะสมของที่ตั้งโดยการใช้ตลาดคลองสวนแทน

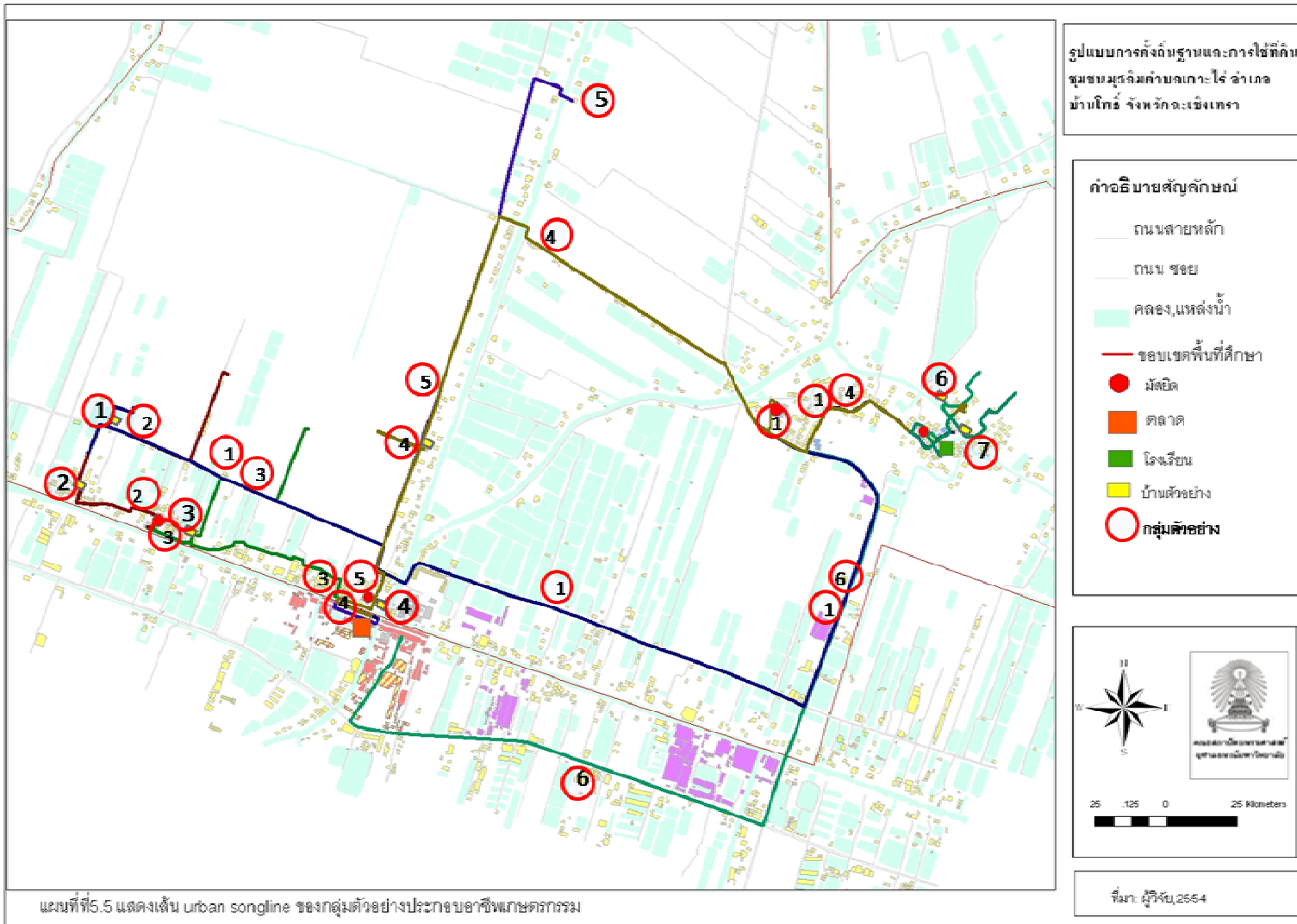
ภาพที่ 5.1 แสดงการกำหนดลำดับคีย์(hierarchy)ของบุคคลสำคัญพื้นที่ศึกษา

จากการที่วิถีชีวิตนั้นแทรกอยู่ในการดำเนินชีวิตของสมาชิกชุมชนหลายระดับ ตั้งแต่ ประเพณี(รอบปี) - (รอบเดือน) - (รอบสัปดาห์) - (รอบวัน) ไปจนถึงกิจวัตรประจำวันซึ่งลักษณะของการกระทำซ้ำๆในรอบวัน หรือรอบปี ทำให้เกิดรูปแบบอันส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่เป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตที่เคร่งครัดศาสนาอิสลาม ผู้วิจัยจึงศึกษาถึงกิจวัตรประจำวันซึ่งสามารถอธิบายรูปแบบวิถีชีวิตดังกล่าวกับรูปแบบลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ผู้วิจัยทำการศึกษาโดยใช้ Urban Songlines Technique เพราะเครื่องมือดังกล่าวสามารถอธิบายลักษณะของการทำกิจกรรมประจำวันที่ทำซ้ำๆในรอบวัน รอบสัปดาห์ หรือรอบปีได้ ซึ่งใช้พื้นที่ต่างๆในชุมชนของคนหลากหลายอาชีพ

Urban Songlines Technique คือ เทคนิคการแสดงเส้นทางจราจรที่ใช้เป็นประจำของบุคคลในชีวิตประจำวันที่สัมพันธ์กับพื้นที่ เป็นแผนที่ทางสังคม (Social Map) ประเภทหนึ่ง ผลการศึกษาโดย Urban Song line ได้จากการสัมภาษณ์โดยให้กลุ่มตัวอย่างอธิบายกิจกรรมประจำวันกับสถานที่ที่ประกอบกิจกรรมในแต่ละวัน เป็นเวลา 1 สัปดาห์ ให้ทราบถึงกิจกรรมที่ทำ สถานที่ที่ประกอบกิจกรรม รวมถึงความถี่ของกิจกรรมนั้น โดยการสุ่มตัวอย่างจากกลุ่มเป้าหมายครอบคลุมช่วงอายุ และกลุ่มอาชีพต่างๆ ในชุมชน จำนวนทั้งสิ้น 15 คน ได้แก่

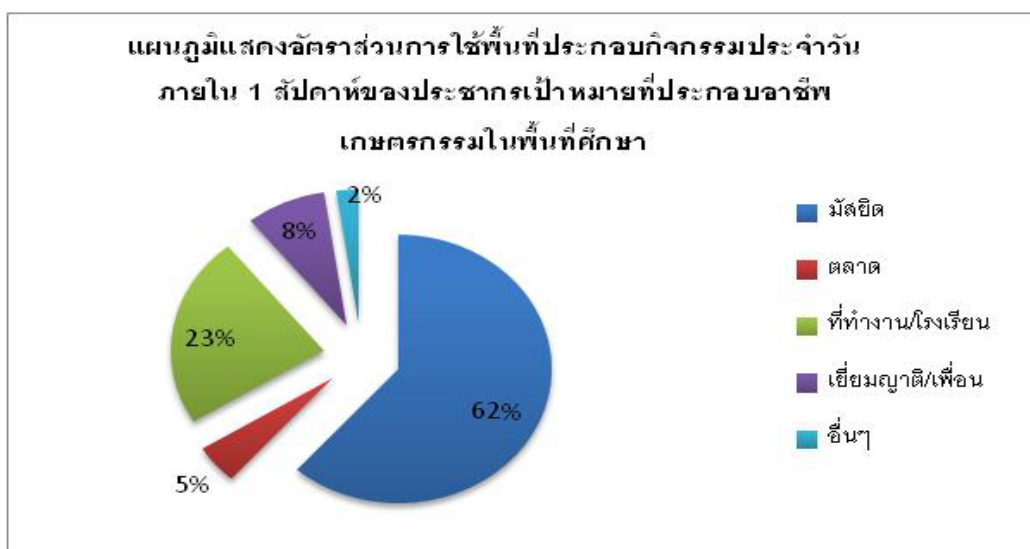
- เกษตรกร จำนวน 7 คน
- ค้าขาย จำนวน 2 คน
- นักเรียน จำนวน 3 คน
- รับจ้างหรือพนักงานของรัฐ จำนวน 3 คน

ทั้งนี้เนื่องจากบทบัญญัติทางศาสนาอิสลามที่กำหนดให้กิจกรรมทางศาสนาส่งเสริมให้มุสลิมชายประกอบพิธีกรรมที่มัสยิด และส่งเสริมให้มุสลิมเพศหญิงให้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่บ้าน เพื่อให้ผลการศึกษาตรงตามวัตถุประสงค์ ในการสุ่มตัวอย่างประชากรศึกษาจึงเน้นที่กลุ่มหัวหน้าครอบครัว โดยทำการสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2554 ผลการศึกษาดังนี้

1) เกษตรกร

ผู้ให้สัมภาษณ์จำนวน 7 คน อาชีพทำนา 5 คน และอาชีพเลี้ยงกุ้ง 2 คน จาก Urban Song lines map (แผนที่ที่ 5.5) สรุปได้ว่า เกษตรกรมีการประกอบกิจกรรมประจำวันตามสถานที่ต่างๆดังนี้คือ บ้าน มัสยิด ที่นา บ่อเลี้ยงกุ้ง บ้านเพื่อน หรือ ญาติ และตลาด โดยจากการสัมภาษณ์พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่จะประกอบพิธีละหมาดในเวลาเช้าตรู่ที่มัสยิด แล้วจึงออกไปทำนา ในตอนเช้า หลังจากนั้นกลับมาพักผ่อน ละหมาดในเวลากลางวันที่บ้าน แล้วไปส่งลูกเรียนศาสนาที่มัสยิด และละหมาดกลางคืนที่มัสยิด และพบว่า ทุกวันศุกร์เข้าร่วมพิธีละหมาดวันศุกร์ที่มัสยิดเป็นประจำ ในรอบสัปดาห์เกษตรกรไปเยี่ยมญาติที่อยู่ภายในหมู่บ้าน หรือตำบล เป็นกิจวัตร เนื่องจากส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์เครือญาติใกล้ชิด และไปจับจ่ายซื้อของที่ตลาดคลองสวน สัปดาห์ละอย่างน้อย 1 ครั้ง เพื่อซื้อของใช้เข้าบ้าน และเก็บตุนอาหารสดสำหรับปรุงอาหารในรอบสัปดาห์

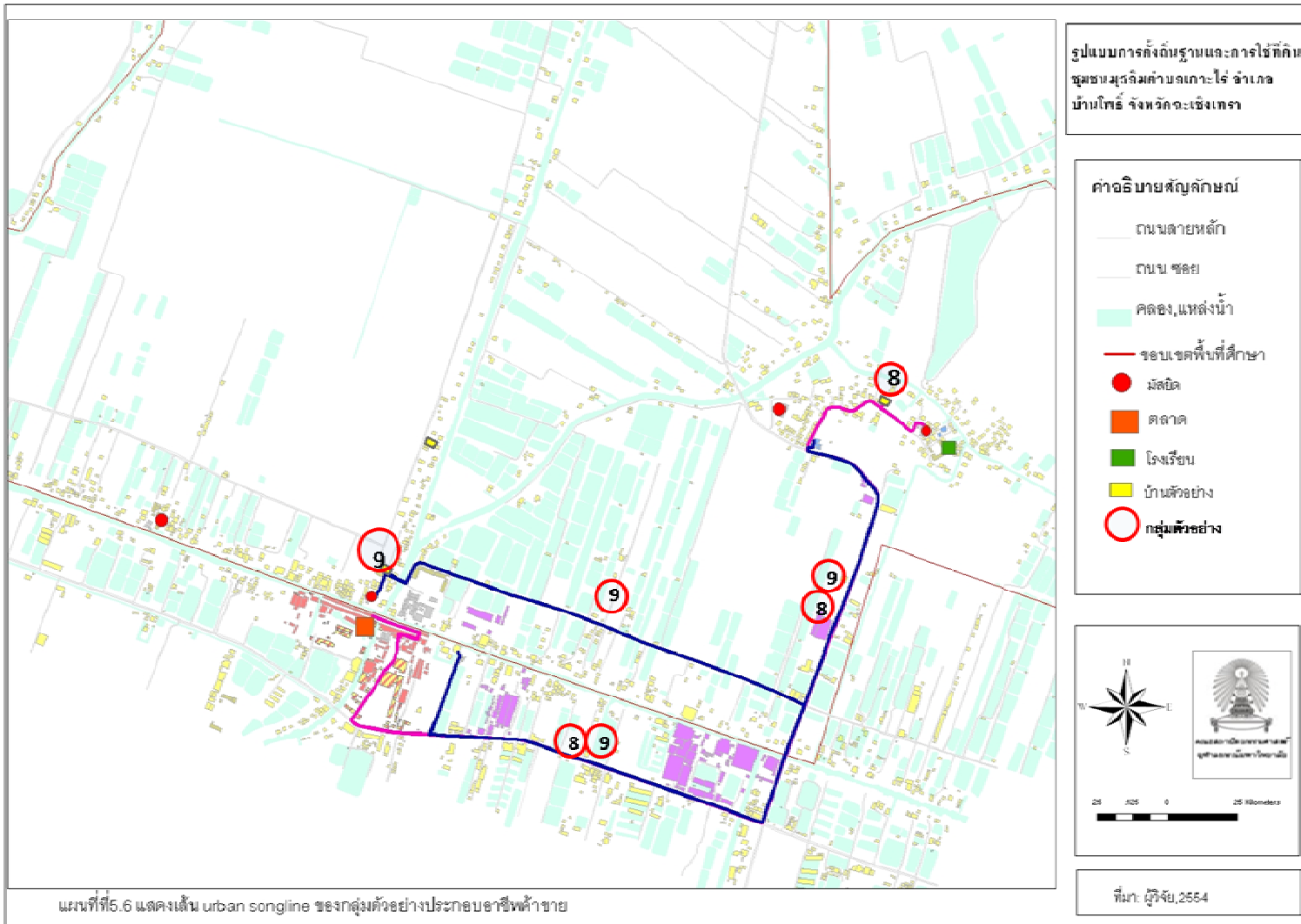

แผนภูมิที่ 5.1 แสดงอัตราส่วนความถี่การใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมประจำวันของประชากรเป้าหมายที่ประกอบอาชีพเกษตรกร

จากแผนภูมิตสรุปได้ว่า เกษตรกรมีอัตราการใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมประจำวันที่มัสยิดมากที่สุด โดยมีอัตราเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 62 ทั้งนี้เกิดจากการที่ประชากรต้องใช้มัสยิดเป็นทั้งสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อันได้แก่การละหมาดวันละ 5 เวลา อย่างไรก็ตามจากการสัมภาษณ์แม้ว่าประชากรจะไม่ได้ใช้มัสยิดเป็นสถานที่ละหมาดทุกเวลา แต่มีอัตราการใช้มัสยิดเป็นประจำทุกวัน วันละหลายครั้ง ทั้งการประกอบพิธีละหมาด และการใช้มัสยิดเป็นสถานที่เรียนศาสนาของบุตรหลาน จึงส่งผลให้มัสยิดมีอัตราการใช้พื้นที่สูงที่สุด รองลงมา คือ ที่ทำงาน นั่นคือที่นา โดยมีอัตราเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 23 ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่มักไปที่นาในเวลาเช้าหลังจากประกอบพิธีละหมาดซุบฮิ และจะกลับมาบ้านเพื่อรับประทานอาหารกลางวันและประกอบพิธี

ละหมาด หลังจากนั้นจึงกลับไปยังที่นาในช่วงบ่าย ทำให้เวลากลางวันส่วนใหญ่ของเกษตรกรอยู่ที่นา รองลงมา คือ บ้านญาติ หรือเพื่อน มีอัตราเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 8 โดยที่ในรอบ 1 สัปดาห์เกษตรกรมักไปเยี่ยมญาติพี่น้องที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่ภายในหมู่บ้าน หรือตำบลเดียวกัน อย่างน้อย 2-3 ครั้ง เพราะส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์อันดีกับเครือญาติ รองลงมาคือ ตลาด โดยมีอัตราเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 5 เกษตรกรส่วนใหญ่จับจ่ายซื้อของที่ตลาดคลองสวน และอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 2 โดยเกษตรกรประกอบกิจกรรมอื่นๆ เช่น ออกกำลังกาย พักผ่อน เป็นต้น ในอัตราที่น้อยที่สุด ทั้งนี้อาจเนื่องจากกิจกรรมส่วนใหญ่ในชีวิตประจำวันอยู่กับการทำงานซึ่งต้องใช้แรงงาน จึงทำให้กิจกรรมอื่นปรากฏน้อยมากในหมู่เกษตรกร

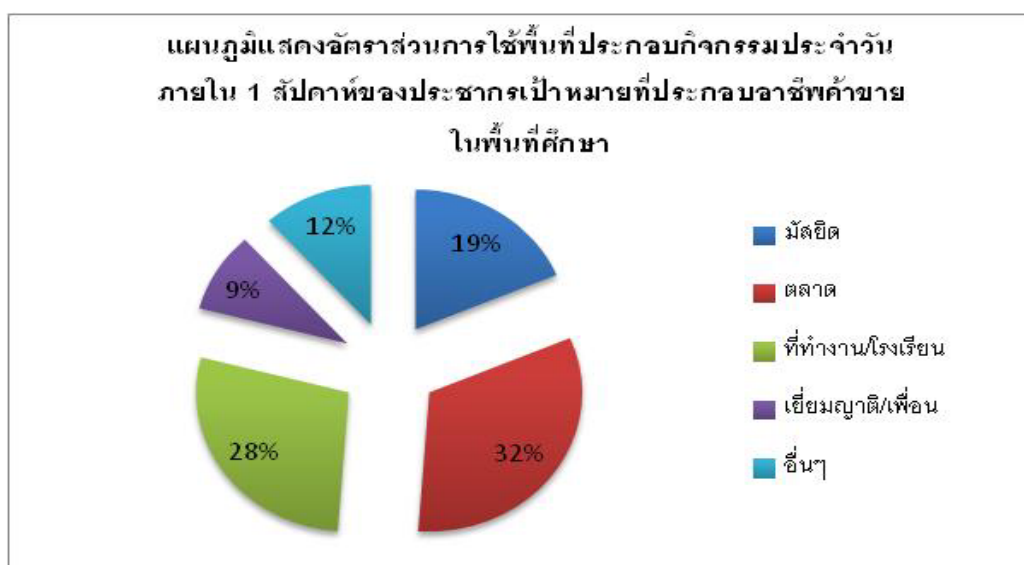
จากกิจวัตรประจำวันดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า เกษตรกรนั้นใช้พื้นที่ส่วนใหญ่ผูกพันอยู่กับบ้าน แหล่งงาน คือที่นา และมัสยิด โดยที่ส่วนใหญ่บ้านจะเป็นสถานที่ใช้ชีวิตส่วนใหญ่ทั้งกิจกรรมประจำวัน และกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การละหมาด ซึ่งเกษตรกรใช้บ้านเป็นสถานที่ประกอบพิธีละหมาด 2 ช่วงเวลาในตอนกลางวัน ซึ่งอาจเกิดจากสภาพอากาศที่ร้อน ซึ่งเป็นอุปสรรคในการเดินทางไปละหมาดที่มัสยิด หรือข้อจำกัดทางด้านเวลา จึงทำให้เกษตรกรใช้บ้านเป็นสถานที่ละหมาดในตอนกลางวัน ส่วนการละหมาดอีก 3 ช่วงเวลา คือช่วงเช้านี้ และช่วงค่ำคืน เกษตรกร ใช้มัสยิดเป็นสถานที่ละหมาด นอกจากนี้แล้วมัสยิดยังเป็นสถานที่สอนศาสนา และการอ่านคัมภีร์อัลกรุอ่าน แก่บุตรหลาน โดยจะให้ลูกหลานเรียนที่มัสยิดที่ตนใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ความผูกพันระหว่างเกษตรกรกับมัสยิดจึงไม่เพียงแต่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ แต่ยังเป็นสถานที่ให้ความรู้ และประกอบกิจกรรมร่วมกันในยามเสร็จจากงาน มีการพบปะพูดคุยกันระหว่างผู้ปกครองที่ไปส่งลูกหลานเรียนศาสนา

2) คำขาย

จาก Urban Song lines map (แผนที่ที่ 5.6) สรุปได้ว่า ประชากรที่มีอาชีพค้าขาย มีการประกอบกิจกรรมประจำวันตามสถานที่ต่างๆดังนี้คือ บ้าน มัสยิด ตลาด บ้านเพื่อน หรือญาติ และอื่นๆ โดยจากการสัมภาษณ์พบว่าประชากรจะประกอบพิธีละหมาดในเวลาเช้าที่มัสยิด หลังจากนั้นไปจับจ่ายซื้อของที่ตลาดคลองสวนในตอนเช้า หลังจากนั้นกลับมาค้าขายที่บ้าน ซึ่งใช้พื้นที่บางส่วนของบ้านสำหรับค้าขาย หรือในบางกรณีที่มีโรงขายของอยู่ใกล้บ้าน และในระหว่างวันหากสินค้าหมดมักไปซื้อสินค้ามาเติมจากตลาด และประกอบพิธีละหมาดส่วนใหญ่ที่บ้านเรือนของตัวเอง ยกเว้นทุกวันศุกร์เข้าร่วมพิธีละหมาดวันศุกร์ที่มัสยิดเป็นประจำ ในรอบสัปดาห์ไปเยี่ยมญาติที่อยู่ภายในหมู่บ้าน หรือตำบลบ้าง เนื่องจากส่วนใหญ่สามารถพบปะกับเครือญาติใกล้ชิด หรือเพื่อนบ้าน ที่บ้านเรือนของตนเองจากการค้าขายเป็นประจำ นอกจากนี้พบว่ามัสยิดสถานที่อื่นๆที่ประชากรที่มีอาชีพค้าขายไปนานๆครั้ง คือศูนย์การค้าภายในตัวเมือง ฉะเชิงเทรา เพื่อซื้อสินค้าจำนวนมากสำหรับค้าขายในพื้นที่

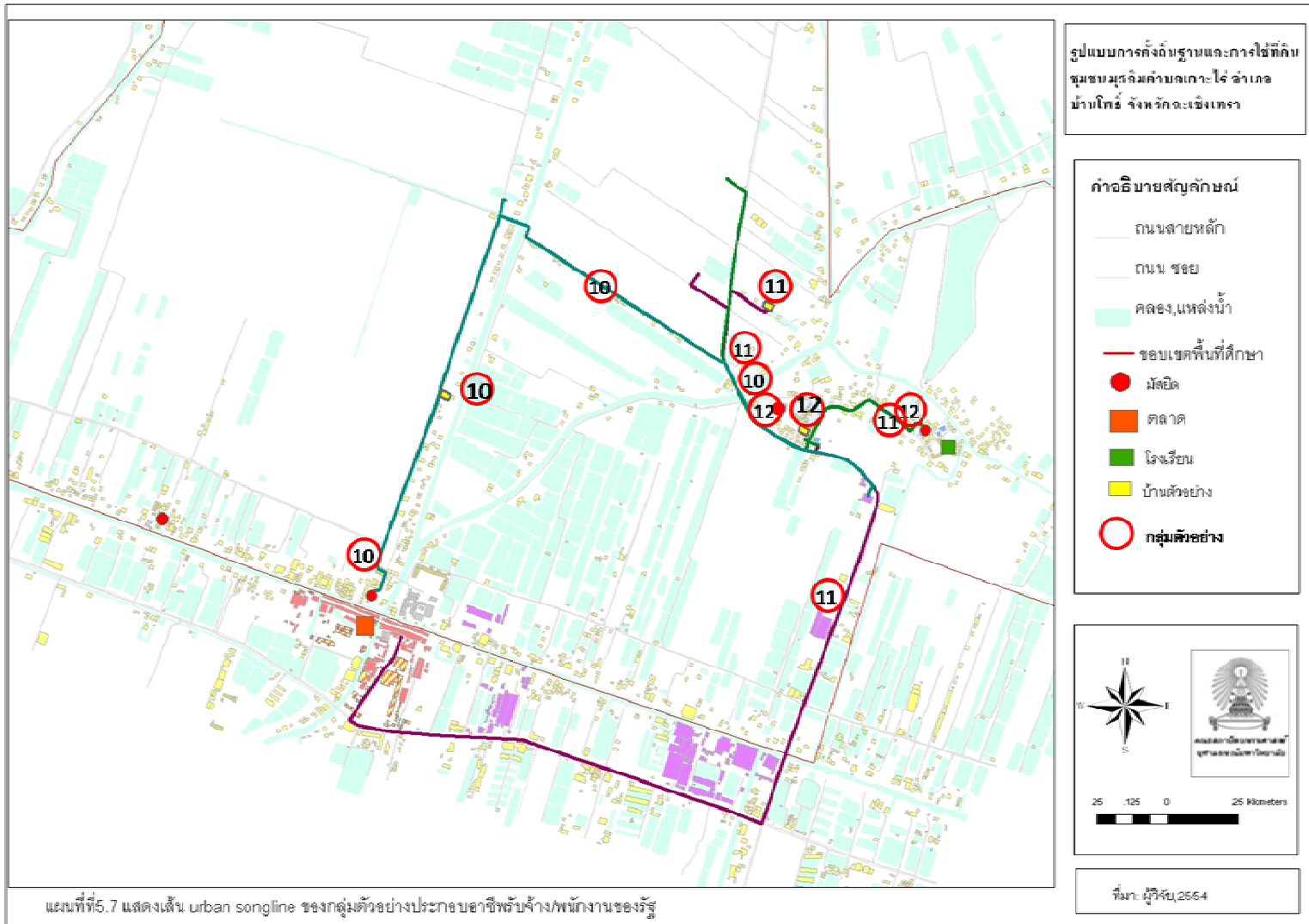

แผนภูมิที่ 5.2 แสดงอัตราส่วนความถี่การใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมประจำวันของประชากรเป้าหมายที่ประกอบอาชีพค้าขาย

จากแผนภูมิสรุปได้ว่า ประชากรที่ประกอบอาชีพค้าขายมีอัตราการใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมประจำวันในตลาดมากที่สุด โดยมีอัตราเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 32 ทั้งนี้เกิดจากการที่ประชากรอาศัยสินค้าจากตลาดคลองสวนนำมาค้าขายแก่คนในหมู่บ้าน จึงทำให้อัตราการใช้พื้นที่ตลาดสูงกว่าพื้นที่อื่นจากการสัมภาษณ์ พบว่าบางร้านค้าประกอบการค้าหลายอย่าง เช่น อาหาร ผัก ผลไม้ และสินค้าทั่วไป ทำให้ระหว่างวันมีอัตราการใช้ตลาดหลายครั้ง รองลงมา คือ ที่ทำงาน มีอัตราเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 28 ซึ่งร้านค้าส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านเรือนของตัวเอง รองลงมาคือ มัสยิด โดยมีอัตราเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 19 การประกอบพิธีละหมาดส่วนใหญ่

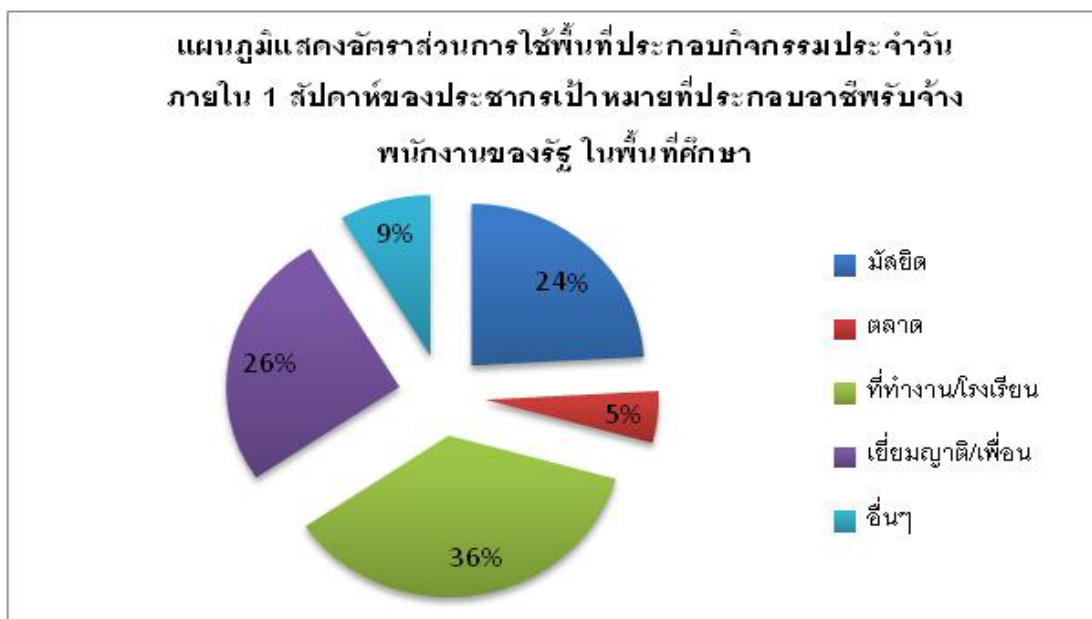
ใช้บ้านเรือนตัวเองในการประกอบพิธีในแต่ละวัน จากการสัมภาษณ์พบว่าประชากรที่มีอาชีพค้าขายมักละหมาดที่มัสยิดเฉพาะช่วงเช้าตรู่ เพราะต้องตื่นเข้ามาและไปละหมาดที่มัสยิดใกล้บ้าน หลังจากนั้นจึงไปจับจ่ายซื้อของที่ตลาด การละหมาดระหว่างวันจึงประกอบพิธีละหมาดที่บ้าน ทั้งนี้อาจมีข้อจำกัดทางด้านเวลา ที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ และนอกจากนี้พบว่าประชากรผู้ชายไปละหมาดที่มัสยิดประจำทุกวันศุกร์เพื่อประกอบพิธีละหมาดวันศุกร์ร่วมกัน รองลงมาคืออื่นๆ และ บ้านเพื่อนหรือบ้านเครือญาติ โดยมีอัตราเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 12 และ 9 ตามลำดับ

จากกิจวัตรประจำวันดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ประชากรที่ประกอบอาชีพค้าขายนั้นใช้พื้นที่ส่วนใหญ่ผูกพันอยู่กับบ้าน ซึ่งเป็นแหล่งงาน ตลาด และมัสยิด โดยที่บ้านจะเป็นสถานที่ใช้ชีวิตส่วนใหญ่ทั้งกิจกรรมประจำวัน และเป็นสถานที่ทำงานในขณะเดียวกัน นอกจากนี้ยังใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนา เช่น การละหมาด ใช้บ้านเป็นสถานที่ประกอบพิธีละหมาด 4 ช่วงเวลา ซึ่งอาจเกิดจากสภาพการประกอบอาชีพที่จะต้องอยู่ทำการค้าขายตลอดเวลา ซึ่งเป็นอุปสรรคในการเดินทางไปละหมาดที่มัสยิด จึงทำให้ประชากรใช้บ้านเป็นสถานที่ละหมาด แต่ถึงอย่างไรมัสยิดก็เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญสำหรับการประกอบพิธีละหมาดวันศุกร์ ซึ่งจะต้องประกอบพิธีร่วมกันที่มัสยิดเท่านั้น นอกจากนี้แล้วมัสยิดยังเป็นสถานที่สอนศาสนา และการอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน แก่บุตรหลาน จึงส่งผลทำให้บ้านเรือนอยู่ในละแวกเดียวกันกับมัสยิด ส่วนตลาดเป็นแหล่งวัตถุประสงค์ในการค้าขายจึงเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญสำหรับผู้ประกอบอาชีพค้าขาย แม้ว่าตลาดอาจตั้งอยู่ในตำแหน่งที่ไกลจากบ้านเรือน แต่สามารถใช้บริการขนส่งจากถนนสายหลักในการลำเลียงสินค้าได้อย่างสะดวก

3) รับจ้างและพนักงานของรัฐ

จาก Urban Song lines map (แผนที่ที่ 5.7) สรุปได้ว่า ประชากรที่มีอาชีพรับจ้าง และพนักงานของรัฐ มีการประกอบกิจกรรมประจำวันตามสถานที่ต่างๆ ดังนี้คือ บ้าน ที่ทำงาน มัสยิด บ้านเพื่อน หรือ ญาติ ตลาด และอื่นๆ โดยจากการสัมภาษณ์พบว่าประชากรที่ประกอบอาชีพรับจ้าง และพนักงานของรัฐ ส่วนใหญ่มักใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ที่ทำงาน นั่นคือโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งมีลักษณะการทำงานเป็นกะ และหน่วยงานของรัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เกาะไร่ ซึ่งต้องทำงานตามเวลาราชการ การประกอบพิธีละหมาดจึงมีน้อยมาก เนื่องด้วยทางข้อจำกัดด้านเวลา แต่ถึงอย่างไรบทบัญญัติทางศาสนาก็มีความสำคัญในชีวิตมุสลิมทำให้ประชากรกลุ่มนี้ใช้พื้นที่มัสยิดในการละหมาดในเวลากลางคืน และการละหมาดวันศุกร์ ส่วนบ้านญาติ หรือเพื่อน ประชากรมักกระทำอยู่เสมอ เพราะส่วนใหญ่มีญาติใกล้ชิดติดอกอยู่ภายในหมู่บ้านเดียวกัน นอกจากนี้ประชากรไปจับจ่ายซื้อของที่ตลาดคลองสวน และทำกิจกรรมอื่นๆ เช่นการออกกำลังกาย สโมสรกับเพื่อน เป็นต้น

แผนภูมิที่ 5.3 แสดงอัตราส่วนความถี่การใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมประจำวันของประชากรเป้าหมายที่ประกอบอาชีพรับจ้าง และพนักงานของรัฐ

จากแผนภูมิสรุปได้ว่า ประชากรที่ประกอบอาชีพรับจ้างและพนักงานของรัฐ มีอัตราการใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมประจำวันทำงานมากที่สุด โดยมีอัตราเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 36 ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะงานและเงื่อนไขทางด้านเวลา ซึ่งจะต้องเป็นไปตามที่ราชการกำหนด และเป็นไปตามข้อกำหนดของโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้ในรอบ 1 สัปดาห์ ประชากรต้องไปปฏิบัติงานทุกวัน รองลงมาคือบ้านญาติ หรือเพื่อน โดยมีอัตราเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 26 ซึ่งจากการสัมภาษณ์พบว่าลักษณะอาชีพดังกล่าวมักมีเวลาว่างในช่วงหลังเลิกงาน จึงมีเวลาในการพบปะ

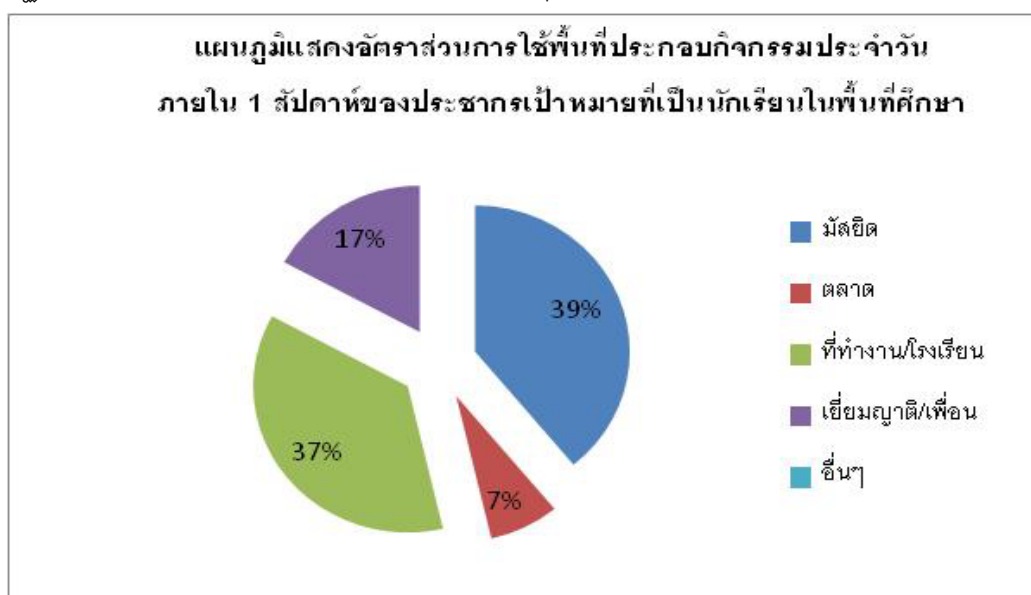
เพื่อนบ้าน และญาติพี่น้อง ทำให้ในรอบ 1 สัปดาห์มีอัตราการไปเยี่ยมญาติพี่น้อง หรือเพื่อนหลายครั้ง อันดับรองลงมา คือ มัสยิด มีอัตราเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 24 จากลักษณะเวลาของการทำงานที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นเป็นข้อจำกัดสำคัญที่ทำให้ประชากรประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่มัสยิดในอัตราที่น้อย แต่อย่างไรก็ตามในรอบสัปดาห์จะต้องมีการไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่มัสยิดอย่างน้อย 1 ครั้ง สำหรับมุสลิมเพศชาย คือการไปร่วมประกอบพิธีละหมาดวันศุกร์ ส่วนอันดับรองลงมาคือ กิจกรรมอื่นๆ และตลาด โดยมีอัตราเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 9 และ 5 ตามลำดับ

จากกิจกรรมประจำวันดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ประชากรที่ประกอบอาชีพรับจ้างและพนักงานของรัฐนั้น ใช้พื้นที่ส่วนใหญ่ผูกพันอยู่กับบ้าน ที่ทำงาน บ้านญาติและเพื่อน และมัสยิด โดยที่ประชากรกลุ่มนี้มีการใช้ชีวิตในเวลากลางวันอยู่ที่ทำงาน หลังจากเลิกงานจึงเป็นเวลาของครอบครัวและญาติพี่น้อง กลุ่มเพื่อน โดยมักอยู่ที่บ้านเรือนของตนเอง หรือญาติ ซึ่งสามารถสะท้อนความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติที่แน่นแฟ้น นอกจากนี้ในชีวิตประจำวันแม้ลักษณะการประกอบอาชีพจะไม่เอื้ออำนวยต่อการเดินทางไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แต่ด้วยบทบัญญัติของศาสนาที่ละเว้นไม่ได้จึงทำให้มีการเลือกประกอบพิธีกรรมที่สามารถปฏิบัติได้ ได้แก่ การไปละหมาดในช่วงเวลากลางวัน และการไปละหมาดวันศุกร์ ชีวิตประชากรจึงมีความผูกพันกับมัสยิด แต่ถึงอย่างไรความสำคัญของมัสยิดที่มีบทบาทในการสอนศาสนาแก่บุตรหลานของประชากรซึ่งเป็นส่วนที่ประชากรกลุ่มนี้ให้ความสำคัญมากเช่นกัน นอกจากนี้ยังพบการจับจ่ายซื้อของที่ตลาดคลองสวนแต่เป็นอัตราที่น้อยมาก ส่วนใหญ่มักไปซื้อสินค้าที่ใช้บริโภคในรอบสัปดาห์พบการไปตลาดสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ของแม่บ้านในการจับจ่ายซื้อของดังกล่าว

4) นักเรียน นักศึกษา

จาก Urban Song lines map (แผนที่ที่ 5.8) สรุปได้ว่า นักเรียน นักศึกษานั้นมีการประกอบกิจกรรมประจำวันตามสถานที่ต่างๆดังนี้คือ บ้าน โรงเรียน มัสยิด บ้านเพื่อน หรือญาติ ตลาด และอื่นๆ โดยจากการสัมภาษณ์พบว่านักเรียนจะประกอบพิธีละหมาดตอนเช้าที่รู้ที่บ้านเรือนของตนเอง และไปโรงเรียน ในระหว่างวันจะใช้มัสยิดเป็นสถานที่ประกอบพิธีละหมาดเนื่องจากโรงเรียนอยู่ภายในบริเวณมัสยิด นอกจากบางโรงเรียนที่อยู่ในบริเวณวัดพุทธ ซึ่งได้แก่โรงเรียนวัดคลองสวน นักเรียนไม่ได้ประกอบพิธีละหมาดในตอนกลางวัน และหลังจากเลิกเรียนนักเรียนส่วนใหญ่ต้องไปเรียนศาสนา และเรียนการอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน จนถึงเวลา 18.00 น. หลังจากนั้นจึงกลับบ้านเรือนของตนเอง ในวันหยุดเสาร์ และอาทิตย์ นักเรียนมีการเรียนหลักปฏิบัติทางศาสนาที่มัสยิด และใช้เวลาช่วงวันหยุดเสาร์อาทิตย์ในการไปตลาดจับจ่ายซื้อของ

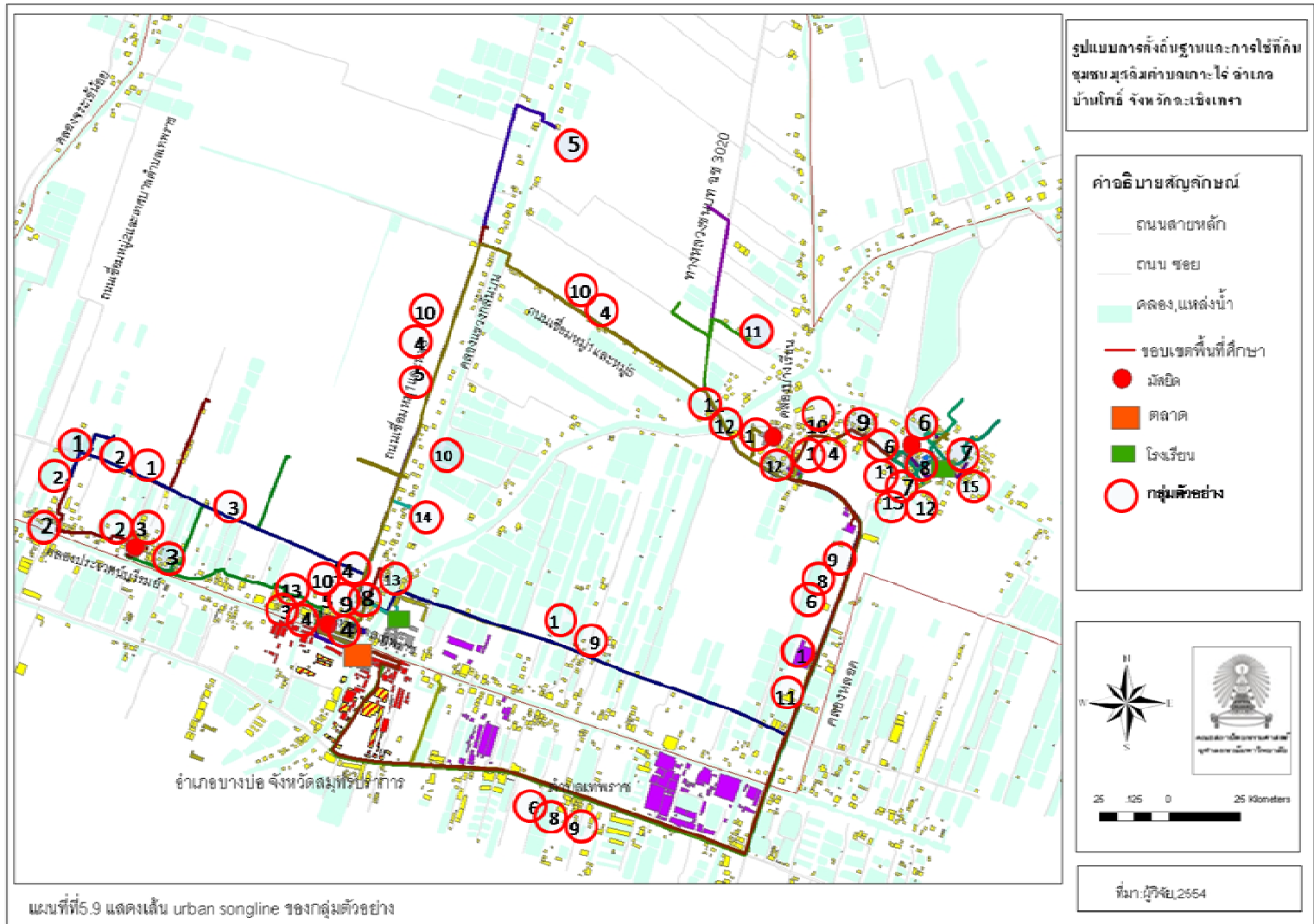
แผนภูมิที่ 5.4 แสดงอัตราส่วนความถี่การใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมประจำวันของประชากรเป้าหมายที่เป็นนักเรียน นักศึกษา

จากแผนภูมิสรุปได้ว่า นักเรียนมีอัตราการใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมประจำวันที่มัสยิด มากที่สุด โดยมีอัตราเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 39 และรองลงมาคือ โรงเรียน คิดเป็นร้อยละ 37 ซึ่งเป็นอัตราที่ใกล้เคียงกัน จึงวิเคราะห์ได้ว่า นักเรียนมักมีอัตราความถี่ในการไปสถานที่ดังกล่าวทั้งสองในอัตราที่เท่ากันเพราะสถานที่ทั้งสองมีบทบาทกับชีวิตประจำวันของนักเรียนในแง่ของการเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ ซึ่งโรงเรียนเป็นแหล่งความรู้ทางโลก และมัสยิดเป็นแหล่งความรู้ทางศาสนาและอีกทั้งมัสยิดเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่ผู้ปกครองพยายามฝึกฝนให้บุตรหลานมีความเคร่งครัดทางศาสนา จึงส่งผลทำให้อัตราการใช้มัสยิดมีมากที่สุด รองลงมาคือบ้านญาติ และเพื่อน คิดเป็นอัตราเฉลี่ยร้อยละ 17 จากการสัมภาษณ์พบว่า นักเรียนจะใช้เวลามากในการไปเยี่ยมญาติ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพื่อนในขณะเดียวกัน โดยในรอบ 1 สัปดาห์นักเรียนไปเยี่ยม

ญาติอย่างน้อย 2-3 ครั้ง ส่วนใหญ่มักอยู่ในละแวกหมู่บ้านเดียวกัน และรองลงมาคือ ตลาด คิดเป็นอัตราเฉลี่ยร้อยละ 9 มักไปในวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ ไปตลาดคลองสวน

จากกิจวัตรประจำวันดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า นักเรียน นักศึกษานั้น ใช้พื้นที่ส่วนใหญ่ผูกพันอยู่กับบ้าน โรงเรียน และมัสยิด ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตเด็กมุสลิมในพื้นที่ชนบทได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่มีเอกลักษณ์ นักเรียนใช้เวลาส่วนใหญ่กับการศึกษา โดยมีทั้งการศึกษาภาคสามัญตามภาคบังคับ และการศึกษาศาสนา ควบคู่กันไป ทำให้ความผูกพันระหว่างนักเรียน นักศึกษากับโรงเรียนและมัสยิดมีความแน่นแฟ้น จากการทำอัตราการใช้พื้นที่มัสยิดสูงจึงเป็นเหตุผลประกอบการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่ต้องอยู่ในละแวก หรือบริเวณใกล้ๆ กับมัสยิด เพื่อความสะดวก ปลอดภัยของบุตรหลาน ที่จะต้องเดินทางมาศึกษาที่ยังมัสยิด อีกทั้งเป็นการง่ายต่อการปลูกฝังบุตรหลานในการเคร่งครัดในหลักการศาสนา

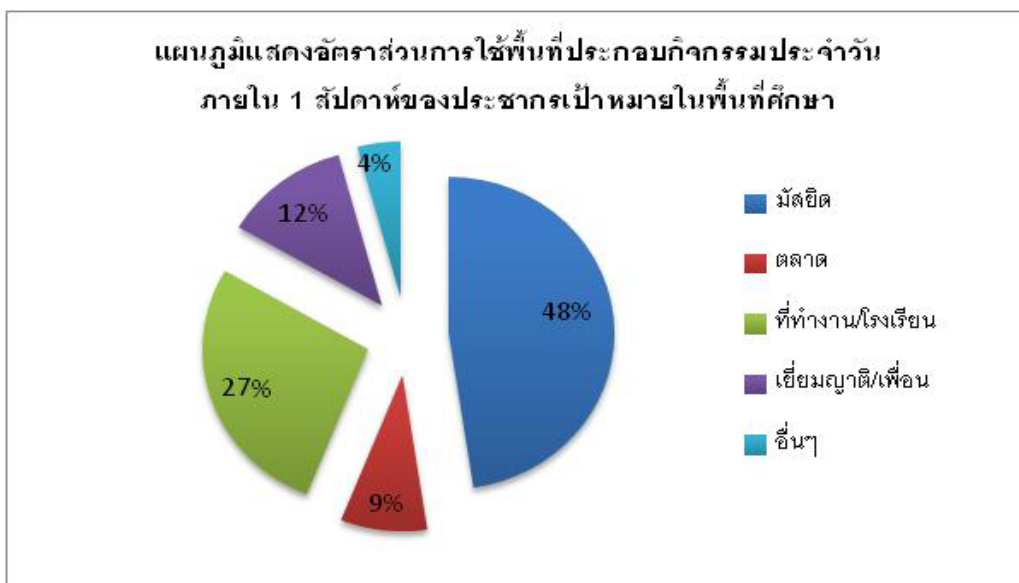
เมื่อนำผลการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมาทำแผนที่ Urban Song lines map (ตามแผนที่ที่ 5.9) สรุปได้ว่า กิจกรรมประจำวันของกลุ่มตัวอย่างซึ่งแยกตามการประกอบอาชีพหลัก ได้แก่ เกษตรกร ค้าขาย นักเรียน และรับจ้างหรือพนักงานของรัฐนั้น ปรากฏสถานที่ที่สำคัญที่กลุ่มตัวอย่างมักประกอบกิจกรรมในแต่ละวัน คือ บ้าน มัสยิด โรงเรียน สถานที่ทำงาน ตลาด เพื่อนบ้านหรือญาติ และอื่นๆ

โดยที่สถานที่ที่กลุ่มตัวอย่างทุกคนต้องไปประกอบกิจกรรม คือ มัสยิด จากการที่ song lines ของทุกเส้นอยู่ที่ตำแหน่งของมัสยิด โดยพบว่าตำแหน่งของบ้านเรือนกลุ่มตัวอย่างมักอยู่ไม่ไกลจากตำแหน่งที่ตั้งมัสยิดเว้นแต่บางกลุ่มตัวอย่างที่พบว่าตำแหน่งที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างไกลจากมัสยิดที่เดินทางไปปฏิบัติศาสนกิจทั้งนี้เกิดจากกลุ่มตัวอย่างนั้นนับถือนิกายซุนนะซึ่งเป็นนิกายแนวใหม่ที่เพิ่งเข้ามาแพร่หลายในชุมชน ซึ่งจะต้องไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่มัสยิดอัลฮาดิ ฉะนั้นไม่ว่ากลุ่มตัวอย่างจะมีบ้านเรือนอยู่ใกล้กับมัสยิดอื่นๆ แต่จำต้องไปประกอบศาสนกิจที่มัสยิดอัลฮาดิเท่านั้น

นอกจากนี้ ตำแหน่งที่มีมากรองลงมาคือ ที่ทำงาน โดยเกษตรกร อยู่ในพื้นที่นา อาชีพค้าขายอยู่ในตำแหน่งบ้านของตัวเอง เนื่องจากเป็นร้านขายของชำที่ใช้พื้นที่บริเวณด้านหน้าของตัวบ้านในการค้าขาย นักเรียน อยู่ที่ตำแหน่งที่ตั้งโรงเรียน อาชีพรับจ้างหรือพนักงานของรัฐ มักอยู่ที่องค์การบริหารส่วนตำบล และโรงงานอุตสาหกรรม

ส่วนสถานที่ที่มักพบในชีวิตประจำวันของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ บ้านของเพื่อนบ้านหรือญาติ อันแสดงได้ถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน จากที่ประชากรในชุมชนส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์อันที่เครือญาติอย่างแน่นแฟ้น และยังสะท้อนให้เห็นถึงการมีปฏิสัมพันธ์กันของคนในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นการปฏิสัมพันธ์กันในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน

นอกจากนี้ตำแหน่งสถานที่ที่มักพบในชีวิตประจำวันของกลุ่มตัวอย่างคือ ตลาด ซึ่งพบว่ากลุ่มตัวอย่างใช้ตลาดคลองสวน เป็นสถานที่หลักในการจับจ่ายซื้อของคนในชุมชน ซึ่งความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับตลาดต่างขึ้นอยู่กับลักษณะการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอาชีพค้าขายมักมีความสัมพันธ์กับตลาดมากกว่าอาชีพอื่นในชุมชน โดยในการใช้พื้นที่ต่างๆกลุ่มตัวอย่างใช้พื้นที่ดังกล่าวโดยมีอัตราเฉลี่ยการใช้พื้นที่แตกต่างกันออกไป

แผนภูมิที่ 5.5 แสดงอัตราส่วนความถี่การใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมประจำวันของประชากรเป้าหมายในพื้นที่ศึกษา

จากแผนภูมิลบรูปได้ว่า มัสยิด มีอัตราการใช้เป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมประจำวันมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 48 โดยในรอบ 1 สัปดาห์ ประชากรใช้มัสยิดเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมประจำวันมากที่สุด รองลงมาคือ ที่ทำงาน หรือโรงเรียน คิดเป็นร้อยละ 27 ซึ่งในแต่ละวันประชากรใช้พื้นที่ทำงาน หรือโรงเรียนทุกวัน แต่อัตราความถี่น้อยกว่ามัสยิด รองลงมาคือ เชื่อมญาติ หรือบ้านเพื่อน คิดเป็นร้อยละ 12 ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ประชากรไม่ได้ทำทุกวัน แต่จะกระทำในรอบสัปดาห์ 2-3 ครั้งต่อสัปดาห์ ซึ่งจะมีความถี่น้อยกว่า และกิจกรรมอื่นๆ ซึ่งได้แก่ การออกกำลังกาย การพักผ่อน เป็นต้น มีอัตราส่วนที่น้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 4 ซึ่งประชากรส่วนใหญ่จะใช้เวลากับการทำงาน การเรียน และการประกอบศาสนกิจ เป็นส่วนใหญ่ จึงพบว่า การประกอบกิจกรรมอื่นที่มีอัตราความถี่ที่น้อยมากในชุมชน

นอกจากนี้พบว่าเส้นทางสายจราจรหลักในการเดินทางไปประกอบกิจกรรมยังสถานที่ต่าง ๆ นั้นมักใช้ถนนสายรองที่เชื่อมระหว่างหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ ทางหลวงชนบท ชข. 3020 ถนนเทศบาลตำบลเทพราช ถนนเชื่อมหมู่ 1 และหมู่ 3 และถนนเชื่อมหมู่ 1 และหมู่ 5 และพบว่าส่วนใหญ่ใช้การเดินทางเท้า และรถจักรยานยนต์ เป็นหลัก ในการเดินทางเข้าถึงพื้นที่ต่าง ๆ ดังกล่าว

ด้วยวิถีชีวิตดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ได้ว่า วิถีชีวิตของคนในชุมชนซึ่งเป็นมุสลิมที่มีความเคร่งครัดศาสนา กิจวัตรประจำวันผูกพันอยู่กับมัสยิด โดยเฉพาะการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และการศึกษาเล่าเรียนของบุตรหลาน ซึ่งมีอัตราความถี่ในการใช้พื้นที่ดังกล่าวในอัตราสูงในแต่ละวัน วิถีชีวิตนี้จึงนำมาซึ่งเหตุผลของการเลือกตั้งถิ่นฐานในทำเล และตำแหน่งที่มีระยะทางไม่ไกลจากศาสนสถาน นั่นคือมัสยิด และอยู่ในที่ที่สามารถประกอบพิธีกรรมศาสนาได้

อย่างง่ายดาย คือการอยู่ร่วมกันกับกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน โดยในพื้นที่ศึกษาจึงพบการเลือกตั้งถิ่นฐานในลักษณะรูปแบบกลุ่มที่ล้อมรอบมัสยิด คือมัสยิดยัมอียะตุลอิสลาม อย่างไรก็ตามอย่างไรก็ตามด้วยลักษณะภูมิประเทศในพื้นที่ศึกษาเป็นเงื่อนไขหนึ่ง ในการกำหนดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานนั้นคือ ลักษณะภูมิประเทศที่มีลำคลองหลายสายพาดผ่าน จึงส่งผลให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานมีการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่โดยการเลือกตั้งถิ่นฐานตามแนวยาวขนานคูลำคลอง และด้วยเหตุผลดังกล่าวนำมาสู่การประยุกต์โดยการมีมัสยิดตั้งอยู่ในระยะที่สามารถเดินถึง หรือระยะไม่ไกลมากนัก ซึ่งได้แก่ มัสยิดอัลวะตอเนียห์ และมัสยิดดารุลอาบีดีน ซึ่งมีระยะห่างกัน ประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นศูนย์รวมการตั้งถิ่นฐานริมคลองประเวศน์บุรีรมย์

5.2 รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินทางด้านกายภาพ

จากการวิเคราะห์ด้วย Urban Songlines Technique นำมาซึ่งการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่ส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ด้วยวัฒนธรรมอิสลามที่กำหนดการดำเนินชีวิตดังกล่าวจึงส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ในด้านต่างๆ ดังนี้

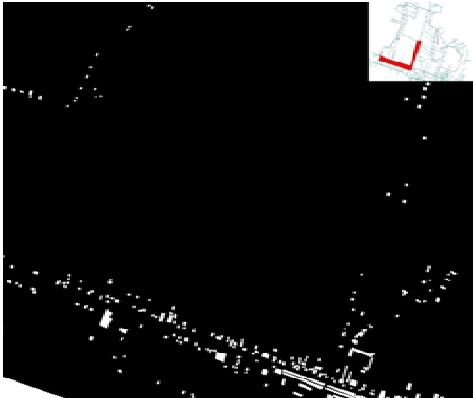
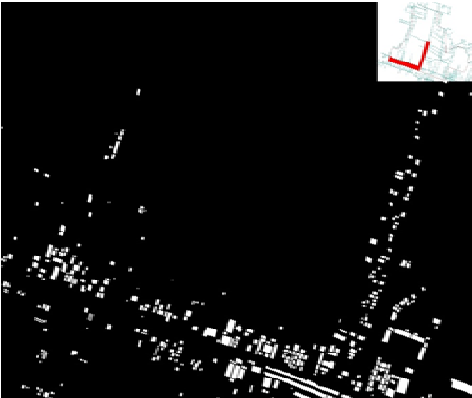
5.2.1 ลักษณะความหนาแน่นมวลอาคาร

พื้นที่ศึกษาเป็นลักษณะพื้นที่ชนบท การศึกษาความหนาแน่นมวลอาคารจึงเลือกพิจารณาจากพื้นที่ชุมชนเป็นหลัก ซึ่งในพื้นที่ศึกษาชุมชนมุสลิมในพื้นที่ศึกษาประกอบด้วย ชุมชนเกาะไร่ และชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด ซึ่งสามารถวิเคราะห์ความหนาแน่นมวลอาคารของชุมชนดังนี้

ภาพที่ 5.2 แสดงภาพและพื้นที่ชุมชนเกาะไผ่

ที่มา: ผู้วิจัย, 2554

 <p>ปี พ.ศ. 2495 พบว่า ลักษณะการวางตัวอาคาร กระจัดกระจาย ห่างกันเป็นแนวเช็กๆ เป็นระเบียบวางตัวขนานแนวคลอง ลักษณะเป็นแนวเส้นตรง</p>	 <p>ปี พ.ศ. 2530 พบว่า กลุ่มอาคารมีกรรมหนาแน่น ของอาคารพาณิชย์ มีควม ต่อเนื่องของอาคารตลอดแนว คลอง ปากภูมิอาคารกระจายเป็น แนวยาวขึ้นไปทางทิศเหนือตามแนว คลองบางกอกใหญ่</p>	 <p>ปี พ.ศ. 2553 พบว่า มีอาคารเพิ่มมากขึ้นมีการ ขยายพื้นที่อาคารเข้าไปในตลิ่งมาก ขึ้น พบการวางตัวที่ซับซ้อนของม อาคาร ก่อให้เกิดกลุ่มอาคารกลุ่มแยก ขนานริมคลอง และพบว่ากลุ่มอาคาร เรียงตัวขึ้นด้านทิศเหนือเพิ่มขึ้น เรียง ตัวตามแนวถนน และแนวคลอง โดยม อาคารแนวคลองมีมากกว่าแนวอาคารที่ วางตัวตามแนวถนน</p>
--	---	---

ภาพที่ 5.3 แสดงภาพและพื้นที่ชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด
ที่มา: ผู้วิจัย, 2554

จากการพิจารณาดังกล่าว(ภาพที่ 5.2)สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ในอดีตมีการตั้งอาคารบ้านเรือนตามที่ดินของตัวเอง ซึ่งมีพื้นที่มาก และด้วยความเป็นชุมชนชนบทจึงปรากฏที่ว่างให้เห็นเป็นบริเวณกว้าง เนื่องจากเป็นพื้นที่ของต้นไม้และที่นา และด้วยวัฒนธรรมอิสลามที่ส่งเสริมให้มีการอยู่รวมกัน ไม่นิยมส่งเสริมให้มีการแยกตัวไปตั้งถิ่นฐานอย่างสันโดษ จึงทำให้เมื่อมีประชากรเพิ่มขึ้นในพื้นที่จึงเกิดการเพิ่มขึ้นของมวลอาคาร การปลูกบ้านที่อยู่บนที่ดินแปลงเดียวกันหลายหลัง เจ้าของบ้านจะเป็นญาติกัน ทำให้บ้านที่อยู่กลุ่มเดียวกันเป็นบ้านของคนในครอบครัวเดียวกันหรือเป็นพี่น้องกัน ส่วนที่ดินนั้นเป็นของพ่อแม่ที่แบ่งให้ โดยอาจจะมีแปลงที่ดินที่อยู่ในพื้นที่ชุมชนในบริเวณอื่นที่ไม่ใช่บริเวณบ้านหลังคาเดิม ส่วนใหญ่เมื่อลูกมีครอบครัวพ่อแม่จะแบ่งที่ดินบริเวณใกล้บ้านให้ปลูกบ้านเป็นการแยกเรือนให้กับลูกๆ โดยตามหลักการศาสนาอิสลามแล้วมักให้ความสำคัญกับลูกชาย ซึ่งเมื่อแต่งงานก็จะมีการแบ่งที่ดินให้เป็นมรดกเพื่อสร้างครอบครัว โดยการแบ่งที่ดินปลูกบ้านและที่ทำกินเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ส่วนลูกสาวส่วนใหญ่เมื่อแต่งงานแล้วมักไปอาศัยอยู่ที่บ้านสามี และได้รับการแบ่งมรดกในอัตราที่น้อยกว่าลูกชาย เนื่องจากต้องไปอาศัยอยู่กับสามี ซึ่งสามีมีหน้าที่ในการเลี้ยงดูต่อไป ดังนั้นกลุ่มบ้านเรือนที่สร้างขึ้นใหม่มักเป็นบ้านลูกชายที่ออกเรือน ซึ่งจะอยู่ในที่ดินแปลงเดียวกันกับพ่อแม่ ทำให้พื้นที่เดิมมีอาคารเพิ่มขึ้นทำให้มีความหนาแน่นเพิ่มขึ้นลดพื้นที่ว่างลง ดังสังเกตได้จากมวลอาคารที่เกิดขึ้นใหม่จะเกาะกลุ่มใกล้ๆมวลอาคารเก่า และมีการเพิ่มขึ้นเรื่อยๆจนปัจจุบันที่มวลอาคารมีความหนาแน่นมาก พื้นที่ว่างระหว่างมวลอาคารน้อย ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ปกคลุมด้วยต้นไม้ที่อยู่ระหว่างบ้าน เกิดความต่อเนื่องของมวลอาคารมากขึ้น

และจากการพิจารณา(ภาพที่5.3) สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ในอดีตมีการตั้งบ้านเรือนตามริมคลอง ซึ่งจะตั้งอยู่ริมตลิ่งคลองอย่างเป็นระเบียบตามแนวคลองเพื่อความสะดวกต่อวิถีชีวิตริมคลอง เมื่อประชากรเพิ่มขึ้นจึงเกิดการเพิ่มจำนวนครัวเรือนโดยส่วนใหญ่ลูกๆมักจะสร้างบ้านอยู่ใกล้กับพ่อแม่ ซึ่งพ่อแม่มักแบ่งที่ดินแปลงเดียวกันในส่วนที่เหลือให้แก่ลูกๆ เมื่อปลูกบ้านอยู่บริเวณเดียวกัน บ้านที่ปลูกก่อนจะเลือกปลูกติดแม่น้ำ หรือมัสยิด เพราะบ้านที่ปลูกก่อนมักเป็นบ้านที่มีอายุมาก และสมัยก่อนใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก โดยที่บางบ้านอยู่ติดคลองมักสร้างที่จอดเรือเอาไว้ บ้านที่มาปลูกทีหลังมักปลูกลึกออกไปจากคลอง ทำให้ปัจจุบันที่มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นจึงเกิดการสร้างบ้านลึกเข้าไปจากคลองแต่ยังคงอยู่ในที่ดินแปลงเดียวกัน จึงเกิดการกระจุกตัวของอาคาร เพราะในอดีตคนที่สร้างบ้านมักเลือกสร้างใกล้กับมัสยิดก่อน จึงทำให้พื้นที่ใกล้มัสยิดมีความหนาแน่นมวลอาคารมากในปัจจุบัน

สามารถสรุปได้ว่า ลักษณะความหนาแน่นมวลอาคารในพื้นที่ศึกษาในปัจจุบันในพื้นที่บริเวณชุมชนมีความหนาแน่นค่อนข้างมาก เนื่องจากการเพิ่มจำนวนของอาคาร แต่ไม่ได้ขยายพื้นที่สร้างอาคาร จากการสืบทอดมรดกที่ดินจากพ่อแม่ที่แบ่งให้กับลูกซึ่งส่วนใหญ่อยู่ใน

ที่ว่างพื้นที่แปลงเดียวกัน ซึ่งบริเวณชุมชนเกาะไร่อาคารส่วนใหญ่มีการวางตัวไม่เป็นระเบียบ เกาะกลุ่มอาคารเดิม ซึ่งมีที่ตั้งอยู่ใกล้กับมัสยิด โดยลักษณะการวางตัวมวลอาคารดังกล่าวก่อให้เกิดการเชื่อมต่อของมวลอาคาร และการเชื่อมต่อของพื้นที่ที่มีความไม่เป็นระเบียบ ทำให้ไม่มีความต่อเนื่อง ซึ่งมีความสอดคล้องกับลักษณะทางสัญจรในพื้นที่ที่มีความวกวน และเป็นลักษณะทางเดินที่เชื่อมโดยพื้นที่ว่างของบ้านแต่ละหลัง ทำให้รูปแบบการสัญจรของชุมชนมุสลิมมักมีรูปแบบระบบถนนแบบ ส่วนชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด ซึ่งตั้งอยู่ริมคลองเนื่องจากมีข้อจำกัดทางพื้นที่ การวางตัวมวลอาคารหนาแน่นเลยริมคลอง จึงส่งผลให้เกิดความต่อเนื่องมวลอาคารส่งผลให้เกิดเส้นทางการสัญจรเลยริมคลองจากการต่อเนื่องของพื้นที่ดังกล่าว จึงสามารถเชื่อมโยงพื้นที่ทำให้คนในพื้นที่มีความใกล้ชิดสนิทสนม และมีความรู้สึกเป็นพวกเป็นพ้องกลุ่มเดียวกัน

5.2.2 โครงการข่ายคมนาคนาค

โครงการข่ายคมนาคนาคในพื้นที่ศึกษาประกอบด้วย โครงการข่ายคมนาคนาคทางน้ำ และทางบก ซึ่งในอดีตบทบาทการสัญจรส่วนใหญ่นั้นขึ้นอยู่กับโครงการข่ายคมนาคนาคทางน้ำเป็นหลักเนื่องจากเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเส้นทางเชื่อมระหว่างลำน้ำสายต่างๆหลายสาย แต่สำหรับปัจจุบันเมื่อมีการตัดถนนเข้าสู่ชุมชนการสัญจรหลักในพื้นที่ศึกษานั้นจึงใช้การสัญจรทางบกเป็นหลัก

- โครงการข่ายคมนาคนาคทางน้ำ

โครงการข่ายคมนาคนาคทางน้ำในพื้นที่ศึกษา นอกจากจะใช้คลองประเวศน์บุรีรัมย์เป็นหลักแล้ว ยังประกอบด้วยคลองย่อยในพื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ในการคมนาคนาคในละแวก และการคมนาคนาคเพื่อจับสัตว์น้ำในการดำรงชีวิต ด้วยการคมนาคนาคทางน้ำเป็นการสัญจรหลักในอดีตนั้น บริเวณริมคลองในพื้นที่ศึกษาจึงเป็นที่ตั้งของศาสนสถาน คือมัสยิด ซึ่งง่ายต่อการเข้าถึง และสอดคล้องกับวิถีชีวิตไทยมุสลิมริมคลอง

แม้ปัจจุบันการคมนาคนาคทางน้ำลดบทบาทลง เนื่องจากมีการตัดถนนเข้าในพื้นที่มากขึ้น เกิดความสะดวกในการคมนาคนาคทางบกมากกว่า จึงทำให้การเข้าถึงพื้นที่ส่วนใหญ่นิยมใช้การคมนาคนาคทางบก แต่ก็ยังสามารถพบเห็นการสัญจรทางน้ำอยู่ในพื้นที่บางส่วน โดยส่วนใหญ่เป็นการสัญจรระยะใกล้ การเดินทางไปมาหาสู่ในละแวกหมู่บ้าน และการจับสัตว์น้ำ แต่การเดินทางระยะไกลพบเห็นได้น้อยมาก อย่างไรก็ตามกลิ่นอายของความเป็นชุมชนริมน้ำยังคงปรากฏให้เห็นชัดเจน สังเกตได้จากการที่บ้านเรือนส่วนใหญ่ยังคงตั้งอยู่บริเวณริมคลอง และหน้าบ้านยังคงหันหน้าเข้าหาคลองแม้ว่ามีถนนตัดผ่าน และบ้านที่ตั้งอยู่ชายคลองยังคงมีท่าเทียบเรือปรากฏให้เห็น แสดงให้เห็นถึงการยังคงใช้ชีวิตแบบเดิมแต่อาจจะลดบทบาทการสัญจรทางน้ำลงไป

แผนที่ที่ 5.11 แสดงลักษณะเส้นทางคมนาคมในพื้นที่ศึกษา

- โครงข่ายคมนาคมทางบก

โครงข่ายคมนาคมทางบกของพื้นที่ศึกษา ประกอบด้วยถนนสายหลัก คือ ถนนทางหลวงชนบท ฉช. 3020 และถนนรองซึ่งมีลักษณะเป็นซอยที่สามารถเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี โดยที่ถนนสายหลักที่ใช้ในพื้นที่นี้ยังเป็นถนนเส้นทางลัดที่ใช้เชื่อมการเดินทางจากอำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ไปยังอำเภอเมืองฉะเชิงเทราได้ ส่วนการเดินทางสู่พื้นที่ศึกษา นั้น หากเดินทางมาจากกรุงเทพมหานคร หรือเดินทางมาจากทิศตะวันตก โดยใช้ถนนสายอ่อนนุช-เทพราช โดยรถตู้โดยสารสายกรุงเทพฯ-บางคล้า- ฉะเชิงเทรา และเมื่อมาถึงแยกเกาะไร่ก็สามารถเข้าพื้นที่โดยการเข้าทางแยกถนนทางหลวงชนบท ฉช. 3020 ทำให้เส้นทางหลักส่วนใหญ่ใช้เป็นทางผ่านของคนนอกพื้นที่ และเป็นทางเข้าพื้นที่ของคนในพื้นที่ศึกษา ส่วนถนนซอยภายในพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นซอยที่สร้างขึ้นเพื่อเชื่อมการคมนาคมระดับหมู่บ้าน โดยบางซอยเป็นซอยลาดยาง หรือคอนกรีต แต่บางซอยยังคงเป็นถนนลูกรัง หรือคันดิน (แผนที่ 5.11) และบางซอยมีลักษณะเป็นซอยตัน โดยเฉพาะซอยที่เป็นเส้นทางเข้าชุมชน ด้วยลักษณะถนน และตรอกซอยดังกล่าวส่งผลให้รูปแบบการสัญจรในการเข้าถึงพื้นที่นั้นสามารถเข้าถึงได้โดยทางรถ และการเดินเท้า

โดยการเข้าถึงพื้นที่โดยรถ นั้น ประกอบด้วยรถยนต์ และรถจักรยานยนต์ สามารถเข้าถึงได้โดยถนนสายหลัก และถนนซอยที่เป็นถนนคอนกรีต ลาดยาง และลูกรัง กว้าง 2 ช่องทางเดินรถ แต่การเข้าถึงสามารถทำได้เฉพาะส่วนที่ถนนตัดไปถึงเท่านั้น โดยที่การเข้าถึงบริเวณชุมชนเกาะไร่ นั้น สามารถเข้าถึงในส่วนของมัสยิดอียะตุลเกาะไร่เท่านั้น เพราะถนนสิ้นสุดบริเวณดังกล่าว ส่วนการเข้าถึงพื้นที่ในชุมชนส่วนใหญ่ใช้การเดินเท้าเป็นหลัก ลักษณะเส้นทางมีทั้งทางเดินเท้าคอนกรีต และทางเดินเท้าที่เป็นทางดินธรรมดาเชื่อมต่อเป็นโครงข่าย ลัดเลาะไม่เป็นระเบียบ การที่มีการตั้งอาคารบ้านเรือนอย่างไม่เป็นระเบียบ เชื่อมต่อกันตลอดชุมชน มีความกว้างประมาณ 50 เซนติเมตร การเชื่อมต่อกันของทางเดินคอนกรีตกับทางเดินธรรมดาที่ลัดเลาะเชื่อมกัน ทำให้ลักษณะโครงข่ายทางเดินนี้เป็นลักษณะเส้นทางระบบถุงแป้ง (cul-de-sac) ส่วนการเข้าถึงพื้นที่ชุมชนสุเหร่าหน้าตลาดนั้น สามารถทำได้โดยการเข้าถึงด้วยรถยนต์ได้บริเวณมัสยิดอัสวะตอเนาะห์ เท่านั้น การเข้าถึงตัวชุมชนสามารถทำได้โดยการเดินเท้าเลียบชายคลองหรือเส้นทางเดินเท้าชอกชอยในชุมชนลักษณะเส้นทางมีทั้งทางเดินเท้าคอนกรีต และทางเดินเท้าที่เป็นทางดินธรรมดาแต่เดิมเป็นทางไม้ยกขึ้นสูงเพื่อหนีน้ำเวลาน้ำขึ้นเต็มโดยส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ริมคลอง แต่ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงคันไม้ดังกล่าวเป็นคอนกรีต ซึ่งมีลักษณะเป็นเขื่อนกันตลิ่งไปในตัว มีความกว้างน้อยมาก ประมาณ 30 เซนติเมตร ซึ่งสามารถใช้เดินเรียงลำดับได้ครั้งละคน

ภาพที่ 5.4 ลักษณะทางเดินเท้าภายในชุมชนเกาะไร่

ที่มา: ผู้วิจัย, 2554

ในระดับชุมชน ยังพบว่ามีการปรับตัวของชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด ซึ่งเป็นลักษณะชุมชนมุสลิมที่อยู่ริมน้ำ นอกจากนี้จะมีโครงข่ายการสัญจรเลียบริมน้ำแล้ว ยังมีการประยุกต์โครงข่ายการสัญจรทางเดินเท้าให้เป็นลักษณะระบบวงแฉ่งโดยการ สร้างประตูทางเดินเข้าออกชุมชนริมน้ำจากบ้านที่ตั้งอยู่นอกตลิ่ง (ภาพที่ 5.5) ให้สามารถเดินเข้าไปภายในตัวชุมชนที่อยู่ริมน้ำได้ โดยการตั้งเวลาเปิดปิดประตูเข้าออก โดยประตูจะเปิดในเวลา 04.00 น. ซึ่งเป็นเวลาก่อนละหมาดซุบฮิ ในเวลาเช้าตรู่ ซึ่งคนจะต้องออกมาทำพิธีละหมาดที่มัสยิด และปิดประตูทางเดินเวลาประมาณ 22.00 น. ซึ่งเป็นเวลาหลังละหมาดสุดท้ายของแต่ละวัน จึงทำให้โครงข่ายการสัญจรทางเดินเท้าของชุมชนสุเหร่าหน้าตลาดมีลักษณะเป็น ระบบวงแฉ่ง (cul-de-sac) ขนาดเล็กภายในชุมชน การปรับตัวดังกล่าวเพื่อความสะดวกของบ้านที่อยู่นอกตลิ่งให้สามารถเดินทางออกมาสู่มัสยิดได้อย่างรวดเร็วเพื่อให้ทันต่อการประกอบศาสนกิจประจำวันที่มีมัสยิด

ภาพที่ 5.5 ลักษณะทางเดินเท้าภายในชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด (ริมคลองประเวศน์บุรีรมย์)
ที่มา: ผู้วิจัย, 2554

โครงข่ายคมนาคมในพื้นที่ศึกษามักตอบสนองความต้องการของคนในพื้นที่ในการเป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างคนกับแหล่งงาน นั่นคือ ที่นา คนกับศาสนสถาน นั่นคือมัสยิด และคนในพื้นที่กันเอง จากลักษณะโครงข่ายคมนาคมที่เอื้อต่อการเข้าถึงโดยรถ และโครงข่ายที่เอื้อต่อการเดินเท้าที่แต่ละบ้านเชื่อมต่อกันด้วยโครงข่ายพื้นที่เปิดโล่งระหว่างบ้านสามารถเดินไปมาหาสู่ถึงกันได้ตลอดทั้งหมู่บ้านหรือด้วยถนนหรือทางเดินเล็กๆท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่น โครงข่ายดังกล่าวนี้สามารถสะท้อนถึงวิถีชีวิตที่มีความใกล้ชิดกันระหว่างผู้คนในชุมชน ที่มีเชื้อสายและความเชื่อเดียวกัน จึงแสดงออกดังโครงข่ายที่มีความเป็นกันเอง และมีความมิดชิดปลอดภัย

ภาพที่ 5.6 ลักษณะโครงข่ายคมนาคมระบบตุงแ่ง (cul-de-sac) บริเวณชุมชนเกาะไร่
ที่มา: ดัดแปลงโดยผู้วิจัย, 2554

ภาพที่ 5.7 ลักษณะโครงข่ายคมนาคมแนวยาวริมคลองบริเวณชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด
ที่มา: ดัดแปลงโดยผู้วิจัย, 2554

ภาพที่ 5.8 ลักษณะโครงข่ายคมนาคมแนวยาวริมคลองบริเวณชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด

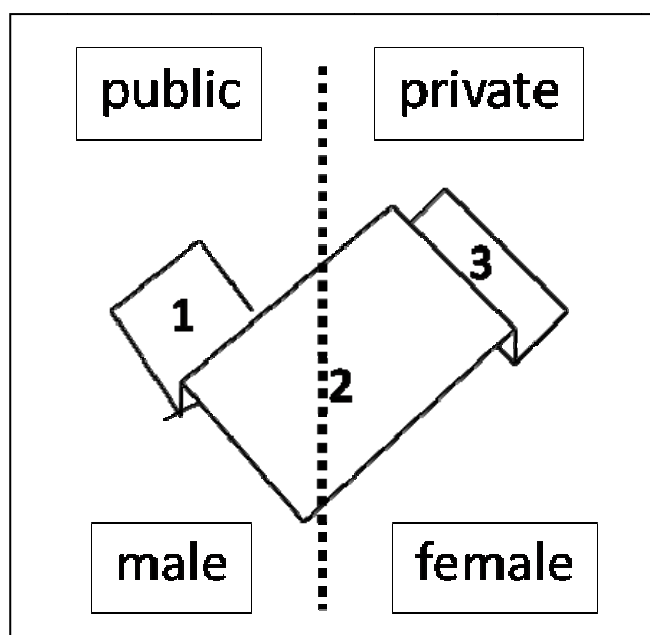
ที่มา: ดัดแปลงโดยผู้วิจัย, 2554

5.2.3 สถาปัตยกรรม

จากการสำรวจพบว่า บ้านเรือนในพื้นที่ศึกษานั้นมีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยว โดยสามารถแบ่งตามลักษณะเด่นของบ้านเรือนได้สองจำพวก ได้แก่ กลุ่มบ้านเรือนบริเวณชุมชนเกาะไร่ และกลุ่มบ้านเรือนบริเวณริมคลองประเวศน์บุรีรมย์

1) กลุ่มบ้านเรือนชุมชนเกาะไร่ มีลักษณะคือเป็นบ้านที่ยกพื้นสูง มีทั้งบ้านเก่าและบ้านที่ต่อเติม หรือสร้างขึ้นใหม่ จากการสำรวจภาคสนามพบว่าบ้านเรือนมีองค์ประกอบผังพื้นที่ 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนพื้นที่ด้านหน้า ส่วนพื้นที่เรือนหรือแม่เรือน และส่วนพื้นที่ครัว

ภาพที่ 5.9 ลักษณะองค์ประกอบผังพื้นที่บ้านเรือนในพื้นที่ศึกษา

ที่มา: ผู้วิจัย, 2554

ซึ่งองค์ประกอบผังพื้นที่ทั้งสามส่วน ยังคงพบเห็นชัดเจนทั้งในบ้านเรือนเก่า และบ้านเรือนใหม่ที่มีอยู่ทั่วไปในพื้นที่ศึกษา โดยพบว่าพื้นที่ด้านหน้าของเรือนมุสลิมเกาะไร่อาจมีลักษณะที่ปรากฏแตกต่างกันออกไป เช่นบางเรือนพบพื้นที่ลักษณะเป็นชานระเบียงที่ยื่นออกมาจากตัวบ้าน มีลักษณะเป็นพื้นที่ยาวตลอดด้านหน้าเรือน และมีระดับพื้นที่ต่ำกว่าพื้นแม่เรือน พื้นที่ส่วนนี้มีลักษณะโปร่งโล่งเย็นสบายอากาศถ่ายเทสะดวก เป็นพื้นที่รับแขกก่อนขึ้นตัวเรือน หรือใช้เป็นที่นั่งเล่นลักษณะกึ่งในกึ่งนอกบ้านของเจ้าของบ้าน นอกจากนี้ยังพบว่า บ้านเรือนที่มีลักษณะยกพื้นสูง จะมีพื้นที่ใช้สอยบริเวณใต้ถุนที่มีการสร้างที่สำหรับนั่ง หรือใช้เป็นที่นั่งนอนพักผ่อนของเจ้าของบ้าน ซึ่งมีลักษณะโปร่งโล่งสบายรับลมได้เต็มที่ เป็นอีกพื้นที่ใช้สอยที่สามารถรองรับแขกผู้มาเยือน

ส่วนพื้นที่แม่เรือนมีการกั้นพื้นที่ใช้สอยห้องนอนเป็นสัดส่วน ส่วนพื้นที่ที่เหลือมีลักษณะโปร่งโล่งใช้เป็นที่พักประกอบกิจกรรมต่างๆของสมาชิกในครอบครัว มีการกำหนดพื้นที่ส่วนหนึ่งของแม่เรือนไว้เป็นพื้นที่ทำการละหมาด ซึ่งเป็นความพิเศษของการใช้พื้นที่ โดยมุสลิมจะประกอบพิธีละหมาด 5 ครั้งต่อวัน พื้นที่บริเวณนี้จะได้รับการดูแลตกแต่งอย่างสวยงามและดูแลให้สะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อยประหนึ่งเป็นศาสนสถานในการประกอบกิจกรรมทางศาสนา มีหน้าต่างมีลักษณะเป็นบานทึบ

พื้นที่ใช้สอยส่วนครัวเป็นลักษณะเด่นชัดอีกประการหนึ่งของบ้านเรือนมุสลิม คือพื้นที่เรือนครัวจะเป็นลักษณะพื้นที่ที่แยกจากตัวแม่เรือนด้วยระดับต่ำกว่าแม่เรือน มีลักษณะของการกั้นผนังมิดชิด ซึ่งมักจะมีประตูทางออกอยู่ทางด้านหลังของครัว ซึ่งมักเป็นทางขึ้นเรือน หรือเข้าบ้านของฝ่ายหญิง รวมถึงเป็นที่นั่งพักผ่อน หรือรับแขกของฝ่ายหญิงด้วย

จะเห็นได้ชัดเจนว่า การแบ่งพื้นที่ใช้สอยของเรือนมุสลิมในพื้นที่ศึกษานั้น ใช้ความแตกต่างของระดับพื้นเป็นตัวกำหนดการใช้งาน และกำหนดศักดิ์ของพื้นที่ รวมถึงมีการกำหนดพื้นที่ใช้งานของเพศชายและเพศหญิงแยกอย่างชัดเจน โดยพื้นที่ด้านหน้ากำหนดให้เป็นทางขึ้น หรือทางเข้า และประกอบกิจกรรมของฝ่ายชาย ขณะที่พื้นที่ส่วนครัว เป็นทางขึ้น หรือทางเข้า และประกอบกิจกรรมของฝ่ายหญิง

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างพบว่า บ้านเรือนส่วนใหญ่ใช้ไม้ในการก่อสร้าง แม้มีการต่อเติมหรือสร้างใหม่ ยังคงรักษาส่วนที่ก่อสร้างด้วยไม้ไว้ บางหลังต่อเติมชั้นกลางเป็นปูน และชั้นบนเป็นยังเป็นไม้เช่นเดิม จากการสัมภาษณ์พบว่า กลุ่มบ้านเรือนบริเวณเกาะไทรนั้น เมื่อก่อนเรียกว่าชุมชนสังกะสี เนื่องจากบ้านทุกหลังมุงหลังคาด้วยสังกะสี แต่ ณ ปัจจุบันแทบไม่มีให้เห็น เนื่องจากมีการเปลี่ยนเป็นหลังคากระเบื้องแทน

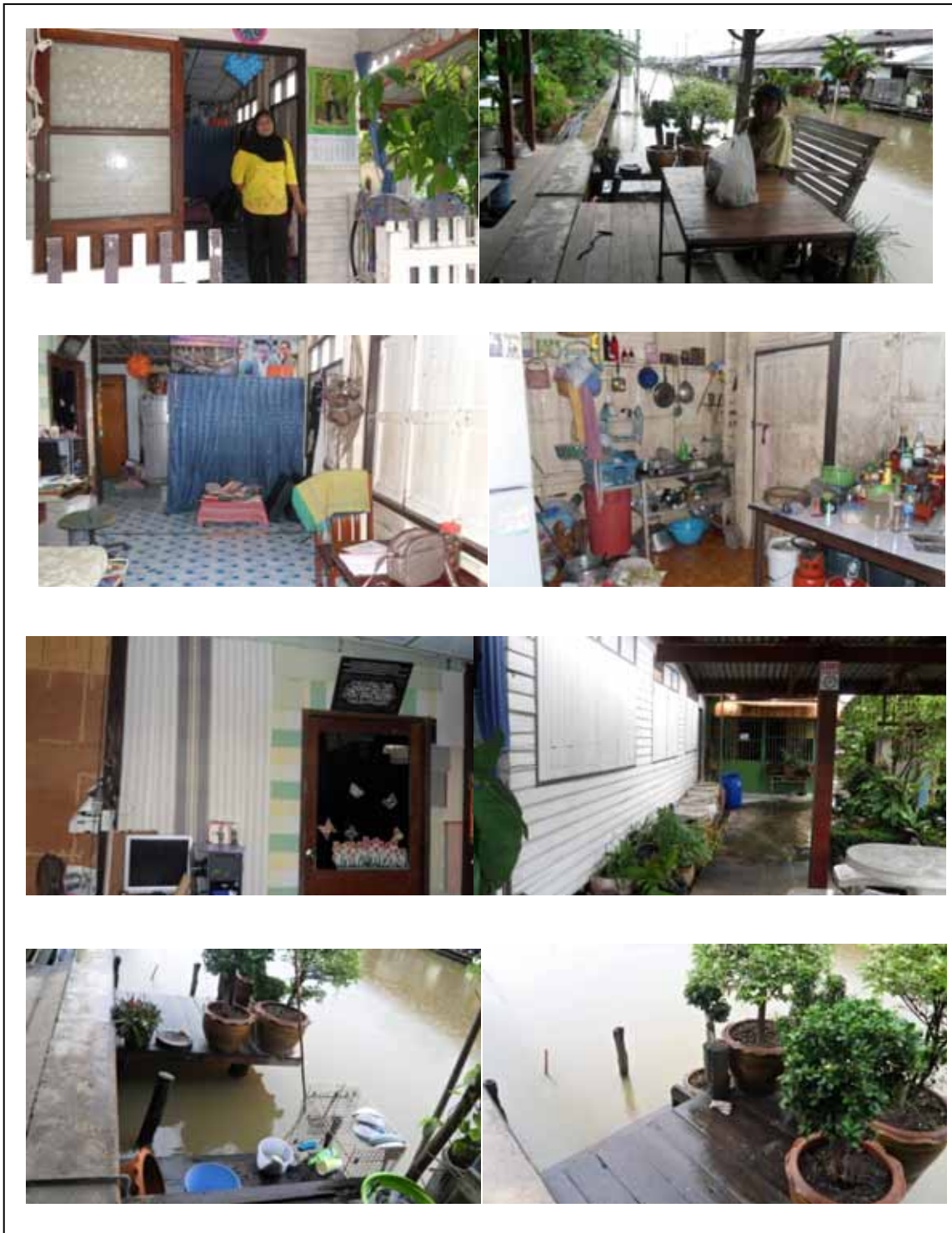
ภาพที่ 5.10 แสดงลักษณะอาคารบ้านเรือนและการใช้พื้นที่ในชุมชนเกาะไร่
ที่มา: ผู้วิจัย , 2554

2) ชุมชนอูฐริมคลองประเวศน์บุรีรัมย์ นั้นมีการแบ่งผังบ้านเรือนคล้ายคลึงกับบ้านที่อยู่บนเกาะไร้ แต่มีส่วนที่แตกต่างคือบ้านเรือนส่วนใหญ่หันหน้าบ้านเข้าหาคลอง และมีลักษณะของทำน้ำ หรือทำเทียบเรือปรากฏให้เห็น บ้านจะไม่ยกพื้นสูง การแบ่งผังบ้านมีลักษณะการจัดลำค้ำคักการใช้งานโดยใช้ระดับพื้นเป็นตัวกำหนด กล่าวคือ บริเวณหน้าบ้านซึ่งมีลักษณะยื่นออกมาจากตัวบ้านเล็กน้อย โดยตัวเรือนมักจะยกพื้นสูงขึ้นเล็กน้อย ภายในเป็นโถงโล่งที่สามารถรองรับกิจกรรมของแขกผู้มาเยือน และสมาชิกภายในบ้าน มีการแบ่งพื้นที่ห้องด้วยการกั้นตู้เสื้อผ้า และมีการจัดสรรพื้นที่เพื่อการละหมาด ส่วนพื้นที่ครัว มักมีระดับพื้นต่ำกว่าตัวเรือน มีฝาผนังกันแบ่งชัดเจนและมิดชิด และยังพบว่า รูปแบบครัวที่สามารถสื่อถึงวิถีชีวิตริมน้ำได้เป็นอย่างดี โดยมีการแบ่งพื้นที่หน้าบ้านบางส่วนทำเป็นท่าให้ยื่นลงไปคลองเพื่อใช้ในกิจกรรมครัวบางอย่าง อาทิเช่น การล้างภาชนะ ที่ใช้น้ำในคลองหน้าบ้าน นับเป็นส่วนที่มีความแตกต่างจากลักษณะสถาปัตยกรรมของอาคารบ้านเรือนของมุสลิมทั่วไป ทำให้ความเป็นส่วนตัวและการแบ่งพื้นที่พิเศษลดระดับความเข้มข้นลงมาก ที่จะต้องแบ่งความเป็นส่วนตัว และการแบ่งพื้นที่ปกปิดสำหรับสตรีเพศ เพราะพื้นที่หน้าบ้านยังจัดเป็นทางเดินผ่านของสมาชิกในชุมชน จึงเป็นการประยุกต์พื้นที่ให้เข้ากับลักษณะวิถีชีวิตริมน้ำ แต่ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการแบ่งพื้นที่เปียกออกจากพื้นที่ตัวเรือน เนื่องจากบ้านริมคลองอยู่ติดน้ำ

การเปลี่ยนแปลงระดับชุมชนของลักษณะบ้านเรือน ซึ่งมีการปรับตัวของลักษณะสถาปัตยกรรมของบ้านเรือนให้เข้ากับลักษณะภูมิประเทศอย่างเห็นได้ชัดในกรณีของบ้านเรือนริมคลองประเวศน์บุรีรัมย์ โดยลักษณะการใช้พื้นที่ครัวบางส่วนบริเวณหน้าบ้านติดชายคลอง โดยปกติแล้วตามหลักการศาสนาอิสลามหญิงจะอาศัยพื้นที่ส่วนหลังบ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่ครัว ในกรณีบ้านที่อูฐริมคลอง ปรากฏพบเห็นบริเวณชายคลองซึ่งอยู่หน้าบ้านเป็นพื้นที่ซักล้าง ซึ่งเป็นพฤติกรรมการใช้พื้นที่ที่เปลี่ยนไปจากการใช้พื้นที่ทั่วไปของอิสลามที่มีความเข้มงวดในการปกปิดสตรีเพศให้อยู่ในที่มิดชิด ซึ่งการมีพื้นที่ดังกล่าวทำให้การปกปิดสตรีเพศลดน้อยลงมาก เพราะผู้หญิง หรือแม่บ้านจะออกมาประกอบกิจกรรมครัว บางอย่าง เช่น การล้างจาน อยู่บริเวณหน้าบ้าน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของทางสัญจรภายในชุมชน ดังนั้นการปรับตัวดังกล่าวลักษณะภูมิประเทศจึงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการใช้พื้นที่ของชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด และพบว่าบริเวณชุมชนเกาะไร้ซึ่งเป็นรูปแบบ cluster นั้นไม่ปรากฏลักษณะการใช้พื้นที่ดังกล่าว ดังนั้นลักษณะภูมิประเทศจึงไม่มีผลต่อพฤติกรรมการใช้พื้นที่ลักษณะสถาปัตยกรรมบ้านเรือนของชุมชนเกาะไร้

จากการสัมภาษณ์ (สัมภาษณ์นายยูโซป บินกาสัน อีหม่ามมัสยิดยัมอียะตุลอิสลามเกาะไร้, อายุ 78 ปี, 7 มกราคม 2554) หลักการสร้างบ้านเรือนตามหลักศาสนานั้น พบว่าการสร้างบ้านนั้นจะหันหน้าบ้านไปทางทิศใดก็สามารถทำได้ แต่การสร้างมัสยิดมักหันหน้าไปทางทิศตะวันออก เพื่อเป็นการง่ายสำหรับแขกผู้มาเยือนที่ไม่คุ้นสถานที่มาประกอบพิธีกรรมทาง

ศาสนา ซึ่งจะต้องหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ซึ่งเป็นทิศที่ตั้งของหินศักดิ์สิทธิ์อัลกะบะห์ ณ เมืองเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ซึ่งจากการสำรวจในพื้นที่ศึกษาพบว่ามีมัสยิด 2 หลังที่หันหน้าไปทางทิศตะวันออก คือมัสยิดยัมอียะตุลอิสลามเกาะไร้ และมัสยิดดาร์ลุลาบีดิน ส่วนมัสยิดอีก 2 หลังนั้นหันหน้าเข้าหาทางสัญจร ซึ่งได้แก่มัสยิดอัลวะตอ์นียะห์ หันหน้าเข้าหาคคลอง และมัสยิดอัลฮาดิ หันหน้าเข้าหาถนน ส่วนในการสร้างบ้านการลงเสาเอกจะต้องมีการขอพรจากพระเจ้า คือการอ่านดุอาร์โดยอิม่าม และทำการปลุกสร้างบ้านได้ และมีความเชื่อไม่ให้ปลุกสร้างบ้านในแนวทางน้ำไหล ซึ่งเป็นความเชื่อว่าจะก่อให้เกิดเหตุอันตรายแก่คนในบ้าน รูปแบบเรือนในสมัยก่อนมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนไทยพื้นถิ่นภาคกลาง แต่ในปัจจุบันยังคงมีเหลือแค่ 3 หลัง ซึ่งมีลักษณะชำรุดทรุดโทรมมากแล้ว ทำให้เรือนในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นเรือนที่ได้รับการต่อเติม หรือ ปรับปรุงมาบ้างแล้ว แต่ยังคงรูปแบบผังเรือนพื้นที่ใช้สอยที่ค่อนข้างเหมือนเดิม

ภาพที่ 5.11 แสดงลักษณะอาคารบ้านเรือนและการใช้พื้นที่ในชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด (ริมคลอง
ประเวศน์บุรีรมย์)

ที่มา: ผู้วิจัย, 2554

5.2.4 การใช้ประโยชน์อาคาร และการใช้ที่ดิน

การใช้ประโยชน์อาคารในภาพรวมนั้น เป็นการแสดงออกถึงรูปแบบที่เกิดขึ้นกับชุมชนที่สะท้อนวิถีชีวิตของชุมชน สู่ถึงการประกอบอาชีพ สภาพชุมชน และความสัมพันธ์ของคนกับการใช้พื้นที่ นั่นคือ การใช้ที่ดิน ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์การใช้ประโยชน์อาคารและการใช้ที่ดินไปพร้อมๆกัน เพื่อความสอดคล้องเชื่อมโยงกัน ซึ่งภายในชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไ้ร่นี้มีลักษณะการใช้ประโยชน์อาคาร และการใช้ที่ดิน หลักๆ 9 ประเภท ดังนี้

1) ที่อยู่อาศัย

การใช้ที่ดินประเภทนี้พบว่ามีมากอยู่ในบริเวณริมคลอง คือ คลองประเวศน์บุรีรัมย์ คลองแขวงกลั่นบน และคลองจระเข้บ่อย และพื้นที่บริเวณเกาะไ้ร่ ด้วยลักษณะภูมิประเทศที่เป็นเนินริมคลองที่เกิดจากการทับถมของดินที่เกิดจากการขุดคลอง และอีกพื้นที่หลังแนวตลิ่งจะเป็นที่ลาดต่ำ น้ำท่วมถึง การใช้ที่ดินประเภทนี้ส่วนใหญ่จึงเกาะกลุ่มริมตลิ่ง ส่วนในพื้นที่ชุมชนเกาะไ้ร่ที่มีลักษณะเป็นเนินสูงจากพื้นที่ราบ น้ำท่วมไม่ถึง จึงเป็นทำเลที่เหมาะสมต่อการเป็นที่อยู่อาศัย และนอกจากนี้ยังพบว่าการใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยนี้ส่วนใหญ่ร้อยละ 90 เป็นที่ดินของตัวเอง (สัมภาษณ์นายสมเดช ห่วงมะณี นายกองค้การบริหารส่วนตำบลเกาะไ้ร่, 1 สิงหาคม 2554) ซึ่งมีพื้นที่จำกัดเท่าที่มีการใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยปัจจุบัน จากการศึกษาแผนที่การใช้ที่ดิน พบว่ามีการขยายพื้นที่อยู่อาศัยน้อย อาจด้วยเหตุผลบางประการข้างต้น และเหตุผลสำคัญคือการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินที่มีเป็นของตนเองเท่าที่อยู่อาศัยปัจจุบัน

การใช้ประโยชน์อาคารประเภทนี้ โดยจะมีลักษณะของอาคารเป็นบ้านเดี่ยว และห้องแถว จากแผนที่การใช้ประโยชน์อาคาร พบว่า บ้านเดี่ยวจะมีการวางตัวอยู่บริเวณริมคลอง และกระจุกตัวอยู่บริเวณเกาะไ้ร่ ส่วนห้องแถวมีจำนวนน้อยซึ่งตั้งอยู่บริเวณหลังมัสยิดอัลวะดอีนียะห์ ซึ่งการใช้ประโยชน์อาคารประเภทที่อยู่อาศัยนี้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนมุสลิมแห่งนี้ เพราะถ้าดูจากภาพถ่ายทางอากาศโดยรวมทั้งหมดแล้ว พบว่าที่อยู่อาศัยเหล่านี้ไม่ได้มีมาตั้งแต่ว่างทั้งหมด แต่มีการสร้างขึ้นในภายหลัง โดยเฉพาะห้องแถวที่ปลูกสร้างใหม่ด้วยปูนเป็นวัสดุหลัก และยังตั้งอยู่ริมถนน

2) พาณิชยกรรม

การใช้ประโยชน์อาคารการใช้ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม จะพบอยู่บริเวณหลังมัสยิดอัลวะดอีนียะห์ ซึ่งเป็นลักษณะห้องแถวที่ถูกสร้างขึ้นใหม่จากการแบ่งพื้นที่ใช้สอยให้เช่าของมัสยิด สร้างเป็นแผงตลาดขนาดเล็กในชุมชน จำนวน 10 ห้อง ประมาณห้องละ 100 ตารางวา โดยคิดค่าเช่าปีละ 400 บาท และจากการสำรวจยังพบว่าพาณิชยกรรมในพื้นที่มีอยู่กระจายตามถนน ซึ่งเป็นลักษณะเพิงขายของ สะท้อนถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชน ที่มีร้านขายของส่วนใหญ่เป็นลักษณะการสร้างโรงร้าน หรือเป็นเพิงขายของ ซึ่งไม่ค่อยพบเห็นเป็นอาคารถาวร เป็นการแยกส่วน

การใช้ประโยชน์อาคารที่ชัดเจน ทำให้อาคารส่วนใหญ่ในพื้นที่มีการใช้ประโยชน์เพียงอย่างเดียว พบอาคารที่ใช้ประโยชน์ผสมมีจำนวนน้อยมาก

3) ที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชยกรรม

การใช้ประโยชน์อาคารและการใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชยกรรม จะพบ อยู่บริเวณหลังมัสยิดอัลวะตอเนียะห์ เช่นเดียวกันซึ่งเป็นลักษณะห้องแถวที่ถูกสร้างขึ้นใหม่จากการแบ่งพื้นที่ใช้สอยให้เช่าของมัสยิด สร้างเป็นแผงตลาดขนาดเล็กในชุมชน จำนวน 10 ห้อง ประมาณห้องละ 100 ตารางวา โดยคิดค่าเช่าปีละ 400 บาท นอกจากนี้ยังมีในส่วนของชุมชน เกาะไร่ที่มีการใช้ประโยชน์อาคารประเภทนี้จำนวนเพียง 3 หลัง ซึ่งเป็นลักษณะของร้านขายของชำ ในชุมชน ซึ่งเป็นการย้ายและสะท้อนให้เห็นว่าการใช้ประโยชน์อาคารในพื้นที่ศึกษาเป็นลักษณะการใช้อาคารเดี่ยว มากกว่าอาคารผสม

4) อุตสาหกรรม

การใช้ประโยชน์อาคารและการใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมนี้ในพื้นที่ศึกษามีไม่มากนัก เป็นที่ตั้งของโรงงานจำนวน 4 โรงงาน ได้แก่โรงงานอุตสาหกรรมผลิตพลาสติก มีคนงานประมาณ 50 คน ส่งขายภายในประเทศ โรงงานเครื่องจักร คนงานประมาณ 300 คน ส่งออกต่างประเทศ โรงกลิ้ง มีคนงานประมาณ 20 คน และโรงงานเครื่องนอนที่ตั้งอยู่ริมคลองประเวศน์ ใกล้กับวัดคลองสวน คนงานประมาณ 200 คน ลักษณะอาคารชั้นเดียว ซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมถนนสายหลักภายในชุมชน จากการที่มีถนนเชื่อมต่อกับอำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีถนนสายพิมพาวาส-เกาะดอน กว้าง 6 เมตร ผ่านกลางตำบลเชื่อมต่อกับอำเภอเมือง สามารถขนถ่ายสินค้า อีกทั้งระยะทางห่างจากขนส่งจังหวัดฉะเชิงเทราประมาณ 15 กิโลเมตร นอกจากนี้ยังสามารถเดินทางไปอำเภอบางปะกง ซึ่งมีพื้นที่ไม่ไกลจากสนามบินหนองงูเห่ามากนักประมาณ 25 กิโลเมตร

5) สถานที่ราชการ

การใช้ประโยชน์อาคารประเภทสถานที่ราชการนี้ มีการใช้เป็นี่ทำงานขององค์การบริหารส่วนตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา และอาคารของสถานีอนามัยตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งบริเวณข้างเคียงยังมีการใช้ประโยชน์อาคารเพื่อเป็นสถานที่ทำการตำรวจชุมชนตำบลเกาะไร่ จากการศึกษพบว่าที่ตั้งของสถานีอนามัยตำบลเกาะไร่ และสถานที่ทำการตำรวจชุมชนนั้นเป็นที่ดินของมัสยิดมอญยะตุลอิสลาม ซึ่งในการนี้มัสยิดให้ใช้เพื่อการกุศลไม่ได้คิดค่าเช่าแต่อย่างใด

6) สถานศึกษา

การใช้ประโยชน์อาคารประเภทนี้เป็นการใช้ประโยชน์เพื่อการศึกษาและเสริมสร้างความรู้สู่ชุมชน ซึ่งโรงเรียนที่อยู่ภายในพื้นที่ศึกษา ส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ใน

พื้นที่ศาสนสถาน ได้แก่ โรงเรียนสุเหร่าจะระเข้ข้อย ซึ่งใกล้กับบริเวณมัสยิดดารุ้ลอาบีดีน โรงเรียนสุเหร่าเกาะไร่ ซึ่งตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ติดกันกับมัสยิดยัมอียะตุ้ลอิสลามเกาะไร่ และโรงเรียนวัดคลองสวน โดยภายในโรงเรียนจะมีตัวอาคารเรียน มีลานดิน และลานปูนซึ่งใช้ในการประกอบกิจกรรมของโรงเรียน รวมทั้งใช้ในการออกกำลังกาย การเล่นกีฬา รวมถึงการจัดกิจกรรมรื่นเริงต่างๆของชุมชน จากการที่โรงเรียนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในใจกลางชุมชน และมีจำนวนเพียงพอต่อความต้องการของคนในชุมชน จึงส่งผลให้การใช้ที่ดินของโรงเรียนแม้จะเป็นสถานศึกษา แต่ยังมีบทบาทในการเป็นสถานที่เพื่อกิจกรรมนันทนาการต่างๆของคนในชุมชนได้อีกด้วย นับเป็นการเพิ่มบทบาทการใช้ที่ดินของสถานศึกษาได้เป็นอย่างดี

7) ศาสนสถาน

การใช้ประโยชน์อาคารและการใช้ที่ดินประเภทนี้เป็นการใช้ประโยชน์เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนในชุมชน โดยในพื้นที่ศึกษาประกอบไปด้วยผู้นับถือศาสนาอิสลาม และไทยพุทธ ศาสนสถาน จึงเป็นจุดรวมที่ทำให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซึ่งจากแผนที่การใช้ประโยชน์อาคารแสดงถึงที่ตั้งของแต่ละศาสนสถานต่างๆ คือวัดคลองสวน ซึ่งเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมและประเพณีวัฒนธรรมทางศาสนาพุทธ ตั้งอยู่ติดคลองประเวศน์บุรีรมย์ ซึ่งตั้งคู่อยู่กับมัสยิดอัลวะตอ์นียะห์ ซึ่งเป็นศาสนสถานของชาวไทยมุสลิม เป็นสถานที่ใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนา และประเพณีวัฒนธรรมของผู้นับถือศาสนาอิสลาม นอกจากนี้ยังมีมัสยิดที่ถูกสร้างมาในปีที่ใกล้เคียงกันคือมัสยิดยัมอียะตุ้ลเกาะไร่ และมัสยิดดารุ้ลอาบีดีน ส่วนมัสยิดอัลฮาดิ์นั้นถูกสร้างในภายหลัง พื้นที่นั้นนอกจากจะเป็นที่ตั้งของมัสยิดแล้ว ที่ดินบางส่วนได้มีการจัดสรรจัดให้ชาวบ้านเช่าเพื่อการอยู่อาศัย และเพื่อการค้า ประกอบด้วยพื้นที่ดินของมัสยิดอัลวะตอ์นียะห์บริเวณหลังมัสยิดแบ่งเป็นห้องๆ ประมาณ 100 ตารางวา คิดอัตราในการเช่าที่ของมัสยิดเป็นรายปี ปีละ 400 บาท ส่วนมัสยิดยัมอียะตุ้ลอิสลามเกาะไร่ พื้นที่ประมาณ 38 ไร่ แบ่งให้เช่าทั้งที่ดินทำนา โดยคิดอัตราเช่าไร่ละ 10 ถึง และแบ่งเป็นที่ดินบ้าน ขนาด 60 ตารางวา อัตราค่าเช่าปีละ 700 บาท โดยในการเช่านี้จะจัดให้กับชาวบ้านที่เป็นชาวไทยมุสลิมเท่านั้น ส่วนมัสยิดดารุ้ลอาบีดีน และมัสยิดอัลฮาดิ์ไม่ปรากฏที่ดินให้เช่าแต่อย่างใด นอกจากนี้แล้วการใช้ที่ดินประเภทศาสนสถานนี้เนื่องจากศาสนาอิสลามให้ความสำคัญของการศึกษาศาสนา การใช้ที่ดินของมัสยิดบางส่วนจึงเป็นพื้นที่ของโรงเรียนสอนศาสนา ซึ่งจะมีปรากฏอยู่ในทุกมัสยิด และยังมีส่วนของพื้นที่กุโบร์ประมาณ 15 ไร่ บริเวณดังกล่าวแม้ยังมีพื้นที่ว่างแต่ชุมชนสงวนไว้สำหรับการฝังศพเท่านั้น ไม่ได้มีการแบ่งที่ดินที่เหลือให้เช่าแต่อย่างใด นอกจากนี้ในพื้นที่ศึกษามีวัด 1 แห่ง คือวัดคลองสวน

8) การใช้ที่ดินประเภทเกษตรกรรม

การใช้ที่ดินประเภทเกษตรกรรมนี้นับได้ว่ามีพื้นที่มากที่สุด จากการเปรียบเทียบพื้นที่เกษตรกรรมในปี พ.ศ.2495 2530 และ 2553 พบว่าพื้นที่เกษตรกรรมจากปี พ.ศ.2495 -

2530 มีอัตราลดลงประมาณร้อยละ 3.29 และปี พ.ศ. 2530-2553 มีอัตราลดลงประมาณร้อยละ 24.73 ซึ่งมีความสอดคล้องกับอัตราการเพิ่มของพื้นที่ชุมชนที่ใกล้เคียงกัน และจากการศึกษาพบว่าพื้นที่เกษตรประมาณ 7,124 ไร่ เป็นพื้นที่ทำนาเกือบทั้งหมด โดยจากการสัมภาษณ์พบว่าที่นาประมาณ ร้อยละ 90 เป็นที่นาเช่า โดยการที่เจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินการเกษตรส่วนใหญ่เป็นนายทุนจากกรุงเทพมหานคร หรือผู้มีฐานะในชุมชนเอง

9) การใช้ที่ดินประเภทที่โล่ง ที่ว่าง

การใช้ที่ดินประเภทที่โล่งว่าง เพื่อนันทนาการนั้นในชุมชนนี้ไม่ค่อยมีมากนัก เป็นเพราะพื้นที่ในชุมชนเกาะไร่ที่พื้นที่ค่อนข้างน้อยส่วนใหญ่จะเป็นบ้านเรือนและเป็นแหล่งเกษตรกรรม ทำให้พื้นที่ว่างในชุมชนน้อย ประชากรในชุมชนจึงไม่ค่อยมีพื้นที่ไว้คอยรองรับทางด้านการพักผ่อนหย่อนใจ หรือถ้าประชาชนจะต้องใช้พื้นที่ในการทำกิจกรรมก็ต้องใช้กับพื้นที่ว่างของโรงเรียนและมัสยิดในชุมชน และในบางเวลาที่นอกเหนือจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตในที่นาที่นาบางส่วนมักกลายสภาพมาเป็นสนามฟุตบอล สำหรับแข่งฟุตบอลของเด็กๆภายในหมู่บ้าน เป็นการประยุกต์พื้นที่ให้เกิดประโยชน์หลังจากการเก็บเกี่ยวของชาวนา

จากการการใช้ที่ดินและการใช้ประโยชน์อาคารดังที่กล่าวมา พื้นที่ชุมชนมุสลิม ตำบลเกาะไร่แทบไม่พบการใช้ประโยชน์อาคารแบบผสม (mixed use building) เลย เพราะบ้านส่วนใหญ่มีลักษณะการใช้ประโยชน์อาคารแบบเดี่ยวคือบ้านพักอาศัย ส่วนร้านค้าจะแยกออกมาตั้งโรงขายของต่างหาก เกิดจากการแบ่งลักษณะการใช้พื้นที่ที่คำนึงถึงหลักความเป็นส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ ซึ่งบ้านเรือนจะเป็นลักษณะการใช้พื้นที่ส่วนตัว และการแยกร้านค้าออกมาส่วนใหญ่จะเกาะกลุ่มริมถนนสาธารณะ และจากการวิเคราะห์โดย Urban Songlines Technique พบว่าเส้นทางการสัญจรหลักในการเดินทางไปประกอบกิจกรรมยังสถานที่ต่าง ๆ นั้นมักใช้ถนนสายรองที่เชื่อมระหว่างหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ ทางหลวงชนบท ฉช. 3020 ถนนเทศบาลตำบลเทพราช ถนนเชื่อมหมู่ 1 และหมู่ 3 และถนนเชื่อมหมู่ 1 และหมู่ 5 ซึ่งมีความสอดคล้องกับรูปแบบการใช้อาคาร ซึ่งพบว่าโรงขายของซึ่งมักตั้งอยู่ริมถนนสายดังกล่าว เช่นกัน เป็นความสอดคล้องของการตั้งร้านค้าที่มักตั้งอยู่บนเส้นทางการคมนาคมที่มีการสัญจรของผู้คนมากมาย

จากการวิเคราะห์สรุปได้ว่า การใช้ที่ดินส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษานั้นมีความสอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศ ซึ่งสภาพดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การปลูกพืชสวน ไร่นา พื้นที่ส่วนใหญ่จึงเป็นพื้นที่เกษตรกรรม และจากการที่ดินเกษตรกรรมส่วนใหญ่เป็นที่ดินนายทุนให้เช่า จึงมีส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีพื้นที่การใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยจำกัด เพราะการถือครองที่ดินคนในพื้นที่ส่วนใหญ่มีแค่เฉพาะที่ดินบ้านของตัวเอง การมีความเข้มข้นของลักษณะชุมชนเกษตรกรรม จึงส่งผลให้การใช้ประโยชน์อาคารเป็นลักษณะการใช้ประโยชน์แบบเดี่ยว

5.3 การปฏิสัมพันธ์ของประชาชนในพื้นที่ศึกษา

ในการศึกษาการปฏิสัมพันธ์ของประชาชนในพื้นที่ศึกษา ซึ่งจะทำให้ทราบถึงระดับความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ทั้งความสัมพันธ์ของกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน และระหว่างต่างกลุ่มวัฒนธรรม โดยเฉพาะกลุ่มต่างวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ศึกษาด้วยตนเอง และกลุ่มต่างวัฒนธรรมที่อยู่บริเวณข้างเคียง โดยวิถีชีวิตชุมชนมุสลิมแห่งนี้แม้จะมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานทางกายภาพอย่างที่ได้อธิบายข้างต้นแล้ว แต่ชีวิตชีวาของชุมชนที่ทำให้รูปแบบดังกล่าวมีความสมบูรณ์แบบยิ่งขึ้นคือการปฏิสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ที่มีความผสมผสานกลุ่มต่างวัฒนธรรมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยการศึกษการปฏิสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ ผ่านแนวความคิดที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต การทำกิจกรรมและการใช้พื้นที่ โดยวิถีชีวิตที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้มีความสอดคล้องกันกับการดำรงชีวิตประจำวัน รวมทั้งยังคงเป็นกิจกรรมที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทางกายภาพที่มีอยู่เป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจเชิงวิเคราะห์การปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวโดยการแบ่งกิจกรรมในแต่ละเดือนในรอบปีของชุมชนดังตารางที่ 5.1 สามารถวิเคราะห์ได้ว่า การปฏิสัมพันธ์กลุ่มวัฒนธรรมเดียวกันส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นแน่นแฟ้นกว่าการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มวัฒนธรรมไทยพุทธ และกลุ่มวัฒนธรรมไทยมุสลิม โดยเกิดขึ้นจากการร่วมทำพิธีกรรม และประเพณีทางศาสนา จากการที่พื้นที่ศึกษานี้มีประชากรที่นับถือศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม อยู่ในพื้นที่ศึกษา แต่ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของแต่ละกลุ่มนั้นจะแยกจากกันอย่างชัดเจน กลุ่มไทยมุสลิมจะอยู่เป็นกลุ่มที่มีแต่ไทยมุสลิม ซึ่งอยู่บริเวณชุมชนเกาะไร่หมู่ที่ 5 และริมคลองประเวศบุรีรัมย์ และอยู่ปนกับชุมชนไทยพุทธบ้างเป็นส่วนน้อยในหมู่ที่ 2 และ 3 ส่วนชาวไทยพุทธจะตั้งถิ่นฐานเลียบคลองจะเข้้น้อย และคลองแขวงกลั่นบน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยพุทธ กับชาวไทยมุสลิมในพื้นที่นั้นส่วนใหญ่เป็นการร่วมกิจกรรมตำบลที่ไม่เกี่ยวข้องกันกับพิธีกรรมทางศาสนา ได้แก่ กิจกรรมที่ทางองค์การบริหารส่วนตำบลจัดขึ้น เช่น การแข่งขันกีฬา งานวันเด็ก ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้พื้นที่ร่วมกันคือ โรงเรียน และสนามฟุตบอล จึงสามารถกล่าวได้ว่าพื้นที่ทำกิจกรรมที่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมส่วนใหญ่ คือ โรงเรียน และสนามฟุตบอล

และเมื่อพิจารณาแผนที่ทางสังคม (แผนที่ 5.15) สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ในการทำกิจกรรมต่างๆของกลุ่มคนในพื้นที่นั้นสามารถแยกวิเคราะห์ตามกลุ่มชุมชนต่างๆอันได้แก่ กลุ่มชุมชนเกาะไร่ และกลุ่มชุมชนริมคลองประเวศบุรีรัมย์

ตารางที่ 5.1 แสดงกิจกรรม พื้นที่ และผู้เข้าร่วมกิจกรรมในรอบปีของพื้นที่ศึกษา

เดือน	กิจกรรม	สถานที่	ผู้เข้าร่วม
มกราคม	ทำบุญตักบาตรวันขึ้นปีใหม่ งานวันเด็ก	วัดคลองสวน โรงเรียน	▲ ▲ ●
กุมภาพันธ์	วันมาฆบูชา เวียนเทียน	วัดคลองสวน	▲
เมษายน	ทำบุญวันสงกรานต์ งานแข่งกีฬา	วัดคลองสวน สนามฟุตบอล	▲ ▲ ●
มิถุนายน	วันวิสาขบูชา	วัดคลองสวน	▲
กรกฎาคม	วันเข้าพรรษา งานวันแมลิด	วัดคลองสวน มัสยิด, โรงเรียน	▲ ●
สิงหาคม	ถือศีลรอมดอน	มัสยิด	●
กันยายน	ทำบุญงานวันอิติลพัตรี	มัสยิด	●
ตุลาคม	ฟังเทศน์มหาชาติ วันออก พรรษา ตักบาตรเทโว	วัดคลองสวน	▲
พฤศจิกายน	ลอยกระทง ทอดกฐิน	วัดคลองสวน	▲
ธันวาคม	ทำบุญงานวันอิติลอัศฮา	มัสยิด	●

หมายเหตุ : ▲ หมายถึง ชาวไทยพุทธ ● หมายถึง ชาวไทยมุสลิม

ที่มา: ผู้วิจัย , 255

กลุ่มชุมชนบริเวณริมคลองประเวศน์บุรีรัมย์ เป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มคนเชื้อสายไทยพุทธ และไทยมุสลิม อาศัยอยู่ในแนวเดียวกันของคลองประเวศน์บุรีรัมย์ โดยแต่ละกลุ่มจะมีศาสนสถานของตนเองนั่นคือมัสยิดอัลวะดอ์นียะห์ มัสยิดดารุลอาบีดีน และวัดคลองสวนของชาวไทยพุทธ จากแผนที่แสดงให้เห็นว่า มีการประกอบกิจกรรมร่วมกันในส่วนของพื้นที่โรงเรียน และพื้นที่ว่างหลังมัสยิดอัลวะดอ์นียะห์ ส่วนพื้นที่ที่มีแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมทำกิจกรรมเฉพาะกลุ่มนั้น คือวัด และมัสยิด ซึ่งจากการสัมภาษณ์ทราบว่า การประกอบกิจกรรมที่วัดนั้น ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนไทยพุทธที่อยู่ในตำบลเกาะไร่เกือบทั้งหมด และยังรวมไปถึงชาวไทยพุทธที่อาศัยอยู่ชุมชนข้างเคียงอย่าง ชุมชนตลาดคลองสวนของเทศบาลตำบลเทพราช ส่วนพื้นที่มัสยิดนั้นจะเป็นการทำกิจกรรมของคนไทยมุสลิมที่อาศัยอยู่ใกล้ๆกับมัสยิดนั้นๆ ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้ว่า การปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มของคนในพื้นที่ริมคลองประเวศน์บุรีรัมย์นั้นมีการปฏิสัมพันธ์กันมาก กล่าวคือมีความสัมพันธ์

เหนียวแน่นในหมู่กลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน แต่การปฏิสัมพันธ์ของคนไทยมุสลิมกับกลุ่มต่างวัฒนธรรมภายนอกชุมชนนั้นน้อยมากเนื่องจากไม่มีกิจกรรมที่ทำร่วมกัน ส่วนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมภายในพื้นที่นั้นมีการปฏิสัมพันธ์กัน เนื่องจากมีพื้นที่การทำกิจกรรมร่วมกัน คือโรงเรียนส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องจากการกิจกรรมของนักเรียน อาทิเช่น งานวันเด็ก เป็นต้น

ส่วนกลุ่มคนในชุมชนเกาะไร่ เนื่องจากเป็นชุมชนที่ประชากรนับถือศาสนาอิสลามทั้งหมด การร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่จึงเป็นกิจกรรมที่ทำเฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน นั่นคือมัสยิด แต่เนื่องจากโรงเรียนสุเหร่าเกาะไร่นั้นมีพื้นที่กว้างขวาง สามารถรองรับกิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้นภายในตำบลได้ จึงปรากฏพื้นที่การทำกิจกรรมร่วมกันของกลุ่มไทยพุทธ และไทยมุสลิม ตรงบริเวณพื้นที่โรงเรียน และสนามฟุตบอล ทำให้เกิดพื้นที่การปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มต่างวัฒนธรรมบริเวณเกาะไร่ ซึ่งสามารถสะท้อนความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กันแน่นแฟ้นในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกันจากการปฏิสัมพันธ์เฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมจากการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แต่ก็ยังมีการปฏิสัมพันธ์กับต่างวัฒนธรรมจากการที่พื้นที่เอื้ออำนวยต่อการประกอบกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน

จึงสรุปได้ว่า การปฏิสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ศึกษาเกิดจากการที่กลุ่มวัฒนธรรมเดียวกันส่วนใหญ่ปฏิสัมพันธ์กันมากจากการต้องทำกิจกรรมร่วมกันทางศาสนา และการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มต่างวัฒนธรรมที่เกิดจากการร่วมมือร่วมใจในการทำงานและการทำกิจกรรมที่จัดขึ้นภายในชุมชนซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา จึงเป็นการรวมกลุ่มคนทุกศาสนาในชุมชนให้มาปฏิสัมพันธ์กัน ก่อให้เกิดความผูกพัน และมิตรภาพที่ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีชีวิตชีวา สะท้อนวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละกลุ่ม และสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดิน
ชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไผ่ ช่างอาจ
บ้านโพธิ์ จังหวัดสมุทรปราการ

คำอธิบายสัญลักษณ์

- เขตเทศบาลนครหลวง
- พื้นที่ทำกิจกรรมของมุสลิม
- พื้นที่ทำกิจกรรมของพุทธ

วันที่: ๒๒ มิถุนายน ๒๕๕๔

แผนที่ที่ 5.15 แสดงพื้นที่ทำกิจกรรมของกลุ่มคนในพื้นที่ศึกษา

5.4 วิเคราะห์แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงในอนาคต

ในการวิเคราะห์แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงในอนาคตนั้น สามารถวิเคราะห์ได้ โดยการดูการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ และการปฏิสัมพันธ์ของคนในพื้นที่ศึกษา ซึ่งจากการตั้งสมมติฐานนั้น ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานโดยใช้การผสมผสานของกลุ่มคนต่างวัฒนธรรมเป็นหลัก สำคัญในการวิเคราะห์ แต่จากการวิจัยพบว่า การผสมผสานกันของกลุ่มต่างวัฒนธรรมโดยเฉพาะ การแต่งงานกับคนต่างศาสนาซึ่งมีมากขึ้นในปัจจุบันนั้นไม่ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนแต่อย่างใด กล่าวคือจากการสัมภาษณ์พบว่า การแต่งงานกับคนต่างศาสนาในพื้นที่ศึกษามีเพิ่มมากขึ้นเป็นความจริง แต่การแต่งงานกับคนต่างศาสนาส่วนใหญ่จะเข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม โดยก่อนการแต่งงานนั้นจะต้องดำเนินการให้ฝ่ายที่เป็นต่างศาสนิกเปลี่ยนมาเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามเสียก่อน ซึ่งเรียกบุคคลเหล่านั้นว่า “มุอัลลัฟ” และได้ทำการสอนระเบียบปฏิบัติรวมถึงคำสอนศาสนาอิสลามให้มีความเข้าใจ และสามารถปฏิบัติศาสนกิจ และใช้ชีวิตแบบวิถีอิสลาม และส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่ที่ชุมชนแห่งนี้ ทำให้เกิดการซึมซับและปฏิบัติตัวเช่นเดียวกันกับคนในชุมชนไม่ก่อให้เกิดความแปลกแยกหรือเปลี่ยนแปลงชุมชนแต่อย่างใด จึงเป็นเหตุผลที่สนับสนุนว่าการผสมผสานระหว่างกลุ่มต่างวัฒนธรรมโดยการแต่งงานนั้นไม่เป็นสาเหตุทำให้ชุมชนมุสลิมดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงในอนาคต ดังนั้นในการวิเคราะห์แนวโน้มความเปลี่ยนแปลง ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการศึกษาทางกายภาพ ดังนี้

จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2495 พ.ศ.2530 และ พ.ศ. 2553 แนวโน้มในอนาคตน่าจะมีลักษณะดังนี้คือ

1) ชุมชนเกาะไร่ น่าจะยังคงรูปแบบเดิมคือ การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม มีความหนาแน่นของมวลอาคารมากขึ้น ส่วนใหญ่จะเกาะกลุ่มบ้านเรือนบริเวณเกาะรอบๆ มัสยิด ขยายของพื้นที่อยู่อาศัยน้อยเนื่องจากมีข้อจำกัดการถือกรรมสิทธิ์ที่ดินที่มีจำกัดเฉพาะที่ดินบ้านของตัวเอง อีกทั้งชีวิตประจำวันของคนในชุมชนมีความเคร่งครัดศาสนามาก ชีวิตประจำวันผูกพันกับมัสยิดทำให้เกิดความแข็งแรงในการรวมกลุ่ม อีกทั้งศาสนาอิสลามเน้นหนักถึงเรื่องของการรวมตัวกันเป็นสังคม ไม่ส่งเสริมให้ใช้ชีวิตสันโดษและแตกแยก (Fischel ,1956) ชุมชนเกาะไร่เป็นชุมชนหนึ่งที่สะท้อนหลักการดังกล่าวของศาสนาอิสลามอย่างชัดเจน

นอกจากนี้ยังมีเหตุผลทางลักษณะภูมิประเทศที่เป็นเนินสูง และมีชุดดินลูกรังที่มีความแตกต่างจากชุดดิน ดินเหนียวตะกอนแม่น้ำ ของพื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่รอบๆ ซึ่งเหมาะแก่การทำเกษตรชั้นดี มากกว่าการตั้งบ้านเรือน ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ดังกล่าวสนับสนุนให้ชุมชนนี้มีรูปแบบดั้งเดิม

2) ชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด น่าจะมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาวเหมือนเดิม แต่อาจมีส่วนเปลี่ยนแปลงขยายพื้นที่ทางด้านคลองแขวงกลั่นบน ที่อาจมีการตั้งถิ่น

ฐานริมถนนเพิ่มมากขึ้น สังเกตได้จากการมีอาคารเพิ่มขึ้นบริเวณถนนเชื่อมหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 3 ลักษณะ
 หันหน้าบ้านเข้าหาถนนมากขึ้น ส่วนพื้นที่ริมคลองประเวศน์บุรีรัมย์ อาจมีการขยายพื้นที่พักอาศัย
 จากแนวคลองออกมาแต่ไม่ถึงถนน เพราะพื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมถึง การตั้งถิ่นฐานบริเวณ
 ดังกล่าวจะต้องอาศัยการถมดินในระดับสูงเสียก่อน จึงเป็นเงื่อนไขในการขยายพื้นที่ไปยังพื้นที่
 ดังกล่าว อีกทั้งชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่มีความเคร่งครัดศาสนาเช่นเดียวกันกับชุมชนเกาะไร่
 ยังคงผูกติดอยู่กับศาสนสถานนั่นคือมัสยิด ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมุสลิม
 อีกทั้งรูปแบบการติดต่อปฏิสัมพันธ์กันของคนในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นลักษณะการปฏิสัมพันธ์
 เฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน และเป็นการปฏิสัมพันธ์กันในพื้นที่ศึกษา มีการปฏิสัมพันธ์กับคน
 ภายนอกน้อยมาก จากการวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอิสลามที่เชื่อมคนกับพื้นที่ให้มีความสัมพันธ์กัน
 นั่นคือบ้านกับมัสยิด รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินจึงน่าจะยังคงแบบเดิม

สรุป

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้าน
 โโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ประกอบด้วย 2 รูปแบบ คือการตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม (Cluster) บริเวณ
 ชุมชนเกาะไร่ ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 5 และการตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว (Linear) บริเวณเหนือคลอง
 ประเวศน์บุรีรัมย์ โดยที่รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของทั้งสองรูปแบบนี้มีจุดร่วมที่มีความสัมพันธ์กับ
 ศาสนสถาน นั่นคือ มัสยิด โดยที่ประชาชนในพื้นที่มีกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่มีมัสยิดเป็นประจำ
 ทุกวัน โดยเฉพาะการประกอบศาสนกิจของผู้ชายที่มัสยิดทุกวันศุกร์ การศึกษาพบว่าประชาชนมัก
 เลือกตั้งถิ่นฐานในตำแหน่งที่ใกล้กับมัสยิด โดยที่การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่มมักนิยมตั้งถิ่นฐาน
 ล้อมรอบมัสยิด และการตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาวตามริมลำคลองมักตั้งถิ่นฐานในระยะที่สามารถ
 เดินเท้าถึงมัสยิดนั่นคือระยะประมาณ 500 เมตร เป็นแนวยาวไปตามลำคลอง พบว่ามัสยิดมัก
 ตั้งอยู่ตรงกลางชุมชน เป็นลักษณะจุดหมายตา (Landmark) ที่สามารถมองเห็นและเข้าถึงได้ง่าย
 นอกจากนี้ยังพบว่าปัจจัยหนึ่งที่สนับสนุนการตั้งถิ่นฐานตามแนวคลองคือ ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ที่
 เป็นที่ราบลุ่มน้ำ และเป็นพื้นที่ที่มีคลองหลายสายเชื่อมต่อกัน

อย่างไรก็ตามแม้การตั้งถิ่นฐานทั้ง 2 รูปแบบมีจุดร่วมเดียวกันในการมีมัสยิดเป็น
 ศูนย์กลางชุมชนแต่ยังมีลักษณะทางกายภาพบางประการที่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ดัง
 สามารถสรุปลักษณะเด่นของแต่ละชุมชนโดยแบ่งชุมชนย่อยออกเป็น 4 ชุมชนย่อย ตามศูนย์กลาง
 มัสยิดของชุมชนย่อยนั้นดังนี้ คือ มัสยิดยัมอียะตุลอิสลามเกาะไร่ มัสยิดอัลฮาดิ มัสยิดอัลวะดอئي
 ยะห์ และมัสยิดดารุ้ลอาบีดิน

โดยชุมชนมัสยิดยัมอียะตุลอิสลามเกาะไร่ เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนเนินที่ราบ มี
 ลักษณะสอดคล้องกับชุมชนมุสลิมทั่วไป มีความเคร่งครัดในการประกอบพิธีกรรมศาสนา มี
 รูปแบบการสัญจรภายในชุมชนเป็นทางเดินเท้าที่กววน มีบ้านเรือนการแบ่งพื้นที่ใช้สอยระหว่าง

ชายหญิงชัดเจน ส่วนมัศยิดอัลฮาดิ์ ซึ่งตั้งอยู่บนเนินที่ราบใกล้กับมัศยิดยัมอียะฮ์ตั้งอิสลามเกาะไว้
 นั้น เนื่องจากเป็นมัศยิดนิกายใหม่ที่เพิ่งเข้ามามีบทบาทในชุมชน ทำให้รูปแบบไม่แน่นอน ขึ้นอยู่
 ตามความศรัทธาของคนในพื้นที่ จึงเป็นลักษณะครัวเรือนที่กระจัดกระจายทั่วไปในพื้นที่ศึกษา
 ส่วนชุมชนมัศยิดอัลวะดอ์นียะห์ หรือมัศยิดขาว และชุมชนมัศยิดดารุ้ลอาบีดีน หรือมัศยิดแดงซึ่ง
 ตั้งอยู่ริมคลองประเวศน์บุรีรมย์นั้น ด้วยลักษณะภูมิประเทศเป็นตัวกำหนดรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน
 ก่อให้เกิดวิถีชีวิตที่ผิดแผกไปจากชุมชนมุสลิมทั่วไป จึงก่อให้เกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแนวยาว
 ตามแนวคลอง การสัญจรจึงอิงอยู่กับการสัญจรทางน้ำและการเดินบนแนวคลอง แต่ก็ยังคงพบ
 เห็นการปรับตัวของคนมุสลิมริมน้ำโดยการแบ่งพื้นที่ใช้สอยให้มีความเป็นส่วนตัวลดลงโดยการให้
 มีการผ่านหน้าบ้านเพื่อเป็นการเชื่อมทางสัญจรภายในชุมชน และการนำบางส่วนของกิจกรรมใน
 ครัวซึ่งเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับความเคร่งครัดตามหลักศาสนาที่จะต้องให้ความสำคัญกับการให้
 ความมิดชิดแก่สตรีเพศ แต่ชุมชนริมน้ำดังกล่าวลดความเข้มข้นของความเคร่งครัดดังกล่าว

ฉะนั้นรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินในชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ มีความ
 แตกต่างกัน เพราะมีลักษณะภูมิประเทศที่ต่างกัน แต่ทั้งนี้ทุกชุมชนมีความสอดคล้องกับชุมชน
 มุสลิมทั่วไป ในแง่ของการมีมัศยิดเป็นศูนย์กลางตั้งอยู่กลางชุมชน เป็นจุดศูนย์รวมกิจกรรมต่างๆ
 เป็นผลสืบเนื่องจากหลักการที่สำคัญของศาสนาอิสลามที่กำหนดให้การประกอบกิจกรรมใน
 ชีวิตประจำวันนั้นมีความผูกพันกับมัศยิดเป็นส่วนใหญ่ จึงส่งผลให้เกิดการปรับตัวของชุมชนแม้จะ
 ตั้งอยู่ในภูมิประเทศที่ต่างกัน ทำให้ลักษณะภูมิประเทศนั้นเป็นอีกปัจจัยที่สำคัญและสนับสนุนให้
 เกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของแต่ละชุมชน

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย

6.1 สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาแผนที่ สัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องและการศึกษาภาคสนาม แล้วจึงนำผลที่ได้มาวิเคราะห์และสรุปผลเพื่อตอบสมมติฐานที่ตั้งไว้ โดยสมมติฐาน คือรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมเกาะไร่ น่าจะมีความสอดคล้องกับรูปแบบชุมชนอิสลามโดยทั่วไป ซึ่งประกอบด้วย

- 1) สถาปัตยกรรม ที่มีบ้านพักอาศัยที่มีลักษณะปกปิดมิดชิด มีมัสยิดเป็น ศาสนสถานซึ่งมักตั้งอยู่ศูนย์กลางชุมชน
- 2) โครงข่ายการสัญจร มีรูปแบบตรอก ซอย ที่วากวน และตรอกซอยตัน (Cul – de-sac)
- 3) ความหนาแน่นของมวลสิ่งปลูกสร้างต่อพื้นที่ว่าง มีความหนาแน่นของมวลอาคารที่หนาแน่นมาก มีพื้นที่ว่างน้อย
- 4) การใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร บ้านพักอาศัยมักรวมกลุ่มอยู่ใกล้กับศาสนา สถาน ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมจะอยู่รอบนอก ทั้งนี้อาจมีเหตุผลจากการประกอบศาสนกิจในชีวิตประจำวันของชาวไทยมุสลิม
- 5) แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคตคาดว่าจะมีสาเหตุจากการผสมผสานระหว่างกลุ่มต่างวัฒนธรรมหรือต่างศาสนา

ผลการศึกษาพบว่ามีส่วนที่เป็นไปตามสมมติฐาน คือรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีความสอดคล้องกับเมืองอิสลามทั่วไป ได้แก่ การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม (Cluster) บริเวณชุมชนเกาะไร่ ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 5 และส่วนที่ไม่เป็นไปตามสมมติฐาน ซึ่งรูปแบบการตั้งถิ่นฐานเป็นไปโดยปัจจัยลักษณะภูมิประเทศ เป็นปัจจัยหลักในการกำหนดรูปแบบดังกล่าว ได้แก่ การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว (Linear) บริเวณเหนือคลองประเวศน์บุรีรัมย์ ซึ่งไม่สอดคล้องกับชุมชนอิสลามทั่วไป โดยสามารถสรุปรายละเอียดของรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน 2 รูปแบบ ดังนี้

- 1) **บริเวณชุมชนเกาะไร่**
  - การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่ม (Cluster) มีความสอดคล้องกับชุมชนอิสลามทั่วไป ทั้งนี้เกิดจากพื้นที่มีลักษณะภูมิประเทศทั้งที่เป็นเนินที่ราบ จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่สนับสนุนการตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่มที่เป็นการเลือกตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณที่เป็นเนินหรือที่โคก มีความสัมพันธ์กับศาสนสถาน นั่นคือ มัสยิด พบว่ามัสยิดตั้งอยู่ตรงกลางชุมชน เป็นลักษณะที่หมายตา (Landmark) ของผู้มาเยือน ที่สามารถมองเห็นและเข้าถึงได้ง่าย ซึ่งล้อมรอบด้วยโรงเรียนสอนศาสนา บ้านของ

อิหม่าม หรือผู้มีบทบาทเป็นผู้นำของชุมชน โดยที่ประชาชนในพื้นที่ที่มีกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่ มัสยิดเป็นประจำทุกวัน โดยเฉพาะการประกอบศาสนกิจของผู้ชายที่มัสยิดทุกวันศุกร์ การศึกษา พบว่าประชาชนมักเลือกตั้งถิ่นฐานในตำแหน่งที่ใกล้กับมัสยิด โดยที่การตั้งถิ่นฐานนิยมตั้งถิ่นฐาน ล้อมรอบมัสยิด

- ด้านสถาปัตยกรรม มีความสอดคล้องกับหลักศาสนาอิสลาม ที่มีบ้านพัก อาศัยที่มีลักษณะปกปิดมิดชิด ความเคร่งครัดทางศาสนามีผลชัดเจนต่อลักษณะการแบ่งพื้นที่ใช้ สอยของเรือนที่แยกตามเพศโดยพื้นที่ส่วนหน้าของเรือนเป็นที่ประกอบกิจกรรมของเพศชาย ในขณะที่พื้นที่ส่วนหลังของเรือนเป็นที่ประกอบกิจกรรมของเพศหญิง และจะมีการจัดแบ่งพื้นที่ ภายในตัวเรือนสำหรับการละหมาดไว้อย่างเป็นสัดส่วนและชัดเจน เรือนของชาวมุสลิมทำหน้าที่ รองรับพิธีสำคัญทางศาสนาในแต่ละช่วงชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เช่นพิธีที่เกี่ยวข้องกับการเกิด การ เข้าสู่นิต การแต่งงาน การตาย ตลอดจนงานรื่นเริงในโอกาสต่างๆเช่นงานขึ้นปีใหม่ ชาวมุสลิมถือ ว่าบ้านคือ ศาสนสถานเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงต้องมีการแยกพื้นที่สะอาดและแห้ง(ตัวเรือน) ออก จากพื้นที่เปียก(ครัว ห้องน้ำ)อย่างชัดเจน ตลอดจนมีการประดับตกแต่งองค์ประกอบของเรือนตาม กำลังของเจ้าของบ้านด้วยอุปกรณ์ หรือสิ่งของที่ไม่วัดต่อหลักการศาสนาอิสลาม

- ด้านโครงข่ายการสัญจร มีรูปแบบตรอก ซอย ที่วกวน และตรอกซอยตัน (Cul -de-sac) การสัญจรในพื้นที่ใช้การเดินเท้าเป็นหลัก ซึ่งจะมีเส้นทางเดินเท้าขนาดเล็กที่เป็นทั้งผิว คอนกรีต และผิวดินธรรมชาติเชื่อมต่อเป็นโครงข่ายลัดเลาะไปตลอดทั้งหมู่บ้าน บางครั้งเส้นทางเดิน เหล่านี้จะไม่สามารถมองเห็นได้ชัดเจน เนื่องจากผสมผสานเข้ากับที่ว่างโดยรอบของเรือนบางหลัง แทน ลักษณะทางเข้า- ออก ทางเดียว เป็นระบบโครงข่ายการสัญจรแบบระบบงูแปง (Cul -de-sac) ทั้งนี้เกิดจากการวางตัวของกลุ่มบ้านเรือนที่ไม่เป็นระเบียบ ซึ่งมีความสอดคล้องกับลักษณะ โครงข่ายการสัญจรทั่วไปที่มาจาก ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนาเป็นเสมือนชีพจรชีวิตของ มุสลิม ด้วยเหตุนี้มัสยิดจึงถูกสร้างขึ้นมาตรงกลางเมืองและเป็นสถาบันปกครองหลัก พื้นที่ สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัวจะถูกแยกออกจากกันให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น ด้วย เหตุนี้การผังเมืองจึงครอบคลุมถึงเส้นทางที่แคบและทางตันที่แบ่งแยกสถานที่สาธารณะกับ สถานที่ส่วนตัวแยกออกจากกัน (Avdul Mutalib Bin Jelani ,2002) และจากการที่บ้านเรือนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ใกล้ชิดกัน ด้วยลักษณะโครงข่ายการสัญจรดังกล่าว สามารถสะท้อนความสัมพันธ์อัน ใกล้ชิดกันของคนในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

- ด้านความหนาแน่นของมวลสิ่งปลูกสร้างต่อพื้นที่ว่าง มีความหนาแน่นของ มวลอาคารที่หนาแน่นมาก มีพื้นที่ว่างน้อย กลุ่มบ้านเรือนรวมตัวกันอยู่หนาแน่นล้อมรอบด้วยนา ข้าว พื้นที่ว่างในชุมชนส่วนใหญ่จะแทรกด้วยต้นไม้ผลที่ปลูกไว้โดยรอบเพื่อบ่งบอกอาณาเขตของ

บริเวณบ้านเรือน หรือเป็นพื้นที่ว่างที่มีการเว้นพื้นที่เปิดเป็นลานโล่งระหว่างเรือนเพื่อใช้เป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมระหว่างสมาชิกในครอบครัวซึ่งเป็นลักษณะครอบครัวขยาย ซึ่งลักษณะที่ว่างและเรือนดังกล่าวส่วนใหญ่มักมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด แม้ชุมชนนี้จะเป็นชุมชนชนบท แต่ด้วยข้อจำกัดทางด้านกรรมสิทธิ์ที่ดินที่คนในชุมชนส่วนใหญ่มีที่ดินบ้านเป็นของตนเอง แต่เช่าที่ดินทำกิน ทำให้ที่ดินบ้านไม่สามารถขยายออกไปได้ การสร้างอาคารบ้านเรือนใหม่เพิ่มจึงต้องสร้างแทรกในที่ดินที่มีอยู่อย่างจำกัด การเพิ่มขึ้นของมวลอาคารเกิดจากการแบ่งสรรปันส่วนที่ดินแปลงเดิมของพ่อแม่สืบทอดให้แก่ลูกๆ โดยเฉพาะลูกชาย จึงก่อให้เกิดรูปแบบมวลอาคารที่หนาแน่นไม่เป็นระเบียบ ซึ่งส่งผลให้เกิดรูปแบบทางเดินที่มีลักษณะวงวน บริเวณเกาะไร่นี

- ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร บ้านพักอาศัยมักรวมกลุ่มอยู่ใกล้กับศาสนาสถาน ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทเกษตรกรรมจะอยู่รอบนอก ทั้งนี้อาจมีเหตุผลจากการประกอบศาสนกิจใน ซึ่งมีความสอดคล้องกับชุมชนมุสลิมทั่วไป กล่าวคือลักษณะการใช้ที่ดินประกอบด้วยพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่บริการชุมชน พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา พื้นที่การค้า และพื้นที่เกษตรกรรม กลุ่มบ้านเรือนรวมตัวกันอยู่หนาแน่นล้อมรอบด้วยพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งจากการที่ที่ดินเกษตรกรรมส่วนใหญ่เป็นที่ดินนายทุนให้เช่า จึงมีส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีพื้นที่การใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยจำกัด เพราะการถือครองที่ดินคนในพื้นที่ส่วนใหญ่มีแค่เฉพาะที่ดินบ้านของตัวเอง แต่อย่างไรก็ดีแล้วแต่มีสยิด ก็เข้ามามีบทบาทในการจัดสรรที่ดินสำหรับคนที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง โดยการแบ่งที่ดินของมีสยิดให้เช่าสำหรับใช้ประกอบการค้า และการอยู่อาศัย ด้วยลักษณะที่เป็นชุมชนเกษตรกรรม จึงก่อให้เกิดรูปแบบการใช้อาคารแบบเดี่ยวมากกว่า แบบผสม แม้แต่ร้านค้ายังมีการสร้างโรงขายของแยกออกจากตัวเรือน เป็นลักษณะเพิงขายของริมถนน เป็นการแยกพื้นที่ส่วนตัวออกจากพื้นที่สาธารณะ จึงเป็นเอกลักษณ์หนึ่งที่สามารถสร้างความมีชีวิตชีวาของชุมชน

2) บริเวณชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด (ริมคลองประเวศน์บุรีรัมย์)

- การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว(Linear) ทอดยาวตามลำคลอง ซึ่งไม่สอดคล้องกับชุมชนอิสลามทั่วไป ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มน้ำ เป็นพื้นที่ที่มีคลองหลายสายเชื่อมต่อกัน และตามแนวคลองที่เกิดจากการทับถมของดินที่เกิดจากการขุดคลองและการทับถมกันของตะกอนจึงเกิดพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานริมคลอง ด้วยลักษณะภูมิประเทศดังกล่าวจึงส่งผลให้ชุมชนมีการปรับตัวเพื่อให้ความเคร่งครัดทางศาสนา ที่ประชาชนต้องประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวันที่มีสยิดเป็นประจำทุกวัน โดยเฉพาะการประกอบศาสนกิจของผู้ชายที่มีสยิดทุกวันศุกร์ การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาวตามริมลำคลองจึงมักตั้งถิ่นฐานในระยะที่สามารถเดินเท้าถึงมีสยิดนั้นคือระยะประมาณ 500 เมตร เป็นแนวยาวไปตามลำคลอง พบว่ามีสยิดมักตั้งอยู่ตรง

กลางชุมชนอยุธยาคลอง เป็นลักษณะที่หมายตา(Landmark) ของผู้มาเยือน ที่สามารถมองเห็นและเข้าถึงได้ง่ายโดยทางน้ำและทางบก บริเวณมัสยิดประกอบด้วยโรงเรียนสอนศาสนา บ้านของอิหม่าม หรือผู้มีบทบาทเป็นผู้นำของชุมชน

- ด้านสถาปัตยกรรม บ้านเรือนซึ่งตั้งอยุธยาคลองประเวศน์บุรีรมย์นั้น มีลักษณะสถาปัตยกรรมบ้านเรือนบางประการที่แตกต่างจากบ้านเรือนมุสลิมทั่วไปที่เน้นความปกปิดมิดชิด ทั้งนี้ล้วนแล้วแต่เป็นการปรับให้เข้ากับสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งของชุมชน มีการปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตริมน้ำ ส่งผลให้ความเคร่งครัดในเรื่องแบ่งพื้นที่ตามเพศลดความเข้มข้นลงไปด้วย เพราะพื้นที่หน้าบ้านยังเป็นส่วนหนึ่งของทางสัญจรเชื่อมบ้านเรือนที่อยุธยา น้ำ ทำให้เป็นส่วนส่วนตัว และการปกปิดสตรีเพศทำได้น้อยลง นอกจากนี้ยังมีการปรับตัวของชุมชนจากความเชื่อและความเคร่งครัดต่อหลักการศาสนาที่เกี่ยวกับการแบ่งพื้นที่สะอาด แห้ง กับพื้นที่เปียก ดังสังเกตได้จากการมีครัวอยู่หน้าบ้านซึ่งแยกออกมาจากตัวเรือนของชุมชนสุเหร่าหน้าตลาดซึ่งตั้งอยุธยา น้ำ ซึ่งเป็นการแยกพื้นที่ส่วนที่เปียกไว้ให้อยู่ไกลน้ำ

- ด้านโครงข่ายการสัญจร ใช้การสัญจรทางเท้าเป็นหลักเช่นเดียวกัน แต่โครงข่ายการสัญจรนั้นมีความแตกต่างชุมชนมุสลิมทั่วไปที่ส่วนใหญ่เป็นลักษณะระบบถุงแป้ง (Cul-de-sac) เพราะจากการที่เป็นชุมชนริมน้ำ จึงมีโครงข่ายการสัญจรตามแนวคลองเป็นหลัก ซึ่งจะมีทางเดินเท้าขนาดเล็กที่เป็นทั้งผิวคอนกรีต และผิวดินธรรมดา เชื่อมต่อกันตลอดแนวคลอง ซึ่งจะผ่านพื้นที่หน้าบ้านของบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ชายคลอง แต่ถึงอย่างไรก็ตามแล้วแต่ ก็ยังมีโครงข่ายการสัญจรที่มีการประยุกต์ปรับตัวสำหรับบ้านเรือนที่ปลูกลึกเข้าไปนอกริมตลิ่งคลอง โดยจะมีทางเข้าออก ที่สร้างเป็นประตูรั้วของบ้านที่ตั้งอยู่นอกสุด ให้สามารถเดินเท้าเข้าไปในชุมชน ซึ่งเป็นลักษณะทางดินธรรมดาที่เกิดจากที่ว่างของบริเวณบ้านที่อยู่นอกตลิ่งเชื่อมต่อกันอย่างไม่เป็นระเบียบเกิดเป็นโครงข่ายการสัญจรระบบถุงแป้งขนาดเล็กภายในชุมชนริมน้ำเป็นหย่อมๆ

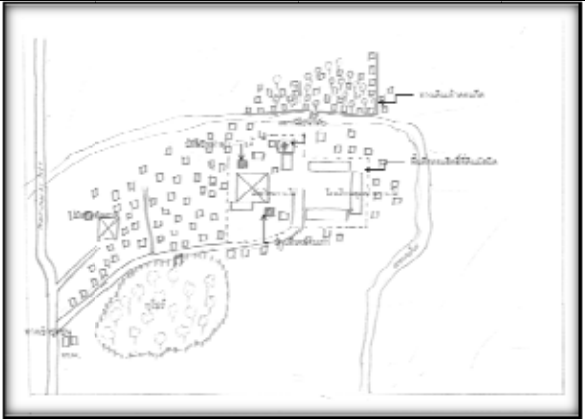
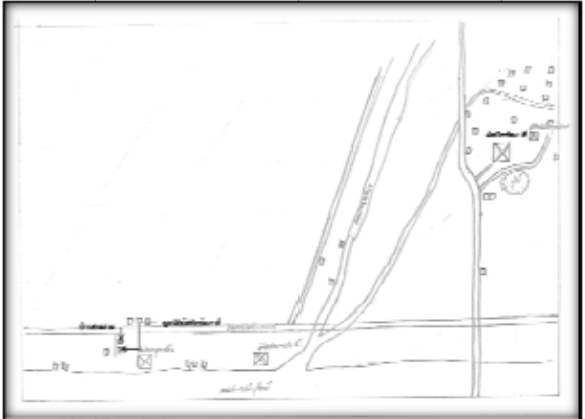
- ด้านความหนาแน่นของมวลสิ่งปลูกสร้างต่อพื้นที่ว่าง มีความหนาแน่นของมวลอาคารที่หนาแน่นมาก มีพื้นที่ว่างน้อย กลุ่มอาคารบ้านเรือนวางตัวเรียงรายอยุธยาตลิ่งคลองประเวศน์บุรีรมย์ ซึ่งขยายออกมานอกตลิ่งลักษณะเกาะกลุ่มกระจุกตัวอยู่ใกล้ๆกับมัสยิดและเกาะกลุ่มกระจุกตัวใกล้กับบ้านเรือนเก่าลักษณะเป็นกลุ่มเครือญาติ เนื่องจากพื้นที่มีลักษณะแคบยาวขนานไปกับลำคลองทำให้เกิดมวลอาคารหนาแน่นริมคลอง ซึ่งชุมชนดังกล่าวก็มีข้อจำกัดทางด้านการมลิทธิที่ดินเช่นเดียวกันกับชุมชนเกาะไร่ จึงทำให้การขยายพื้นที่ได้น้อย ซึ่งพื้นที่ถัดออกไปเป็นที่ลุ่มเหมาะกับการทำนาจึงไม่สามารถขยายไปได้

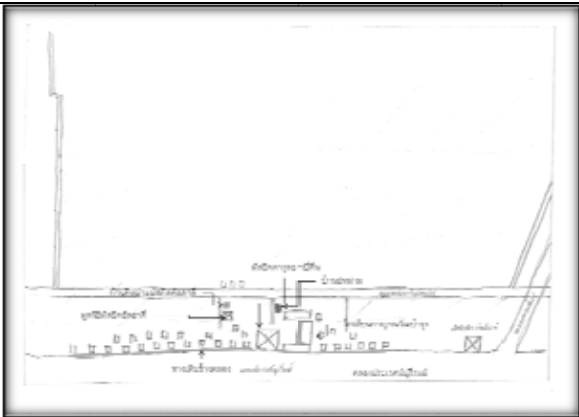
- ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร ด้วยชุมชนสุเหร่าหน้าตลาดตั้งอยุธยาคลอง จึงแบ่งพื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่เกษตรกรรม ออกจากกันด้วยลักษณะภูมิประเทศ โดยส่วน

ของพื้นที่เกษตรนั้นเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมถึง และการระบายน้ำเลว แม้ชุดดินระหว่างพื้นที่ที่อยู่อาศัยกับพื้นที่เกษตรจะเป็นชุดดินเดียวกัน คือ ดินเหนียวตะกอนแม่น้ำ แต่บริเวณพื้นที่ที่อยู่อาศัยริมคลองมีความสูงมากกว่า และจากการที่ที่ดินเกษตรกรรมส่วนใหญ่เป็นที่ดินนายทุนให้เช่า จึงมีส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีพื้นที่การใช้ที่ดินเพื่ออยู่อาศัยจำกัด เพราะการถือครองที่ดินคนในพื้นที่ส่วนใหญ่มีแค่เฉพาะที่ดินบ้านของตัวเอง แต่อย่างไรก็ดีแล้วแต่มีสยิด ก็เข้ามามีบทบาทในการจัดสรรที่ดินสำหรับคนที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง ด้วยลักษณะที่เป็นชุมชนเกษตรกรรม จึงก่อให้เกิดรูปแบบการใช้อาคารแบบเดี่ยวมากกว่า แบบผสม ซึ่งในส่วนของด้านการใช้ที่ดินและอาคารนี้ชุมชนดังกล่าวมีความสอดคล้องกับชุมชนอิสลามทั่วไป

ในระดับชุมชน มีการปรับตัวในการใช้พื้นที่ที่ชัดเจน ได้แก่ การปรับตัวของชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด ซึ่งตั้งอยู่ริมคลองประเวศน์บุรีรมย์ ด้วยข้อจำกัดทางพื้นที่อีกทั้งลักษณะภูมิประเทศที่เป็นส่วนสำคัญในกำหนดพฤติกรรมการใช้พื้นที่ให้เข้ากับธรรมชาติ โดยการใช้พื้นที่หน้าบ้านที่ติดกับลำคลองบางส่วนในการทำกิจกรรมในครัว ซึ่งเป็นการลดความเคร่งครัดในการปกปิดสตรีเพศที่จะต้องอยู่ในที่ที่มิดชิดเท่านั้น พฤติกรรมการใช้พื้นที่ดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่า ภูมิประเทศมีอิทธิพลสำคัญต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนสุเหร่าหน้าตลาด ซึ่งชุมชนเกาะไร่ ไม่พบลักษณะพฤติกรรมดังกล่าว รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินมีความเคร่งครัดตามหลักการและวัฒนธรรมอิสลาม จึงสามารถสรุปได้ว่าภูมิประเทศไม่มีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเกาะไร่ แต่วัฒนธรรมอิสลามเป็นปัจจัยหลักต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนเกาะไร่ จึงเป็นเหตุสนับสนุนการคงรูปแบบเดิมของชุมชนภายในอนาคต

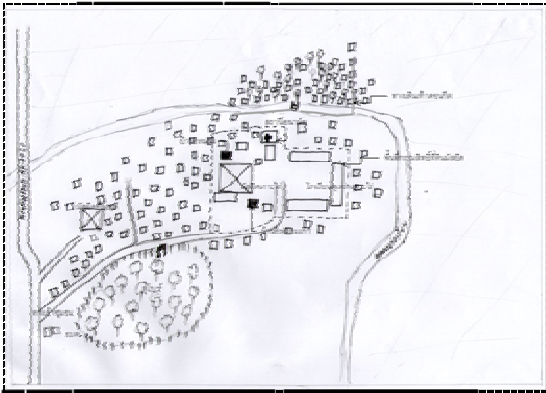
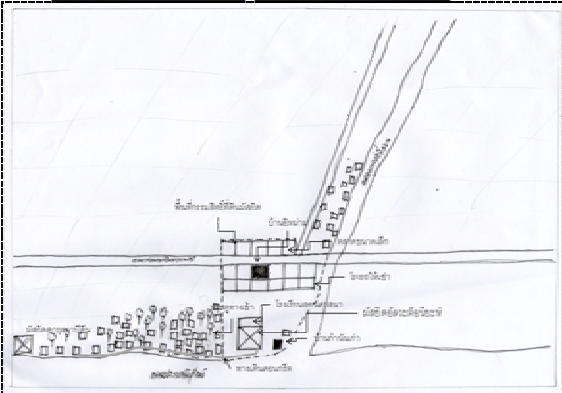
จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่คือ ลักษณะภูมิประเทศ และวัฒนธรรมอิสลาม โดยจะมีการปรับตัวของแต่ละชุมชนให้สามารถสอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศ และมีความสะดวกต่อการประกอบกิจวัตรประจำวันที่ถูกพันกับคำสอนของศาสนาอิสลามอย่างแยกไม่ออก

รูปแบบ	ชุมชน/ที่ตั้ง	ลักษณะภูมิประเทศ	ขนาดครัวเรือน	ลักษณะ	รูปแบบ
Cluster Settlement	มัสยิดยัมอียะตุลอิสลาม เกาะไร่ / หมู่ที่ 5 เกาะไร่	เนินที่ราบ ลักษณะเป็นโคกดอน	300	-มัสยิดอยู่กลางชุมชน บ้านเรือนกระจายล้อมรอบมัสยิด -เส้นทางคมนาคมเป็นระบบคูลด์แซค (culdesac) -บ้านเรือนถูกแบ่งพื้นที่ใช้สอยของหญิงชายชัดเจน มีความเป็นส่วนตัวสูง -มัสยิดแบ่งที่ดินให้เช่าที่เพื่ออยู่อาศัยและทำกิน -กรรมสิทธิ์ที่ดินบ้านเป็นของตนเอง ส่วนกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกินเช่า	
Cluster Settlement	มัสยิดอัลฮาดิ/ หมู่ที่ 5 เกาะไร่	เนินที่ราบ ลักษณะเป็นโคกดอน	30	-มัสยิดไม่อยู่กลางชุมชน บ้านเรือนกระจายทั่วพื้นที่ทั้งตำบล เนื่องจากเป็นนิคมที่เพิ่งเข้ามาในพื้นที่ -เส้นทางคมนาคมเชื่อมโยงทั้งพื้นที่ -บ้านเรือนถูกแบ่งพื้นที่ใช้สอยของหญิงชายชัดเจน มีความเป็นส่วนตัวสูง -มัสยิดมีที่ดินน้อยจึงไม่สามารถแบ่งให้เช่าได้ -กรรมสิทธิ์ที่ดินบ้านเป็นของตนเอง ส่วนกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกินเช่า	

ชุมชนย่อย	ชุมชน/ที่ตั้ง	ลักษณะภูมิประเทศ	ขนาดครัวเรือน	ลักษณะ	รูปแบบ
Linear Settlement	มัสยิดอัลวะตอئية / ริมคลองประเวศน์ฯ	ที่ราบริมคลองที่เกิดจากการทับถมดินจากการขุดคลองและตะกอนน้ำพา	48	<ul style="list-style-type: none"> -มัสยิดอยู่กึ่งกลางชุมชน บ้านเรือนเรียงตัวริมคลองประเวศน์ฯ -เส้นทางคมนาคมเป็นแนวยาวขนานคลอง และมีการประยุกต์เส้นทางเดินเท้าเป็นลักษณะculdesac -บ้านเรือนถูกแบ่งพื้นที่ใช้พื้นที่ประกอบพิธีกรรมศาสนาแต่ความเข้มข้นในการแบ่งพื้นที่ของแต่ละเพศลดลงมีความเป็นส่วนตัวน้อยกว่า เนื่องจากส่วนหน้าบ้านเป็นส่วนหนึ่งของทางสัญจร -มัสยิดมีที่ดินแบ่งให้เช่าอยู่อาศัยและทำกิน -กรรมสิทธิ์ที่ดินบ้านเป็นของตนเอง ส่วนกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกินเช่า 	
Linear Settlement	มัสยิดดารุ้ลอาบีดีน / ริมคลองประเวศน์ฯ	ที่ราบริมคลองที่เกิดจากการทับถมดินจากการขุดคลองและตะกอนน้ำพา	42	<ul style="list-style-type: none"> -มัสยิดอยู่กึ่งกลางชุมชน บ้านเรือนเรียงตัวริมคลองประเวศน์ฯแนวตะวันตกและตะวันออกของมัสยิด -เส้นทางคมนาคมเป็นแนวยาวขนานคลอง -บ้านเรือนถูกแบ่งพื้นที่ใช้พื้นที่ประกอบพิธีกรรมศาสนาแต่มีความเข้มข้นในการแบ่งพื้นที่ของชายหญิงลดลงมีความเป็นส่วนตัวน้อยกว่า เนื่องจากส่วนหน้าบ้านเป็นส่วนหนึ่งของทางสัญจร -มัสยิดมีที่ดินน้อยไม่สามารถแบ่งให้เช่าได้-กรรมสิทธิ์ 	

ตารางที่ 6.1 แสดงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่

ที่มา:ผู้วิจัย , 2554

ISLAMIC CITY		
	สอดคล้อง	ไม่สอดคล้อง
	cluster	linear
ลักษณะภูมิประเทศที่ราบเชิงสูง		
วัฒนธรรมอิสลาม	<ul style="list-style-type: none"> -มีวัดอยู่กึ่งกลางชุมชน บ้านเรือนกระจายล้อมรอบมีวัดอยู่ -เส้นทางคมนาคมเป็นระบบสูงแบ่ง (cuidesac) -บ้านเรือนถูกแบ่งพื้นที่ใช้สอยของหญิงชายชัดเจน มีความเป็นส่วนตัวสูง ใช้อาคารแบบเดียว -มรดกอาคารหนาแน่นที่ว่างน้อย -แยกส่งนการใช้ที่ดินพื้นที่เกษตรอยู่รอบนอก กรรมสิทธิ์ที่ดินทำกินเช่า 	<ul style="list-style-type: none"> -มีวัดอยู่กึ่งกลางชุมชน บ้านเรือนเรียงตัวมีคดงในระยะ 500 m. -เส้นทางคมนาคมเป็นแนวยาวขนานคดง -บ้านเรือนความเข้มข้นในการแบ่งพื้นที่ของแต่ละครอบครัวมีความเป็นส่วนตัวน้อย -ใช้อาคารแบบเดียว มรดกอาคารหนาแน่นมีคดง -กรรมสิทธิ์ที่ดินบ้านเป็นของตนเอง ส่วนที่ดินทำกินเช่า
		<p>ผังเมืองที่ราบเชิงสูงที่ราบเชิงสูง</p> <p>ผังเมืองที่ราบเชิงสูงที่ราบเชิงสูง</p>

ตารางที่ 6.2 สรุปรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินของชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไผ่
ที่มา:ผู้วิจัย , 2554

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคตคาดว่าจะมีสาเหตุจากการผสมผสานระหว่างกลุ่มต่างวัฒนธรรมหรือต่างศาสนา พบว่า การผสมผสานระหว่างกลุ่มต่างวัฒนธรรมหรือต่างศาสนานั้นไม่เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในอนาคต สืบเนื่องจากการแต่งงานกับต่างศาสนิกนั้นมีเพิ่มมากขึ้นจริงในปัจจุบัน แต่การแต่งงานดังกล่าวต้องผ่านการยอมรับเข้านับถือศาสนาอิสลาม และการขัดเกลาตามหลักคำสอนศาสนาอิสลามให้กับต่างศาสนิกเสียก่อน ทำให้เกิดความกลมกลืนและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับคนในชุมชน แนวโน้มความเปลี่ยนแปลงในอนาคตมีน้อย หากมีการเปลี่ยนแปลงก็จะเป็นไปอย่างช้าๆ ค่อยเป็นค่อยไป เพราะวิถีชีวิตของชาวมุสลิมตำบลเกาะไทรนี้ในภาพรวม ชาวมุสลิมยึดหลักการดำเนินชีวิตที่เป็นไปตามระเบียบแบบแผนตามหลักคำสอนของศาสนาอย่างเคร่งครัด เป็นลักษณะเด่นของชุมชนมุสลิมที่มีความเข้มแข็งและพึ่งพากันเองเป็นระบบเครือญาติ โดยมีศาสนาอิสลามเป็นศูนย์รวมของชุมชน กิจกรรมประจำวันยังมีความผูกพันกับศาสนสถานอย่างเหนียวแน่น จึงทำให้อาจสันนิษฐานได้ว่า สิ่งใหม่ๆ ที่นำความเปลี่ยนแปลงเข้ามาสู่ชุมชนจะได้รับการขัดเกลา ผสมผสานให้มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมอิสลาม

แม้ว่าภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสภาพทางสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันที่มีแนวโน้มที่ทำให้วิถีชีวิตของคนในพื้นที่เปลี่ยนไปบ้างจากการที่เป็นสังคมเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียวไปสู่สังคมเกษตรกึ่งเมืองที่ชาวบ้านมีการประกอบอาชีพผูกติดกับระบบเงินเดือนมากขึ้น โดยเฉพาะคนรุ่นหนุ่มสาวที่หันไปทำงานโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น แต่อาชีพหลักของคนในชุมชนยังคงเป็นอาชีพทำนา และวิถีชีวิตที่อิงอยู่กับหลักการศาสนาซึ่งมีความเคร่งครัด ตลอดจนการยังคงรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี ตามวัฒนธรรมอิสลามไว้อย่างเสมอต้นเสมอปลาย เพราะบทบัญญัติศาสนาไม่อาจละเว้นหรือผ่อนปรนได้ จึงทำให้ความผูกพันคนในชุมชนยังคงผูกติดกับมัสยิดไว้อย่างแน่นแฟ้น การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในอนาคตอาจส่งผลต่อความหนาแน่นของชุมชน แต่จะไม่ส่งผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน อาจมีการเพิ่มขนาดมัสยิดเพื่อรองรับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่มีคนเข้าร่วมมากขึ้น ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้เกิดการปรับตัวที่ละเอียดที่ละน้อยอย่างมีรากฐานมากกว่าการก้าวกระโดดอย่างรวดเร็ว เป็นเหตุผลสนับสนุนส่งผลให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนแห่งนี้ยังคงรูปแบบเดิมของชุมชนได้ในอนาคต

6.2 ข้อเสนอแนะ

ด้านอัตลักษณ์ชุมชน

จากการศึกษาที่ผ่านมา ทำให้ผู้วิจัยเล็งเห็นถึงความมีอัตลักษณ์ของชุมชนมุสลิมดังกล่าวนี้ ด้วยผู้วิจัยซึ่งนับถือศาสนาอิสลามเช่นเดียวกับคนในพื้นที่ แต่ไม่ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่

ศึกษานี้ ด้วยบางกิจกรรมและประเพณีมีรูปแบบกิจกรรมที่แตกต่างกัน ที่แสดงออกจากรูปลักษณะทางกายภาพด้วยลักษณะที่เป็นชุมชนมุสลิมริมน้ำ ที่มีพื้นที่ใช้สอยจำกัด และกิจกรรมที่จะต้องสอดคล้องกับลักษณะกายภาพที่มีดังกล่าว จากการที่รูปแบบครัวที่ยกออกมาอยู่หน้าบ้านริมตลิ่งคลอง เป็นลักษณะการแยกพื้นที่ใช้สอยเพื่อความสะอาด และให้มีความสะดวกต่อการดำเนินชีวิต และพบว่าทำเทียบเรือ หรือทำน้ำ ยังใช้ในการอาบน้ำ และการอาบน้ำละหมาด ซึ่งเป็นการประยุกต์รูปแบบการอยู่อาศัยให้เข้ากับลักษณะภูมิประเทศ อีกทั้งกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาที่ส่วนใหญ่จัดกิจกรรมที่มัสยิดเกือบทั้งวัน เพราะต้องอาศัยพื้นที่ลานมัสยิด หรือพื้นที่อาคารมัสยิดในการทำกิจกรรม เนื่องจากพื้นที่ใช้สอยของบริเวณบ้านซึ่งตั้งอยู่ริมน้ำเป็นที่แคบไม่เหมาะสมต่อการทำกิจกรรม เช่น กิจกรรมวันอีดิลฟิตรี และวันอีดิลอัฎฮา ซึ่งในชุมชนมุสลิมทั่วไปมักทำกิจกรรมทางศาสนาที่มัสยิดเฉพาะช่วงเช้า หลังจากนั้นจึงเป็นกิจกรรมรื่นเริงของแต่ละครอบครัว หรือแต่ละตระกูล ซึ่งส่วนใหญ่ใช้พื้นที่บ้านตัวเอง หรือบ้านญาติเป็นหลัก แต่ในพื้นที่ศึกษา กิจกรรมทั้งหมดส่วนใหญ่อยู่ที่มัสยิดเกือบทั้งวัน การพบปะญาติสนิทมักทำกันที่มัสยิด จึงสะท้อนความเป็นกลุ่มก้อนที่มีความเหนียวแน่น และมีความสนิทชิดเชื้อกันทั้งหมู่บ้าน และตำบล ด้วยอัตลักษณ์วิถีชีวิตที่มีความเป็นตัวของตัวเอง เป็นลักษณะการปรับตัวที่สอดคล้องกับธรรมชาติและไม่ขัดกับหลักการศาสนาอิสลามที่จะต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด จึงจำเป็นที่จะต้องอนุรักษ์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีมากกว่าร้อยปี ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีเหล่านี้ไว้ให้อยู่คู่กับคลองสายประวัติศาสตร์แห่งนี้

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ ทฤษฎีและการปฏิบัติ. กรุงเทพฯ:ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

พงศกร กัลยานุกุล. พัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำตลาดคลองสวนจังหวัดสมุทรปราการและฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548

มุฮัมหมัด อิลยาส อัลดุลฆอนี. ประวัติศาสตร์นครมักกะฮ์. ศูนย์หนังสืออิสลามกรุงเทพฯ, 2546.

โยธาธิการและผังเมือง, กรม. เกณฑ์มาตรฐานการวางและจัดทำผังเมืองรวม พ.ศ. 2549. กรุงเทพฯ: กรมโยธาธิการและผังเมือง, 2549

ระหัตร์ โรจนประดิษฐ์, การวางสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. ศาสนาอิสลาม. [ออนไลน์]. 2554. แหล่งที่มา: <http://th.wikipedia.org> [2554, มีนาคม 18]

ศนิ ลิ้มทองสกุล และคณะ. โครงการคุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น: กรณีศึกษาเปรียบเทียบเรือนพื้นถิ่นไทยมุสลิมพื้นที่ 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประเทศไทย และเรือนพื้นถิ่นมุสลิมในรัฐเปรักและปีนัง ประเทศมาเลเซีย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว), 2548.

สมาน ธีระวัฒน์. การตั้งถิ่นฐานของชาวไทยมุสลิมในกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาอักษรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

เสาวนีย์ จิตต์หมวด. กลุ่มชาติพันธุ์:ชาวไทยมุสลิม. กรุงเทพมหานคร:กองทุนสง่าราษฎร์อัมพร, 2531.

เสาวนีย์ จิตต์หมวด. หน้าที่ของมัชยิตต่อสังคมมุสลิมในภาคกลาง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

เสาวภา พรสิทธิ์พงษ์,พรทิพย์ อุสุภรัตน์และดวงพร คำหนูวัฒน์. การศึกษเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนบ้านครัวเหนือ(บ้านแขกครัว)กรณีศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม.สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 2532.

อิมรอน มะลูลีม , ศาสนาอิสลามเบื้องต้น,กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2524.

ภาษาอังกฤษ

Avdul Mutalib Bin Jelani,Urban Planning & Urban Development System1 Report 4 :Malaysia. In International Seminar on Urban Planning & Urban Development in ASEAN Region Enhancement of Public-Private Partnership for Livable City, 2002. Bangkok, Thailand, 2002

Adis Idris Raksamani, Penchan Phoborisut and Wann W. Anderson. Manusya Journal of Humanities Thailand's Islamic Heritage. Bangkok, 2008

Carmona Tim Heath-Taner Oc .,and Tieadel S.,Public place urban space. Great Britain: Architecture Press,2003

Conzen,M.R.G.The urban landscape historical development and management. United States : Academic Press,1981

Gitte Marling. Bangkok Songlines .Department of Architecture & Design Aalborg University, Denmark, 2005

Kausar Bashir Ahmad. Architectural Education in Pakistan and Problems of the Architectural Profession. Architecture Education in the Islamic World: Concept Media Pte Ltd Singapore,1986

Roger Trancik. Finding Lost Space :Theories of Urban Design.John Wiley & Sons, 1986

Rappoport. "System of activities and system of settings ,"in Domestic Architecture and the use of place:an interdisciplinary cross-cultural study. Edited by Susan Kent. Cambridge :Cambridge University press,1990.

Stanley D. Brumn and Jack F. Williams,Cities of the world, New York :Harper & Row publishers,1983

ภาคผนวก

แบบสัมภาษณ์บุคคลสำคัญในพื้นที่

เรื่อง รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินชุมชนมุสลิมตำบลเกาะไร่ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัด
ฉะเชิงเทรา

เวลา..... วันที่.....

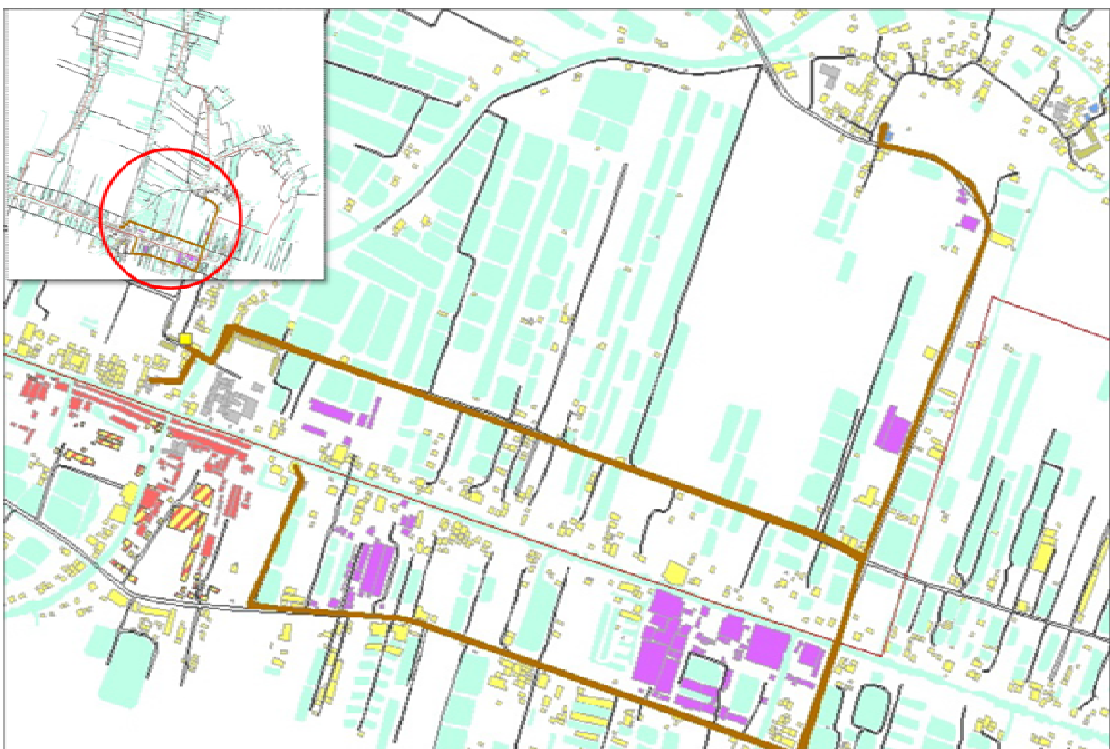
ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....

1. คำถามทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา
  - 1.1 ประวัติความเป็นมาของพื้นที่
  - 1.2 องค์ประกอบทางกายภาพในชุมชน และผังหมู่บ้าน
  - 1.3 จำนวนประชากรและครัวเรือน
  - 1.4 อาชีพและรายได้หลักของคนในชุมชน
2. คำถามเกี่ยวกับการใช้ที่ดิน
  - 2.1 การใช้ที่ดินในอดีต
  - 2.2 การใช้ที่ดินในปัจจุบัน
  - 2.3 การถือครองที่ดิน
  - 2.4 การจัดการที่ดิน
3. คำถามเกี่ยวกับวัฒนธรรมอิสลาม
  - 3.1 กิจกรรม ประเพณีประจำปี
  - 3.2 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน
  - 3.3 การปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน และต่างวัฒนธรรม
4. ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับชุมชน

Urban songlines ของผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ ด.ญ.อนัญญา ให้นุญล้อม อายุ 13 ปี อาชีพนักเรียน

Urban songlines ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ นางคัทลียา แสงสะอาด อายุ 47 ปี อาชีพค้าขาย

Urban songlines ผู้ให้สัมภาษณ์ชื่อ นายสมศักดิ์ พูลสมบัติ อายุ 62 ปี อาชีพทำนา

Urban songlines ผู้ให้สัมภาษณ์ชื่อ นายสามารถ บินสาแล อายุ 48 ปี อาชีพเลี้ยงป่อกุ้ง

Urban songlines ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ นายอาลี อัจฉริยะ อายุ 34 ปี อาชีพพนักงานบริษัท

Urban songlines ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ น.ส.วนิดา ให้นุญด้อม อายุ 14 ปี อาชีพนักเรียน

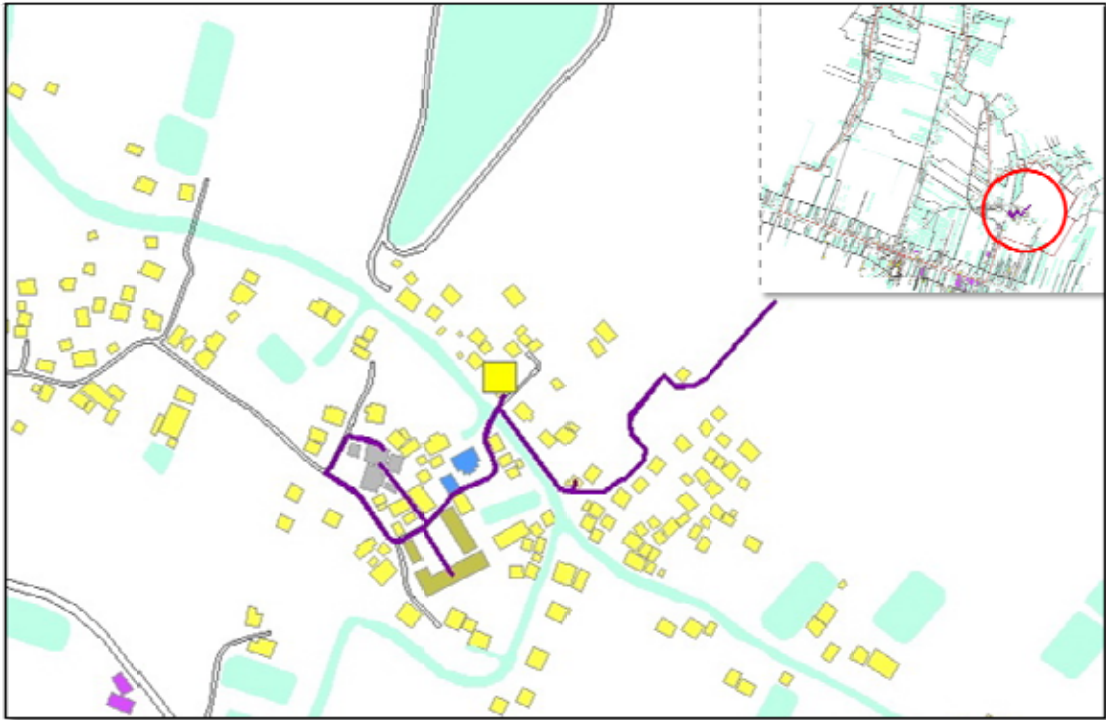
Urban songlines ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ นายสามารถ วัง อายุ 56 ปี อาชีพรับจ้าง

Urban songlines ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ นายเอกนุชา สิติน อายุ 39 ปี อาชีพค้าขาย

Urban songlines ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ นายอดุล ฮับชัน อายุ 43 ปี อาชีพทำนา

Urban songlines ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ นายสมชาย อับดุล อายุ 52 ปี อาชีพทำนา

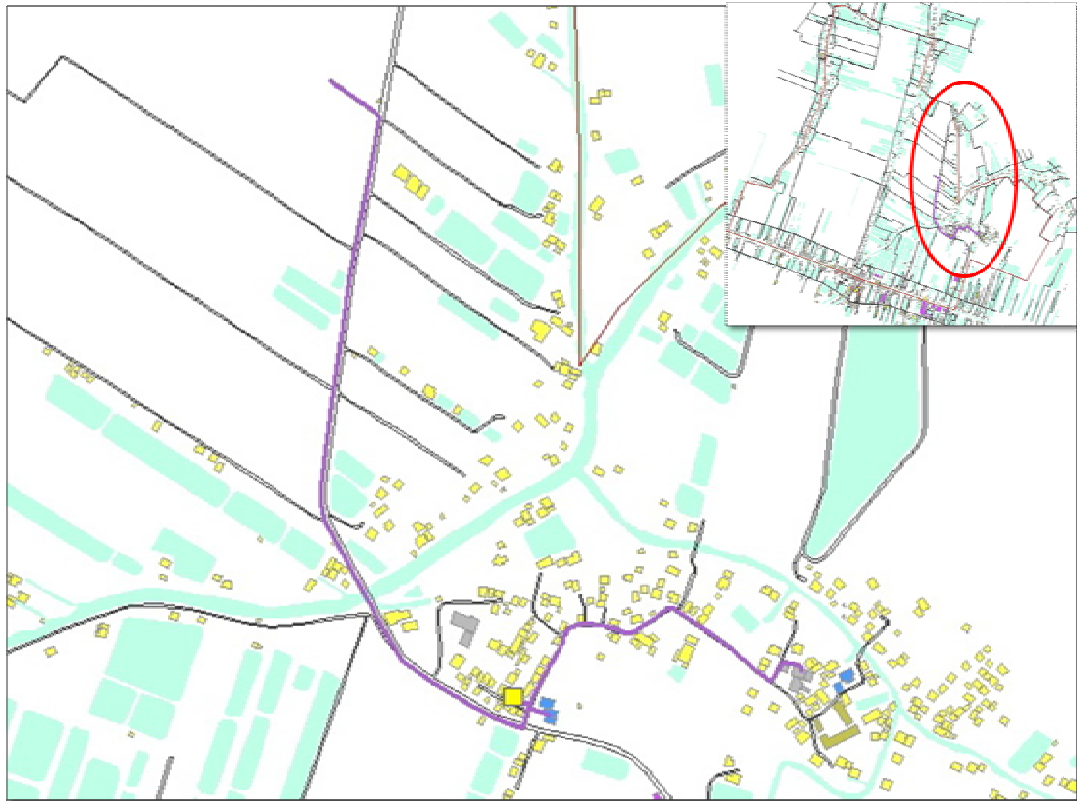
Urban songlines ผู้ให้สัมภาษณ์ชื่อ นายดวง ชิวะหลี อายุ 38 ปี อาชีพทำนา

Urban songlines ผู้ให้สัมภาษณ์ชื่อ นายมานิต บุตรน้ำเพชร อายุ 38 ปี อาชีพทำนา

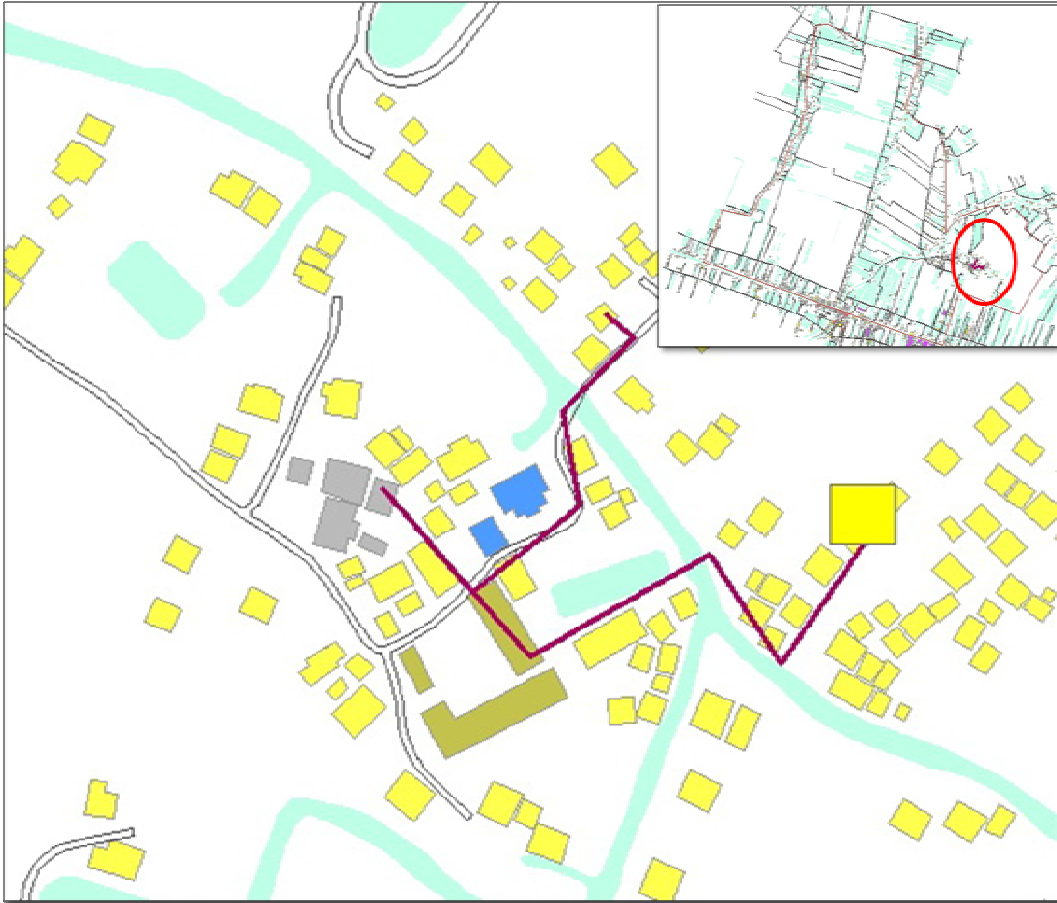
Urban songlines ผู้ให้สัมภาษณ์ชื่อ นายสุริยา รูปโลก อายุ 39 ปี อาชีพราชการ

Urban songlines ผู้ให้สัมภาษณ์ชื่อ นางรัชนี บุศย์น้ำเพชร อายุ 48 ปี อาชีพราชการ

Urban songlines ผู้ให้สัมภาษณ์ชื่อ นายสมหวัง ยิ้มวิสัย อายุ 60 ปี อาชีพทำนา

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวอัสรีน่า แก้วดำ เกิดเมื่อวันที่ 23 มกราคม 2525 เข้าศึกษาระดับปริญญาตรี สาขารัฐประศาสนศาสตร์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เมื่อปีการศึกษา 2544 และสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี เมื่อปีการศึกษา 2547 ได้รับวุฒิปริญญาตรี สาขาประศาสนศาสตร์บัณฑิต ปัจจุบันรับราชการตำแหน่งนักวิเคราะห์ผังเมืองปฏิบัติการ ของกรมโยธาธิการและผังเมือง กระทรวงมหาดไทย